

აკაკი სურგულაძე

1832 წლის უმეტემუღება

2013

ნიგნში შესწავლილია საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენა – 1832 წლის შეთქმულება. ხაზგასმულია 30-იანელთა იდეოლოგიის ზეგავლენა ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე XIX საუკუნის მეორე ნახევარში.

რეცენზენტი
პროფესორი ოთარ ჟორდანიძე

რედაქტორი
პროფესორი ოთარ ჯანელიძე

გამომცემლობის რედაქტორი
ნათელა თუხარელი

დამკაბადონებელი
მავრა ბანცური

© გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“, 2013

ISBN 978-9941-16-370-8

1832 წლის შეთქმულების გაშუქება ქართულ ისტორიოგრაფიაში

1832 წლის შეთქმულება, როგორც მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენა XIX საუკუნის საქართველოს ისტორიაში, მომდევნო თაობის პოლიტიკურ მოღვაწეებს და მკვლევარებს ყურადღების გარეშე არ დარჩენიათ.

პირველი შეფასება 1832 წლის შეთქმულებას XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის ბელადმა ილია ჭავჭავაძემ მისცა, რითაც მან ნათლად გამოხატა მისი თაობის, როგორც მემკვიდრის, დამოკიდებულება ოცდაათიანელთა პოლიტიკური იდეალებისადმი.

„მეთვრამეტე საუკუნის ვაი-ვაგლახმა და მეცხრამეტის პირველ წლების წენვა-გლეჯამ ჩვენი ერი მოჰღალა, ქანცი გაუწყვიტა, თავის-თავის იმედი დააკარგვინა, როცა შემთხვევა მიეცა, თავი თითქო მოსვენებას მისცა: გაუყურდა, და თითქმის ხმა-ამოუღებლივ დაემორჩილა ახლად მოვლენილს ბედსა და გარემოებას... მართალია, ამ სვენების ხანაშიაც კიდევ დაჰნათოდა ჩვენს ცხოვრებას შუქი წინა-დღის ჩამავლის მზისა, წინა-დღიდან გამოყოლილნი და გულში ჩარჩენილნი ანდერძნი კიდევ ასულდგმარებდნენ საზოგადო მოღვაწეთა, და თუმცა ამისთანა მოღვაწეებმა, ერთად თავი მოიყარეს და იფეთქეს ამ ანდერძების სახელითა, მაგრამ დაჰმარცხდნენ... დამარცხებულნი სრულად გაეცალ-

ნენ ცხოვრების სარბიელიდამ, დაიქსაქსნენ, თუმც კი გულის ტკივილი მათი თესლად დარჩა ცხოვრების ხნულში¹, – წერდა ილია ჭავჭავაძე.

ცენზურული შეზღუდვის ვითარებაში ილია ჭავჭავაძეს 1832 წლის შეთქმულების პირდაპირი დასახელება არ შეეძლო, მაგრამ ძნელი არაა იმის მიხვედრა, რომ მოტანილ სტრიქონებში ქართველ ოცდაათიანელთა პოლტიკური იდეოლოგიაა გადმოცემული. ილია ჭავჭავაძე არ იზიარებდა 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეთა კონსერვატიზმს, მაგრამ ეს შეთქმულება მაინც ცხოვრების ხნულში ჩაგდებულ პირველ თესლად მიაჩნდა, რაც ახალ ვითარებაში უნდა გაღვივებულიყო და გაზრდილიყო.

დამახასიათებელია ისიც, რომ ი. ჭავჭავაძემ თერგდალეულთა პოლიტიკური ორგანო „დროება“ სოლომონ დოდაშვილის მიერ 1831 წელს დაარსებული გაზეთის მემკვიდრედ გამოაცხადა. 1876 წელს გაზ. „დროების“ ათი წლისთავთან დაკავშირებით გამართულ შეკრებაზე, რომელსაც. ს. მესხი, ნ. ნიკოლაძე, ბ. ლოლობერიძე, კ. მამაცაშვილი და სხვები ესწრებოდნენ, ი. ჭავჭავაძემ მადლიერების გრძნობით მოიხსენია მათი დიდებული წინაპრების – ს. დოდაშვილის, გ. ერისთავის ღვაწლი ქართული ჟურნალისტიკის განვითარებაში და თქვა: „ყველას სამართალი ითხოვს, რომ ყველას თავისი მიეწყოს. თუმცა იმ დროშაზედ, რომელზედაც უფ. მესხიევმა მოიხსენა, ეხლანდელთა „დროების“ მოღვაწეთა თავი-

1 ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, 1953, გვ. 203-204.

სი მიმართულება ზედ ნაანერეს, მაგრამ თვით დროშა კი მემკვიდრეობით გვაქვს გადმოცემული განსვენებულის დოდაევისაგან, გიორგი ერისთავისაგან; საუკუნოდ იყოს ხსენება მათი ჩვენში¹.

ამ ამონაწერებიდან ნათლად ჩანს, რომ ილია ჭავჭავაძე ოცდაათიანელთა საქმიანობას თვლიდა იმ საფუძვლად, რომელზედაც 60-70-იან წლებში ახალი ვითარების შესაბამისად ეროვნული მოძრაობა ახლებურად გაიშალა. ოცდაათიანელთა პოლიტიკური იდეალებისადმი ილიას ამგვარი დამოკიდებულება ნათლად გამოსჭვივის XIX საუკუნის 70-80-იანი წლების ეროვნული მოძრაობის ბრწყინვალე წარმომადგენლების: აკაკი წერეთლის, ი. ნიკოლაძის, ვაჟა-ფშაველას, ი. გოგებაშვილის და სხვათა შეხედულებებში.

1832 წლის შეთქმულებისადმი, როგორც საქართველოს ისტორიული ცხოვრების ერთ-ერთი უნიშვნელოვანესი მოვლენისადმი, ინტერესი ქართულ ისტორიოგრაფიაში თერგდალეულთა შემდეგ უფრო გაცხოველდა.

ამასთან, XX საუკუნის დასაწყისიდან საზოგადოებრივ ასპარეზზე მრავალრიცხოვანი ბურჟუაზიულ-ნაციონალური პარტიების გამოჩენამ, რომლებიც თავიანთი პარტიული თვალსაზრისით ქართველი ხალხის ისტორიული ცხოვრების შეფასებას სავალდებულოდ მიიჩნევდნენ, 1832 წლის შეთქმულებაზე შეხედულებანი მეტად გაამრავალფეროვანა.

1 გაზ. „დროება“, 1876, №24, იხ. მ გოცაძე, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, თბილისი, 1954, გვ. 210-211.

ცნობილმა ქართველმა კრიტიკოსმა კიტა აბაშიძემ 1905 წელს ჟურნალ „მოამბეში“ დაბეჭდა 1832 წლის შეთქმულებისადმი მიძღვნილი სპეციალური წერილი სათაურით – „პოლიტიკური რომანტიზმი“. ეს პირველი ვრცელი სტატიაა, რომელშიც „აქტებზე“ დაყრდნობით მაშინდელ მეცნიერულ დონეზე გაშუქებულია შეთქმულების ჩასახვა, მისი საქმიანობა და დამარცხების მიზეზები¹. თვით სათაური მიგვითითებს, რომ ავტორი შეთქმულთა მიზნებს, მათ მთელ საქმიანობას უნაყოფო ოცნებად და დამარცხებისათვის წინასწარ განწირულად მიიჩნევდა.

კ. აბაშიძეს მიაჩნდა, რომ მიზანი, რასაც შეთქმულნი ისახავდნენ, თავისთავად დიადი, „რაინდული“, „მომხიბვლელი“ და „ზღაპრულის შარავანდედით“ მოსილი იყო². ეს იყო აღშფოთება ყოველივე იმისადმი, რაც „ჩირქსა ცხებს კაცისა და ერის ღირსებას“, ეს იყო ბრძოლა მჩაგვრელი, უცხო ძალის წინააღმდეგ, ბრძოლა ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის. რუსეთის ცარიზმმა, კ. აბაშიძის სიტყვებით, „წაართვა ქართველებს ის, რის დასაცავადაც წყდებოდა და თავსა დებდა ხალხი საუკუნეების განმავლობაში“. სამშობლოდაკარგული ქართველის გულში რუსეთის მთავრობისადმი წინააღმდეგობამ იმთავითვე დაიბუდა. ამ გაბოროტებამ თავისი გამოვლენა პოვა 1802, 1804, 1812 წლების აჯანყებებში. 1832 წლის შეთქმულება

1 კიტა აბაშიძე, ჟურნ. „მოამბე“, №1, 1905.

2 იქვე, გვ. 3.

განაწყენებული თავადაზნაურობის უკანასკნელი გაბრძოლება იყო. მაგრამ შეთქმულებას არ ეწერა წარმატება და მისი ასე დამთავრება შედეგთა შორის „საუკეთესო იყო“¹. შეთქმულებას არ ჰქონდა არც ისეთი ძალა, არც მოხერხება და არც ღონე, რომ რაიმე თვალსაჩინო სასარგებლო შედეგი მოჰყოლოდა. „თქმა არ უნდა, მისი საფუძველი ღრმა იყო, თქმა არ უნდა, დაწყება და ზოგიერთი ღონისძიება სწორედ რიგიანი იყო. თქმა არ უნდა იმასაც, რომ კომისიას კარგად ვერ გამოურკვევია საქმე, მაგრამ ყოველივე ამის გარდა საქმის დამწყები არ დაუყენებიათ ისეთ ნიადაგზე შეთქმულება, რომ რაიმე მოეტანოს, და ეს არათუ იმიტომ, რომ არ უნდოდათ, არამედ იმიტომ, რომ არ იყვნენ საკამაოდ განსწავლულნი და გამოცდილნი“².

კიტა აბაშიძის აზრით, 1832 წლის შეთქმულებით დასრულდა ქართველ თავადაზნაურთა ფრონდისტული განწყობილება. „ამ დღიდან თავადაზნაურობა გადაგვარების გზას დაადგა, ვითომდა პოლიტიკურის რეალიზმის თაყვანისმცემელი შეიქმნა, ნამდვილად კი დაცემისა და გათახსირების მაგალითის მეტს აღარას იძლევა რას, ერთ დროს ეს ბრწყინვალე წოდება“³.

კიტა აბაშიძის მსგავსი თვალსაზრისი შეთქმულების შესახებ გამოთქმული აქვს ფედერალისტური პარტიის იდეურ მესვეურს არჩილ

1 იქვე, გვ. 26.

2 იქვე, გვ. 36.

3 იქვე, გვ. 48.

ჯორჯაძეს, - ჩვენებურ მამულიშვილებს სწადათ საქართველოს „განთავისუფლება“, მაგრამ რა ბავშვური იყო მათი ოცნება და რა გულუბრყვილო მათი პოლიტიკური აზროვნება. უმეტეს შემთხვევაში, ნადიმებსა და სადილობის დროს სწყვეტდნენ თავიანთ საქმეებს, ღვინით შეზარხოშებულებს ვარდისფრად ეჩვენებოდათ ყოველივე, ხოლო შემდეგში, როდესაც ოცნების ფრთები შეაჭრეს, რა მალე დამშვიდნენ, რა წარმატებით და გულმოდგინეობით ემსახურებოდნენ სამოქალაქო თუ სამხედრო ასპარეზზე იმავე მთავრობას, რომლის წინააღმდეგ გუშინ ილაშქრებდნენ“¹.

ქართული ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიის თვალსაჩინო წარმომადგენლების არჩილ ჯორჯაძისა და კიკია აბაშიძის ასეთი დამოკიდებულება 1832 წლის შეთქმულებისადმი არ ყოფილა შემთხვევითი. იგი მათი პარტიის კლასობრივი თვალსაზრისიდან მომდინარეობდა.

ფედერალისტების ეროვნული ლოზუნგი, როგორც ცნობილია, მემამულურ-ბურჟუაზიულ რუსეთში საქართველოს ავტონომია იყო, ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა მეფის რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ იდეალად მიაჩნდათ. ქართველი ხალხის უბედურების ძირითად მიზეზს ა. ჯორჯაძე ქართული სახელმწიფოებრიობის მოსპობაში ხედავდა, ხოლო ამ ხალხის იდეალს სახელმწიფოებრიობის აღდგენასა და

1 ა. ჯორჯაძე, თხზ. ნიგნი მეხუთე, 1914, გვ. 199.

მის რეორგანიზაციაში¹. ფედერალისტებს მიაჩნდათ, რომ ქართული სახელმწიფოებრიობის დაცვის უკეთილშობილესი მისია ვერ შეასრულა თავადაზნაურობამ. მისი ბრძოლა ეროვნული ჩაგვრის მოსპობისათვის არ იყო რეალური, არ იყო პოპულარული. თავადაზნაურობა XIX საუკუნისათვის გადაგვარების გზას დაადგა, დაკნინდა, ვერ შეეგუა ცივილიზაციის ეპოქას, ვერ შეელია ნადიმებსა და დროსტარებას. ერის განთავისუფლების კეთილშობილური საქმე მათ ნადიმებზე უნდოდით გადაენწყვიტათ. ხალხისაგან ფარულად მოქმედებდნენ. ამიტომ მათი პატირიოტიზმი (პოლიტიკური რომანტიზმი), მტკიცე წინააღმდეგობას რომ წააწყდა, გაქარწყლდა და ტახტისადმი ერთგულების გრძნობითა და ჩინისმოყვარულობით შეიცვალა.

ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის მისია, ფედერალისტების აზრით, მემკვიდრეობით მიიღო ქართულმა ბურჟუაზიამ, რომელიც მთელი ერის ინტერესებს განასახიერებს და უნარიც გააჩნია სათავეში ჩაუდგეს საერთო-ეროვნული ამოცანების განხორციელებისათვის ბრძოლას. პოლიტიკური რომანტიზმი ბურჟუაზიამ პოლიტიკური რეალიზმად, ყოველდღიურ საბრძოლო ამოცანად გადააქცია. ამიტომაც ბურჟუაზიის დროშის ქვეშ მთელი ქართველი ერი უნდა დაირაზმოს, ხოლო ერის ყველა წოდება, ყველა კლასი ეროვნული განთავისუფლები-

1 კ. აბაშიძე, თხზ. ტ. I, გვ. 109, ტ. II, გვ. 171, 226.

სათვის საერთო ნიადაგზე დადგეს¹ და დავინყუ-
ბას მისცეს ყოველგვარი საწყენი, კლასობრივი
შფოთი და არეულობანი.

ისტორიულ ლიტერატურაში არაერთგზის
აღნიშნულა, რომ ქართველი ფედერალისტების
ეს თვალსაზრისი ასახავდა არა მთელი ერის,
არამედ მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ბურ-
ჟუაზიის ინტერესებს, ბურჟუაზიისა, რომელსაც
ხალხის დახმარებით გამდიდრების გზაზე ლე-
ლოს გატანა და ქვეყნის საბაჟო ზღუდეებით
შემოფარგვლა სურდა.

ბურჟუაზიის იდეოლოგიები განგებ აფუჩე-
ჩებდნენ ქართველი ერის სხვადასხვა კლასს
შორის გამწვავებულ ანტაგონისტურ წინააღმ-
დეგობას, ებრძოდნენ პროლეტარულ ინტერნა-
ციონალიზმს, რომ ამით გაერთიანებული რევო-
ლუციური ფრონტი დაესუსტებინათ. ბურჟუაზი-
ულ-მემამულურ რუსეთის შემადგენლობაში სა-
ქართველოს პოლიტიკურ ავტონომია სხვა არ
იყო, თუ არა საქართველოს მშრომელი მასების
ექსპლოატაციის დაკანონება.

ცხადია, მარქსისტებს, რომლებიც სოციალუ-
რი და ეროვნული ჩაგვრისაგან მშრომელი მა-
სების განთავისუფლების საქმეს ემსახურებოდ-
ნენ, არ შეეძლოთ გაეზიარებინათ ბურჟუაზი-
ული ნაციონალისტების თვალსაზრისი ქართვე-
ლი ხალხის არც მომავალზე და არც წარსულზე.
ისიც ცნობილია, რომ ქართველმა მარქსისტებმა
ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის მთელი იდეო-

1 იხ. ა. ჯორჯაძე, თხზ. ტ. IV.

ლოგია შესანიშნავად გამოამზეურეს და გააცამტვერეს.

900-იან წლებში გამძლავრებული ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის კლასობრივი ბუნების მხილებას და ნაციონალურ საკითხში პროლეტარიატის ინტერესების განმარტებას ისახავდა მიზნად ი. ბ. სტალინის სტატია – „როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი?“, რომელიც 1904 წელს გაზ. „პროლეტარიატის ბრძოლაში“ გამოქვეყნდა.

ი. ბ. სტალინმა ამ სტატიაში ბრწყინვალე განმარტება მისცა ეროვნული საკითხის თავადაზნაურულ ბურჟუაზიულ და პროლეტარულ თვალსაზრისებს, განიხილა თვითოეული მათგანის კლასობრივი საფუძველი, მოგვცა მათი ბუნების შეფასება მშრომელი მასების გამათავისუფლებელ მოძრაობასთან დაკავშირებით. თავის ძირითად დებულებებს ი. ბ. სტალინმა წარუმძღვარა მარქსისტული ჭეშმარიტება იმის შესახებ, რომ „ნაციონალური საკითხი“ სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ინტერესებს ემსახურება, სხვადასხვა ელფერს იღებს იმის მიხედვით, თუ რომელი კლასი და როდის წამოაყენებს მას¹.

„იყო ჩვენში, მაგალითად, – აღნიშნავს ი. ბ. სტალინი, – ეგრეთწოდებული თავადაზნაურობის „ნაციონალური საკითხი“, როცა – „საქართველოს რუსეთთან შეერთების“ შემდეგ – ქართველმა თავადაზნაურობამ იგრძნო, თუ რა საზარალო იყო მისთვის ძველი პრივილეგიებისა

1 ი. ბ. სტალინი, თხზ. ტ. I, 1953, გვ. 32.

და ძლიერების დაკარგვა, რომლებიც მას ქართველი მეფეების დროს ჰქონდა. იუკადრისა „უბრალო ქვეშევრდომობა“ და მოინდომა „საქართველოს განთავისუფლება“. ამით მას უნდოდა „საქართველოს“ სათავეში ქართველი მეფეები და თავადაზნაურობა დაეყენებინა და, ამირიგად, მათთვის გადაეცა ქართველი ხალხის ბედ-ილბალი! ეს იყო ფეოდალურ-მონარქიული „ნაციონალიზმი“, ვერც ერთი შესამჩნევი კვალი ვერ დააჩნია ამ „მოძრაობამ“ ქართველების ცხოვრებას, ვერც ერთი ფაქტით ვერ ისახელა მან თავი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ქართველი თავადაზნაურების ზოგიერთ შეთქმულებას რუსი მმართველების წინააღმდეგ კავკასიაში¹.

ი. ბ. სტალინის ნაშრომის ეს ვრცელი ამონაწერი იმიტომ მოვიტანეთ, რომ იგი, როგორც ამას ქვემოთ დავინახავთ, 1832 წლის შეთქმულების ბუნების გარკვევის ამოსავალი, მისი შეფასების საზომი გახდა ქართულ მარქსისტულ ისტორიოგრაფიაში.

მარქსისტი ისტორიკოსები ვალდებულად თვლიდნენ თავს შეთქმულების შეფასებისას ი. ბ. სტალინის აღნიშნული ციტატა მოეტანათ და შეთქმულება ფეოდალური ნაციონალიზმის რუბრიკის ქვეშ მოექციათ, რათა ამით მისი „რეაქციული ხასიათი“ დაედასტურებინათ.

მაგრამ, თუ ი. ბ. სტალინის სტატიის ამ ადგილს ღრმად ჩავუკვირდებით, დავინახავთ, რომ 1832 წლის შეთქმულება სხვა ასპექტშია

1 ი. ბ. სტალინი, თხზ. ტ. I, გვ. 32-33.

მოქცეული და „ფეოდალური ნაციონალიზმის“ რეაქციულ არსს არ ექვემდებარება. მოტანილ ციტატაში გარკვევითაა ნათქვამი, რომ ფეოდალურ-მონარქიულმა ნაციონალიზმმა შესამჩნევი კვალი ვერ დააჩნია ქართველების ცხოვრებას, ვერც ერთი ფაქტით ვერ ისახელა თავი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ (ხაზი ჩვენია – ა. ს.) ქართველი თავადაზნაურების ზოგიერთ შეთქმულებას რუსი მმართველობის წინააღმდეგ კავკასიაში.

ძნელი არაა იმის ამოცნობა, რომ „ზოგიერთი შეთქმულება რუსი მმართველობის წინააღმდეგ“, პირველ რიგში, 1832 წლის შეთქმულებაა, რომელიც, ი. ბ. სტალინის განმარტებით, ისეთ ფაქტთა რიცხვს განეკუთვნება, რომლითაც ქართველობამ თავიც ისახელა და რომელმაც ქართველების ცხოვრებას შესამჩნევი კვალიც დააჩნია. ამრიგად, 1832 წლის შეთქმულება გამოცალკავებულია ფეოდალური ნაციონალიზმის საერთო მოძრაობიდან, როგორც განსაკუთრებული მნიშვნელობის მოვლენა, რომელმაც დასაბამი მისცა ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობას XIX საუკუნეში. როგორც ზევით აღვნიშნეთ, ი. ბ. სტალინის სტატიის დანიშნულებას ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის კრიტიკა და პროლეტარიატის ნაციონალური საკითხის განმარტება შეადგენდა, ამიტომ მას ყურადღება არ გაუმახვილებია 1832 წლის შეთქმულებაზე. გამოყოფა რა იგი ფეოდალურ-მონარქიული ნაციონალიზმის მოძრაობათაგან, როგორც დადებითი

მოვლენა, მან მთელი ყურადღება ბურჟუაზიულ ნაციონალიზმზე გადაიტანა. შემთხვევითი როდია, რომ ამ სტატიაში ი. ბ. სტალინს ერთი სიტყვაც არა აქვს ნათქვამი XIX საუკუნის მეორე ნახევრის იმ ეროვნულ გამათავისუფლებელ მოძრაობაზე, რომელიც უაღრესად დადებითი მოვლენა და წამყვანი მოძრაობა იყო ქართველთა ცხოვრებაში XIX საუკუნის მთელი მეორე ნახევრის განმავლობაში. ი. ბ. სტალინს 1832 წლის შეთქმულება და თერგდალეულთა ეროვნული მოძრაობაც განსაკუთრებული მნიშვნელობის მოვლენებად მიაჩნდა. ისინი არ ექვემდებარებოდნენ არც ფეოდალურ-მონარქიულ ნაციონალიზმს, მიუხედავად იმისა, რომ ამ მოძრაობის მესვეურნი თავად-აზნაურთა კლასს ეკუთვნოდნენ, და არც ბურჟუაზიულ ნაციონალიზმს და ამდენად, მისი სტატიის განსახილველი საგნების გარეშე იდგნენ.

რაც შეეხება ფეოდალურ-მონარქიული ნაციონალიზმის სხვა მოძრაობებს, ამ რუბრიკის ქვეშ ი. ბ. სტალინს ნაგულისხმევი აქვს და ისტორიკოსმა უნდა განიხილოს 1802 წლის თავადაზნაურული შეთქმულება და ის მოძრაობანი, რომელთაც ქართველი თავადაზნაურობა 1804, 1812 და 1818-1819 წლების მასობრივ აჯანყებებთან მიტმასნებისასა იჩენდა. 1832 წლის შეთქმულება კი, როგორც ზევით დავინახეთ, სრულიად განსხვავებულ მოვლენათა რიგს ეკუთვნის.

1832 წლის შეთქმულება თავადაზნაურულ, რეაქციულ მოძრაობად მიაჩნდა ნ. ჟორდანიას.

არჩილ ჯორჯაძესთან გაცხარებულ კამათში ნ. ჟორდანიამ ყველა მოძრაობა, მიმართული რუსეთის წინააღმდეგ და ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის, რეაქციულად გამოაცხადა. „მას შემდეგ, – წერს ნოე ჟორდანია, – რაც საქართველო რუსეთს შეუერთდა, ნაციონალური მოძრაობა არაერთხელ ყოფილა, მაგრამ ყოველთვის ეს იყო მოძრაობა ან თავდაზნაურობის, ან ინტელიგენციის, არასოდეს ხალხის. კახეთის არეულობა გასული საუკუნის დასაწყისში, შეთქმულება მეოცდაათე წლებში (დოდაევი და სხვ.) იყო საქმე თავდაზნაურების და მისი მაშინდელი განათლებული შვილების. შემდეგ მოწინავევ წოდება შეურიგდა რუსეთის შემოსევას, ვერ შეურიგდა მხოლოდ ინტელიგენცია, რომელიც მუდამ „საქართველოს განთავისუფლებზე“ ოცნებობდა. ან „1832 წლის შეთქმულება“ წმინდა ინტელიგენტური საქმე იყო: „საქართველოს განთავისუფლება“, პროგრამების დაწერა, ლიგის შედგენა და სხვ. ასეთი მერმეც ხშირად ყოფილა ჩვენი ინტელიგენციის ყურადღების საგანი, მარა არც ერთი ეს არ ხატავდა რომელიმე წოდების რეალურ მიდრეკილებას“¹.

ნ. ჟორდანია 1832 წლის შეთქმულებას 1860-1870-იანი წლების მოძრაობას უკავშირებდა, მაგრამ ორივე ინტელიგენციის უნაყოფო ოცნებად მიაჩნდა, რომელთაც ცხოვრებას კვალი ვერ დაამჩნია, რადგან არც ერთი წოდების ინტერესს არ გამოხატავდა.

1 ნ. ჟორდანია, ეროვნული კითხვა, გვ. 57, 104-105.

რევოლუციამდელ საქართველოში 1832 წლის შეთქმულების შესახებ გამოითქვა რამდენიმე შეხედულება, რომელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია იმუამად რუსეთში მოღვაწე მკვლევარების ა. ხახანაშვილის და ი. ჯავახიშვილის თვალსაზრისი.

პროფესორმა ა. ხახანაშვილმა თავის ცნობილ ნარკვევში *Очерки по истории грузинской словестности (Литература XIX в.)* ფართოდ განიხილა შეთქმულების მონაწილე ქართველ ოცდაათიანელთა (ს. დოდაშვილის, ფილადელფოს კიკნაძის, ა. ჭავჭავაძის, ალ. ორბელიანის) ლიტერატურა, ამასთან ცალკე ქვეთავი მიუძღვნა XIX საუკუნის დასაწყისის საზოგადოებრივ მოძრაობას საქართველოში. ხახანაშვილის აზრით, 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეთა როლი საქართველოს ისტორიულ განვითარებაში თავისი მნიშვნელობით უტოლდება დეკაბრისტების როლს რუსეთში¹.

ხახანაშვილის შრომებიდან არ ჩანს, თუ როგორ ესმოდა მას დეკაბრისტების როლი რუსეთში. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ მას, როგორც ლიბერალური მიმართულების მკვლევარს, დეკაბრისტული მოძრაობა XIX საუკუნის რუსეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების პროგრესულ მოვლენად უნდა მიეჩნია. თუ ვარაუდი სწორია, ასევე პროგრესულად მიუჩნევია მას 1832 წლის შეთქმულებაც. ა. ხახანაშვილი ამ თვალსაზრისს

1 А.Хаханов, *Очерки по истории грузинской словестности (Литература XIX в.)*, 1906, стр. 29.

არ შლის. მიუხედავად ამისა, უნდა მივიჩნიოთ, რომ რევოლუცამდელ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ეს შეხედულება ფრიად გაბედულად და პროგრესულად გამოიყურება.

1832 წლის შეთქმულებას ძირითადად სწორი შეფასება მისცა 1905 წელს გამოქვეყნებულ შრომაში მაშინ პეტერბურგის უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტმა ივანე ჯავახიშვილმა. ი. ჯავახიშვილის სტატია, რომელიც რუსეთის პირველი რევოლუციის მშფოთვარე წლებში დაწერილი, მიზნად ისახავდა რუსული საზოგადოებრიობისათვის აეხსნა მიზეზები ქართველი ხალხის იმ მძაფრი შემართებისა, რომელმაც მაშინ მთელი იმპერია და მსოფლიოც გააკვირვა. დაესაბუთებინა, რომ ამ მოძრაობას გააჩნდა ღრმა საფუძველი¹.

განიხილავს რა ცარიზმის კოლონიურ პოლიტიკას საქართველოში რუსული მფარველობის დამკვიდრებიდან, ი. ჯავახიშვილი იძლევა საქართველოში მიმდინარე სოციალურ და პოლიტიკურ მოძრაობათა განხილვა-შეფასებას და მათ შორის ყურადღებას ამახვილებს 1832 წლის შეთქმულებაზე. ი. ჯავახიშვილს 1832 წლის შეთქმულება მიაჩნია ცარიზმის მიერ საქართველოში დამკვიდრებული რეჟიმისადმი მტრული განწყობილების მორიგ გამოვლინებად, მაგრამ ამასთან ერთად განწირულად დამარცხებისათვის, რადგან იგი შორს იყო ხალხისაგან და მისი მხარდაჭერით ვერ ისარგებლებდა.

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილის, ქართველი ერის ისტორია, ტ. V.

„ახლა, როდესაც გაგვაჩნია დოკუმენტები, შეიძლება ითქვას, რომ ი. ფალავანდიშვილის მხრივ გაცემის მიუხედავად, შეთქმულებას არავითარი წარმატება არ ექნებოდა. ეს არა იმიტომ, რომ ქართულ საზოგადოებრიობაში არასაკმაო იყო უკმაყოფილება და გაბოროტება იმ რეჟიმისადმი, რომელიც რუსეთის მთავრობამ შემოიღო, არამედ იმიტომ, რომ სწორედ ამ დროს ქართველ გლეხობაში მნიფდებოდა მძლავრი მღელვარება და იგი მხარს არ დაუჭერდა თავადაზნაურული წოდების ამბოხებას“¹.

ჯავახიშვილს აქ მართებულად აქვს მინიშნებული თავადაზნაურული შეთქმულების სოციალურ კონსერვატიზმზე, რაც მისი დამარცხების ერთ-ერთი მთავარი შემაპირობებელი იყო. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მკვლევარი შეთქმულებას მაინც ანტიცარისტულ, გამათავისუფლებელ მოძრაობათა რიგში ათავსებს.

საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების შემდეგ, მიუხედავად იმისა, რომ ისტორიული კვლევა-ძიება გიგანტური ნაბიჯით წავიდა წინ და შეიქმნა ჩვენი ერის ჭეშმარიტად მეცნიერული ისტორია, 1832 წლის შეთქმულება მაინც შედარებით მივიწყებულ უბნად დარჩა.

30-იან წლებში პირველი ნაბიჯი ამ შეთქმულების მეცნიერული შესწავლის საქმეში გიორგი გოზალიშვილმა გადადგა, რომელმაც გაიცნო რა მანამდე პეტერბურგში დაცული მასალები შეთქმულების შესახებ, ამ დოკუმენტებისა და

1 ი. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 58.

მასალების ერთი ნაწილი ვრცელი შესავლით გამოაქვეყნა¹. პროფ. გოზალიშვილმა შეთქმულება იმ დროის ევროპაში გავრცელებული ლიბერალური იდეების, კერძოდ, რუსეთში დეკაბრისტული მოძრაობის² განმეორებად გამოაცხადა.

1927 წელს ჟურნალ „საქართველოს არქივის“ მეორე ნიგნში რუსეთის არქივების ბრწყინვალე მცოდნემ პროფ. მიხეილ პოლიევქტოვმა გამოაქვეყნა წერილი „საარქივო მასალები 1832 წლის შეთქმულების ისტორიისათვის საქართველოში³. მანამდე მკვლევრები ამ შეთქმულების შესწავლისას მხოლოდ აქტების VIII ტომში გამოქვეყნებულ მასალებს ეყრდნობოდნენ. პროფესორმა მიუთითა ლენინგრადის ფონდზე, რომელიც შეიცავდა 1832 წლის შეთქმულების მთავარ მასალას და ამ ფონდის აღწერილობაც მოგვცა. გაეცნო რა ამ ფონდებს, როგორც ძვირფას მასალას შეთქმულების იდეური ჩანაფიქრის გაგებისათვის, მ. პოლიევქტოვმა მოგვცა კიდევ მისი ზოგადი შეფასება.

„თავისი გარეგნული ფორმების მიხედვითაც კი 1832 წლის შეთქმულება (მისი ჩასახვა ჯერ ისევ ოციანი წლების ბოლოს უნდა მივაკუთვნოთ) გვაგონებს იმ ნაციონალურ-გამათავისუფლებელ მოძრაობებს, რომლებითაც ასე მდიდარია იმავე

1 იხ. გ. გოზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება, 1935, ტ. 1.

2 გ. გოზალიშვილი დასახ. ნაშრომი, გვ. 3.

3 მ. პოლიევქტოვი, საარქივო მასალები 1832 წლის შეთქმულების ისტორიისათვის, საქართველოს სახ. არქივი, ნ. II, 1927, გვ. 110-123.

ეპოქის ევროპული ქვეყნების ისტორია. ნახევრად მისტიური, ნახევრად რევოლუციური ხასიათის ფარული საზოგადოება, მორალური განახლების ქადაგება, როგორც მოსამზადებელი საფეხური პოლიტიკური განთავისუფლებისათვის, ლიტერატურული პროპაგანდა, შეთქმულებითი ხასიათის გამოსვლა არასაკმარისი მასიური ორგანიზაციით მღვდელ-მონაზონი ფილადელფოს კიკნაძე ადგენს „ფარული და განუწყვეტელი მეგობრობის აქტს“ და წერს „იერემიას გოდებას ივერიის აწინდელი მდგომარეობის გამო“. სოლომონ რაზმაძე თხზავს პოლიტიკურ იგავს „დათვი და ცხვარი“ და თარგმნის „საფრანგეთის 1830 წლის მთავრობის დეკრეტებს“. დოდაშვილი იწყებს ქართული გაზეთის გამოცემას, დიმიტრი ერისთავი კომენტარებს უკეთებს საქართველოს რუსეთთან შეერთების 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტს და ადგენს „ამბოხების პირველი ღამის განკარგულებას“. მასონობა, კარბონარიზმი, პუშკინის „Кинжал“-ი, მიცკევიჩის პოეზია და 1830 წ. პოლონეთის რევოლუციური მეთოდები. ყველა ეს, რასაკვირველია, მეტად დაყრუებული და დასუსტებული ტონით, აი რა აგონდება უპირველეს ყოვლისა ადამიანს, როდესაც მთელი თავისი სიფრთით იშლება მის წინაშე 1832 წ. ქართული შეთქმულების სურათი“. (და შემდეგ შენიშვნაში) „იდეურად 1832 წლის შეთქმულება უეჭველად იმავე ხასიათის მოვლენაა, როგორც ყველა მოხსენებული. აქედან, რასაკვირველია, არ შეიძლება დასკვნის

გამოტანა რაიმე ორგანიზაციული კავშირის არსებობის შესახებ ქართულ შეთქმულებასა და XIX საუკუნის 20-30-იანი წლების ევროპის რევოლუციურ მოძრაობათა შორის¹.

მ. პოლიევქტოვი პირველი მკვლევარია, რომელმაც 1832 წლის შეთქმულება განიხილა 20-30-იანი წლების ევროპის ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობათა ფონზე და მათ ოდესურ კავშირზე მიუთითა. გამოცდილ მკვლევარს ამის საფუძველს აძლევდა შეთქმულების საარქივო მასალების გაცნობა და ცოდნის ფართო ჰორიზონტი, რომლითაც ასე გამოირჩეოდა განსვენებული პროფესორი².

ოცდაათიანი წლების პირველი ნახევარი საქართველოში წვრილბურჟუაზიულ-მემამულურ და ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტურ ისტორიოგრაფიაზე მარქსისტული ისტორიოგრაფიის მძაფრი შეტევის და მისი საბოლოო იდეური დამარცხების პერიოდს წარმოადგენდა. ისტორიკოსთა ახალი თაობის მეკვლეები საქართველოს ისტორიის მარქსისტულ-ლენინური მეთოდოლოგიით შესწავლის და მეცნიერულად განზოგადების საქმეში იყვნენ ბოლშევიკური პარტიის უძვე-

1 მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 111-112.

2 მ. პოლიევქტოვის შეხედულება 1932 წლის შეთქმულებაზე მთლიანად გაიზიარა პოეტმა და მკვლევარმა იოსებ გრიშაშვილმა, ალექსანდრე ჭავჭავაძის თხზულებათა სრული კრებულის რედაქტორმა, რომელმაც 1940 წელს ვრცელი ნარკვევი უძღვნა ალ. ჭავჭავაძის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას (იხ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე, თხზულებანი, 1940).

ლესი მოღვაწენი: ფ. მახარაძე, მ. ტოროშელიძე, მ. ორახელაშვილი, პროფესორი გ. ხაჭაპურიძე და სხვები. მაგრამ ამ პერიოდის ქართული მარქსისტული ისტორიოგრაფია განიცდიდა ე. წ. „პოკროვსკის სკოლისა“ და „რაპელობის“ გავლენას, რაც ისტორიული კვლევა-ძიების დროს ხელოვნური სოციოლოგიური საქმეების შემუშავებასა და დემოკრატიული მემკვიდრეობისადმი ნიჰილისტურ დამოკიდებულებაში ვლინდებოდა.

სწორედ ამ ხანებში გამოაქვეყნა ფილიპე მახარაძემ თავისი ცნობილი ნაშრომი „საქართველო XIX საუკუნეში“, რომელიც საქართველოს ისტორიის მეტად მდიდარი და რთული პერიოდის მარქსისტულ-ლენინური სისტემატური გაშუქების პირველ ცდას წარმოადგენდა. ეს ნაშრომი დიდი მოვლენა იყო თავის დროზე, მან სწორი შეფასება მისცა საქართველოს ისტორიის რიგ საკვანძო საკითხებს და მართებულად მოხაზა მოვლენათა მსვლელობა და ურთიერთკავშირი, მაგრამ ამასთან ნაშრომი ზოგიერთი ფაქტისა და მოვლენის შეფასებში ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში იმ დროის მოღუპ მემდინარეობათა დაღს ატარებდა და პრინციპულ შეცდომებსაც შეიცავდა. ერთ-ერთ ასეთ შეცდომად ჩვენ მიგვაჩნია 1832 წლის შეთქმულების შეფასება, რომელიც, სამწუხაროდ, დიდხანს იყო გავრცელებული ჩვენს ისტორიოგრაფიაში.

ფ. მახარაძემ ამ ნაშრომში სპეციალური ქვეთავი მიუძღვნა ოცდაათიანელთა მოძრაობას და მას „აზნაურულ-მონარქისტული შეთქმულე-

ბა" უწოდა. „შეთქმულებს მიზნად ჰქონდათ დასახული, – წერს ფ. მახარაძე, – ჩამოეშორებინათ საქართველო რუსეთისათვის და ტახტზე აეყვანათ ერთ-ერთი უფლისწული, ე. ი. ალედგინათ მმართველობის ის სახე, რომელიც საქართველოში რუსეთის მხრივ ანექსიამდე არსებობდა. ერთი სიტყვით, საქართველო უნდა დაბრუნებოდა ძველ წეს-წყობილებას, მაგრამ ეს შეუძლებელი იყო. 1832 წლის შეთქმულება იყო ქართველი მონარქისტების უკანასკნელი ცდა ალედგინათ ფეოდალური მონარქია. ამიტომ იგი შეიძლებოდა წინასწარვე ჩაგვეთვალა დამარცხებისათვის განწირულად“¹.

ამ დროიდან 1832 წლის შეთქმულებას „ფეოდალურ-მონარქიული“ ეწოდა და იგი მკვლევართა შრომებში განიხილებოდა როგორც იმ რიგის მოძრაობა, რომელიც საქართველოს ისტორიული ჩარხის უკულმა დატრიალებას ისახავდა მიზნად. ფ. მახარაძის შეფასების გავლენითაა დანერილი ის მკვეთრად უარყოფითი რეცენზია, რომელიც 1935 წელს შ. ჩხეტიამ გ. გოზალიშვილის ნაშრომზე გამოაქვეყნა².

1916 წელს ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა საიუბილეო გამოცემის წინწამძღვარებულ ისტორიულ-ბიოგრაფიულ ნარკვევში პავლე ინგოროყვამ გამოთქვა მოსაზრება, რომ „ნ. ბარათაშვილი, ავტორი „ბედი ქართლისა“, არის

1 Ф. Махарадзе, Грузия в XIX столетии (краткий исторический очерк), 1933, стр. 56.

2 ჟურნ. „მნათობი“, 1935, №12, გვ. 236-244.

მემკვიდრე ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიისა, რომელმაც გამოსახულება 1832 წლის შეთქმულებაში პოვა". პ. ინგოროყვამ შეთქმულება მონარქისტულად გამოაცხადა, მაგრამ მისგან ე. წ. მემარცხენე ფრთა გამოყო და ეს უკანასკნელი დეკაბრისტებისა და ევროპის ოც-ოცდაათიანი წლების გამათავისუფლებელი მოძრაობის გავლენის ქვეშ მყოფ და მისი იდეებით გატარებულ დაჯგუფებად გამოაცხადა. პ. ინგოროყვას არ მოუცია თავის მოსაზრებათა დასაბუთება. მიუხედავად ამისა, 1932 წლის შეთქმულებაზე, როგორც ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობაზე მინიშნება, ფრიად საყურადღებო და ანგარიშგასაწევი მოსაზრება იყო, რომელმაც შემდეგ დასაბამი მისცა შეთქმულებაში პროგრესული ელემენტების უფრო გაბედულ ძიებას.

1949 წ. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტში გამოიცა 1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური მონაწილის სოლომონ დოდაშვილის ლიგიკა¹, რომელსაც წარემძღვარა რედაქტორის ალ. ქუთელიას ნარკვევი – „სოლომონ დოდაშვილი და მისი ლოგიკა“. ნარკვევში, რომელიც დოდაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ვრცელ მიმოხილვას შეიცავს, ცხადია, მოცემულია 1832 წლის შეთქმულების შეფასება საერთოდ და

1 ს. დოდაშვილი, ფილოსოფიის კურსი, პირველი ნაწილი, ლოგიკა, ა. ქუთელიას რედაქციითა და წინასიტყვაობით, 1949.

გამოკვეთილია ს. დოდაშვილის როლი ამ შეთქმულებაში.

„გასაღები 1832 წლის შეთქმულების კლასობრივი ხასიათის გასაგებად, – აღნიშნავს ალ. ქუთელია, – მთელი იმ საზოგადოებრივ-ნაციონალური მოძრაობის ღრმა ანალიზის საფუძველზე, რომელიც წამოიშვა საქართველოში რუსეთთან შეერთების შემდეგ, მოცემული აქვს ამხ. სტალინს სტატიაში „როგორ ესმის სოციალ-დემოკარტიას ნაციონალური საკითხი“¹. მოჰყავს რა ი. სტალინის ცნობილი ციტატა, ალ ქუთელია ასკვნის, რომ „1832 წლის შეთქმულება ქართველ უფლისწულთა და ყველაზე უფრო აგრესიულ თავადთა და აზნაურთა შეთქმულება იყო მეფის მმართველთა წინააღმდეგ კავკასიაში იმ მიზნით, რომ აღედგინათ თავიანთი დინასტია და პრივილეგიები“².

მაგრამ ა. ქუთელიამ 1832 წლის „რეაქციული“, „ანტიხალხური“ შეთქმულების მთავარი მონაწილე ს. დოდაშვილი შეთქმულებას მიაძხრო არა ბაგრატიონთა მონარქიული დინასტიის აღსადგენად, „არამედ იმისათვის, რომ გაეთავისუფლებინა საქართველო რუსეთის ცარიზმის მხრივ ნაციონალური და პოლიტიკური ჩაგვრისაგან“³. ამას მოსდევს მეტად დამაჯერებელი ანალიზი ს. დოდაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობისა და მისი პოზიციისა შეთქმულებაში.

1 ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თხზულებანი, 1945, გვ. XXIII.

2 ს. დოდაშვილი, ლოგიკა, გვ. XXXI.

3 იქვე, გვ. XXXV.

აღ. ქუთელიას ნარკვევში, რომელიც 1832 წლის შეთქმულებას სავალდებულო სქემით აფასებდა, ბუნებრივია, თავი იჩინა წინააღმდეგობამ. როგორ მოხდა, რომ „განმანათლებელი, ბურჟუაზიული დემოკრატი და რესპუბლიკელი“ სოლომონ დოდაშვილი ერთ-ერთი იდეური ხელმძღვანელი იყო „რეაქციული“ ანტიხალხური შეთქმულებისა. ნაძალადევად გამოიყურება ამ წინააღმდეგობის ავტორისეული ახსნა. სხვაგვარად შეუძლებელიც იყო, რადგან ასეთ წინააღმდეგობამდე ავტორი შეთქმულების უკვე აღიარებული შეფასების უკრიტიკო მიღებამ მიიყვანა. ამავე თვალსაზრისით მიუდგა 1832 წ. შეთქმულებას ლ. ბარამია, რომელმაც 1951 წელს ამ საკითხზე პატარა ნარკვევი გამოაქვეყნა.

1955 წელს პროფ. ა. კიკვიძემ დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე: „საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა საქართველოში XIX საუკუნეში (ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლა)“. ეს არის პირველი ვრცელი მონოგრაფია, რომელშიც განხილულია XIX საუკუნის უმნიშვნელოვანესი სოციალურ-პოლიტიკური მოვლენები, მათ შორის განსაკუთრებით ვრცლადაა წარმოდგენილი 1832 წლის შეთქმულება¹.

პროფ. ა. კიკვიძემ 1838 წლის შეთქმულება გამოყო იმ ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძ-

1 ა. კიკვიძის სადისერტაციო ნაშრომის შეხედულებანი გადმოცემულია მის მიერ 1936 წ. გამოქვეყნებულ ნაშრომში „საქართველოს ისტორია“, 1954, ამიტომ ციტატებს ამ წიგნიდან ვადგენთ.

რაობიდან, რომელსაც, მისი აზრით, XIX საუკუნის პირველ მეოთხედაში საქართველოს გლეხობა ეწეოდა. შეთქმულება მან „მასებისაგან იზოლირებულ“, „სუსტ“ და რეაქციულ-პოლიტიკურ მოძრაობად გამოაცხადა. „შეთქმულნი, – წერს ა. კიკვიძე, – უკან ეწეოდნენ საქართველოს. მათ არ შეეძლოთ მოეხდინათ გარდატეხა, რადგან არ ჰყავდათ დასაყრდენი მასა. სწორედ ამიტომ 1832 წლის შეთქმულება არ შეიძლება ჩაითვალოს ეროვნულ-გამათავისუფლებელ ბრძოლად. ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლა ეხება და ამოძრავებს ეროვნული ერთეულის – ქვეყნის მოსახლეობის ფართო ფენებს, 1832 წლის შეთქმულება კი არ შეხება ქართველი მოსახლეობის სწორედ ამ ფართო ფენას.

1932 წლის შეთქმულება გამოხატავდა ფეოდალურ ნაციონალიზმს. ეს იყო ფეოდალურ-მონარქიული „ნაციონალიზმი“, სუსტი პოლიტიკური მოძრაობა, რომელიც იფარგლებოდა ფეოდალური არისტოკრატიის წრეებით¹.

პროფ. ა. კიკვიძე არ იზიარებს შეთქმულების იდეურ ნაირსახეობას, მას არც სოლომონ დოდაშვილი მიაჩნია „რესპუბლიკური იდეების“ მატარებლად. 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილე „მთელი ქართველი ფეოდალური ინტელიგენცია“ მკვლევარს რეაქციული იდეოლოგიის ერთგულად მიაჩნია.

პროფ. ა. კიკვიძის საკვალიფიკაციო შრომის ოფიციალურმა ოპონენტმა პროფ. ნიკო

1 ა. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია, გვ. 190.

ბერძენიშვილმა არსებითად გაიზიარა ავტორის შეხედულება 1832 წლის შეთქმულებაზე. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართველი თავადაზნაურობის ბრძოლა რუსული მმართველობის წინააღმდეგ იყო „ნაციონალურ-რეაქციული მოძრაობა“, როგორც ამას სამართლიანად აღნიშნავს დისერტანტი¹, – წერდა თავის რეცენზიაში ნ. ბერძენიშვილი. ამ მოძრაობის მიზანი იყო გაკოტრებული სოციალ-პოლიტიკური წყობილების (თავადურ-ბატონყმური სისტემის) აღდგენა, რომელმაც საქართველო 1795 წლის კატასტროფამდე მიიყვანა და რომელმაც ფეოდალურ საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა დააკარგვინა². ასეთი შეფასების მიუხედავად, პროფ. ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებს, რომ შეთქმულება ერთფეროვანი მასა არ ყოფილა, რომ შეთქმულებაში რეაქციონერ-რეტროგრადი თავადების გვერდით გარკვევით ჩანს პროგრესული ნაწილი, ქართველი ფეოდალური საზოგადოების პროგრესული წარმომადგენელი, რომელიც ირან-ოსმალეთისა და მიურიდების წინააღმდეგ რუსეთის ომის პროგრესულ მნიშვნელობას საქართველოსათვის ძალიან კარგად ხედავდა, სათანადოდ აფასებდა მას და, ილია ჭავჭავაძის გამოთქმით, ქართული დროშით ხელში ღირსეულად თანამ-

1 ნ. ბერძენიშვილი, საზ.-პოლიტიკური მოძრაობა საქართველოში XIX საუკუნეში, საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტ. შრომები, ტ. I, 1955, გვ. 469.

2 იქვე.

შრომლობდა ამ პროგრესულ ძალას. საკუთარი სამშობლოს (საქართველოს) ინტერესები უკარნახებდა მას ასეთ მოქმედებას (ახლა ეს იყო ერეკლეს ანდერძი) და სამშობლოსავე ინტერესები აახლოვებდა ამ წრეს რუსული თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ შეთქმულებთან. 1832 წლის შეთქმულება განწირული იმიტომ იყო, რომ შეთქმულთა პროგრესული ნაწილი არ იყო დარწმუნებული ამ აქტის სისწორეში, რომ ეს ნაწილი ამიტომ მერყეობდა, პასიურობდა. თავიდანვე შეთქმულების აქტიური ნაწილი, რეაქციონერი თავადების წარმომადგენლები, ქართული ფეოდალური საზოგადოების ფართო მასებს მოწყვეტილი იყვნენ და მათი ხელმძღვანელობით შეთქმულებაც უნიადაგო იყო¹.

შეთქმულებაში პროგრესული ფრთის არსებობის, ხოლო არსებითად მოძრაობის უნიადაგობისა და ფეოდალურ-მონარქიული ხასიათის თვალსაზრისი გატარებულია საქართველოს ისტორიის დამხმარე სახელმძღვანელოში, რომელიც 1956 წელს გამოსცა ავტორთა კოლექტივმა.

1832 წლის შეთქმულებას ვრცელი ადგილი დაუთმო პროფ. გ. ხაჭაპურიძემ თავის დიდ მონოგრაფიაში „საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში“, რომელიც 1950 წელს გამოვიდა.

გ. ხაჭაპურიძემ ქართველი თავად-აზნაურების მოძრაობა რეაქციულ მოძრაობად, ბაგრა-

1 გ. ხაჭაპურიძე, შრომები, II, 1958, გვ. 165-247.

ტიონთა სამეფოს აღდგენისათვის ფეოდალური დიდკაცობის აჯანყებად მიიჩნია. მან უარყო შეთქმულებაზე დეკაბრისტების და ევროპის 30-იანი წლების გამათავისუფლებელი მოძრაობის ზეგავლენა, ხოლო დოდაშვილი, რომელიც „პროგრესულად მოაზროვნე იყო, შეთქმულებაში „ჩათრეულ“ და ამ შეთქმულების ხასიათის გარკვევის შემდეგ მისგან ჩამოშორებულ პიროვნებად აღიარა¹.

პროფ. მ. გოცაძემ 1956 წელს გამოსცა მონოგრაფიული ნარკვევი „სოლომონ დოდაშვილი“, სადაც ვრცელი დახასიათება მისცა შეთქმულების ერთ-ერთი მთავარი მონაწილის დოდაშვილის მსოფლმხედველობას.

ავტორი, იხილავს რა შეთქმულების ხასიათს, მიუთითებს, რომ „ შეთქმულებაში ვხვდებით სხვადასხვა დასს, აქ არ არის ერთიანობა სოციალური საკითხის თაობაზე, ერთიანობა ბრძოლის ხერხებზე, ერთიანობა მომავალი საქართველოს ბედზე და სხვ. მაგრამ შეთქმულთა აბსოლუტური უმრავლესობა საქართველოში ბაგრატიონთა დინასტიის აღდგენის მომხრე იყო.

საქართველოში ბაგრატიონთა დინასტიის აღდგენა ფუჭ ოცნებას წარმოადგენდა. მას მომავალი არ ჰქონდა, იგი ხალხის ნება-სურვილს ეწინააღმდეგებოდა².

აკად. შ. ნუცუბიძე 1832 წლის შეთქმულებას უშუალოდ უკავშირებს ანტირეჟიმულ გამოს-

1 გ. ხაჭაპურიძე, შრომები, II, 1958, გვ. 165-247.

2 მ. გოცაძე, სოლომონ დოდაშვილი (ცხოვრება და მოღვაწეობა), 1955, გვ. 110.

ვლათა იმ ვრცელ ჯაჭვს, რომელიც 1802-1820 წლებს შუაა გაჭიმული. ავტორი აქაც, ისე როგორც ოციანი წლების მასობრივ აჯანყებებში, ხედავს ორ ჯგუფს, ორ მიმართულებას, რომელთაგან ერთი პროგრესულად, მეორე რეაქციულად მიაჩნია.

1832 წლის შეთქმულებაში, პროფ. შ. ნუცუბიძის აზრით, მოქმედებდა ორი ჯგუფი. მონარქისტ-რეაქციონერებისა, რომელთაც საქართველოში ძველი ფეოდალურ-მონარქიული რეჟიმის აღდგენა სურდათ და უმრავლესობას შეადგენდნენ, და რესპუბლიკელების, რომელთაც დეკაბრიზმის იდეური წყარო კვებავდა და რომელთა მეთაურიც ს. დოდაშვილი იყო.

„ეგოდენ დიამეტრალურად დაპირისპირულ მონარქისტებსა და რესპუბლიკანელებს შეეძლოთ ერთი ხნით თავი მოეყარათ თვითმპყრობელობისადმი სიძულვილის ნიადაგზე, მაგრამ ხანგრძლივად ისინი ერთად ვერ ივლიდნენ და საბოლოოდ ერთიმეორეს უნდა დაშორებოდნენ“¹.

შ. ნუცუბიძის აზრით, ამიტომ ჩამოშორდნენ შეთქმულებას სოლომონ დოდაშვილი და მისი თანამოაზრენი: ყიფიანი, ავთანდილაშვილი, მამაცაშვილი. ამ პროგრესული ჯგუფის ჩამოცილების შემდეგ შეთქმულების საქმე ხელთ შერჩენიათ რეტროგრად-რეაქციონერებს.

პროფ. მ. გოცაძე 1954 წელს ქართული ჟურნალისტიკის შესახებ გამოქვეყნებულ ვრცელ

1 შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ნ. II, 1958, გვ. 464.

მონოგრაფიაში¹ 1832 წლის შეთქმულებას ფეოდალურ-მონარქიული ნაციონალიზმის გამოვლინებად მიიჩნევს.

შეთქმულთა საერთო მონარქისტული მიმდინარეობიდან მ. გოცაძე გამოყოფს ს. დოდაშვილს, რომელიც მას დემოკრატად, რესპუბლიკური წყობილების მოტრფიალედ და ამიტომ შეთქმულებასთან დროებით დაკავშირებულ პიროვნებად მიაჩნია².

1832 წლის შეთქმულება „რომანტიკულ პატრიოტიზმად“ გამოაცხადა ინგლისელმა მკვლევარმა, ცნობილმა ქართველოლოგმა დავით ლანგმა. მისი აზრით, უშედეგო იქნება ვეძიოთ რესპუბლიკური იდეოლოგიის ნიშნები 1832 წლის შეთქმულებაში. შეთქმულების მონაწილეთა მსოფლმხედველობა მონარქისტულ-ნაციონალისტურია³. როგორც ვხედავთ, დ. ლანგმა შეთქმულების შეფასების საკითხში გაიმეორა იმ დროის ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებული თვალსაზრისი.

1832 წლის შეთქმულების და საერთოდ ოცდაათიანი წლების იდეური ატმოსფეროს შესახებ საყურადღებო აზრები აქვთ გამოთქმული ქართველ ლიტერატურათმცოდნეებს პროფესორებს დ. გამეზარდაშვილს, დ. ბენაშვილს, ვ. შადურს, ა. თოფურიას და სხვებს.

1 მ. გოცაძე, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, ნ. I, 1954, გვ. 28.

2 მ. გოცაძე, ს. დოდაშვილი, გვ. 87, 112-113.

3 The last years of the Georgian monarchy. 1658-1832, David Marschall Lang, Columbia University, New-York, 1957, 280.

მკვლევარი დ. გამეზარდაშვილი სამართლიანად მიუთითებს, რომ 1832 წლის შეთქმულება და ქართველ ოცდაათიანელთა იდეური მოძრაობა, საერთოდ, ეროვნულ-გამათავისუფლებელ ხასიათს ატარებდა, ხოლო ამ პერიოდის „ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის აღმავლობა იყო საუკეთესო ნიადაგი კრიტიკული რეალიზმის განვითარებისათვის ქართულ მწერლობაში“¹.

დ. ბენაშვილს მიაჩნია, რომ „1832 წლის შეთქმულებას, გარდა სოციალური მიზეზისა, ღრმა ეროვნული საფუძველი ჰქონდა. როგორც არ უნდა შეფასდეს ეს შეთქმულება მომავალში, მაინც უნდა აშკარად ითქვას, რომ ის იყო ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ხასიათის მოძრაობა“².

ვ. შადურმა თავის საინტერესო ნაშრომში „დეკაბრისტული ლიტერატურა და ქართველი საზოგადოებრიობა“ ოცდაათიანელთა ლიტერატურული ცხოვრება მჭიდროდ დაუკავშირა დეკაბრისტებს – რუსეთის გამათავისუფლებელი მოძრაობის პირველი ეტაპის თავადაზნაურ რევოლუციონერებს. ავტორი ცხადყოფს, რომ XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართველი მოღვაწენი „იდეურად უახლოვდებოდნენ იმ მოღ-

1 დ. გამეზარდაშვილი, ნარკვევები ქართული რეალიზმის ისტორიიდან, ტ. II, 1957, გვ. 72.

2 დ. ბენაშვილი, მ. ჯავახიშვილის ცხოვრება და შემოქმედება, 1989, გვ. 136.

ვაწეებს, რომელთაც ლენინმა უწოდა საუკეთესო ადამიანები თავად-აზნაურთა წრიდან”¹.

პროფ. ა. თოფურიამ 1960 წ. საკითხის დასმის წესით დაბეჭდა სტატია – „უმნიშვნელოვანესი ლიტერატურული მოვლენების უფრო ღრმად შესწავლისათვის“, სადაც ქართული ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის განვითარება რუსეთის გამათავისუფლებელი მოძრაობის შუქზე და კვალდაკვალ განიხილა. „განა საქართველოში მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან ეროვნული და სოციალური თავისუფლებისათვის გაჩაღებული ბრძოლის ისტორია ძირითად ხაზებში არ ემთხვევა რუსეთში გამათავისუფლებელი მოძრაობის სამი მთავარი პერიოდის ლენინისეულ დახასიათებას?!

განა დეკაბრისტული მოძრაობის არაპირდაპირ, მაგრამ მაინც თავისებურ გამოძახილს არ წარმოადგენდა ქართველ თავად-აზნაურთა ვიწრო, ხალხის მასებისაგან მოწყვეტილი წრის მიერ 1832 წელს მოწყობილი შეთქმულება?“² – წერს ა. თოფურია.

სამწუხაროდ, დასახელებულ ავტორებს 1832 წლის შეთქმულების ამ სწორი შეფასების დასაბუთება არ უცდიათ.

პროფ. ი. კაჭარავა 1962 წელს გამოცემულ ნარკვევში – „ქართული ისტორიოგრაფიის

1 ვ. შადური, დეკაბრისტული ლიტერატურა და ქართული საზოგადოებრიობა, 1958, გვ. 488.

2 აკაკი თოფურია, წერილები ლიტერატურულ საკითხებზე, 1960, გვ. 155.

საკითხები“ მოკლედ შეეხო 1832 წლის შეთქმულების გაშუქებას ქართველ ისტორიკოსთა ნაშრომებში. ამასთან გამოთქვა შეხედულება, რომ ასპარეზზე „30-იან წლებში გამოდიან მონაქიული ნაციონალური საკითხის იდეოლოგიები“. „ფეოდალურმა არისტოკრაციამ შეთქმულების გზა აირჩია“. მაგრამ „შეთქმულებაში ჩაბმულ იქნენ ქართველი ინტელიგენციის წარმომადგენლებიც, რომლებსაც შეთქმულებაში შეჰქონდათ კონსტიტუციური და რესპუბლიკური მოძრაობის საკმაოდ ჯანსაღი ნაკადი დეკაბრიზმით გაცხოველებული“¹.

1963 წელს გამოქვეყნდა ჩვენი ნაშრომი „რუსეთი XIX საუკუნის პირველ ნახევარში“, სადაც განხილულია ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობა რუსეთის იმპერიაში 1830-1832 წლის შეთქმულების, როგორც ქართული ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის პირველი ეტაპის დასაწყისის და მისი პროგრესული როლის შესახებ².

1832 წლის შეთქმულების მოკლე ისტორიოგრაფიული დახასიათებისას აქ წარმოდგენილ შეხედულებათა ნაირფერობა მნიშვნელოვანწილად იმითაა შეპირობებული, რომ მის შესახებ არსებული დოკუმენტური მასალა არაა გამომზეურებული. პროფ. გ. გოზალიშვილმა

1 ი. კაჭარავა, ქართული ისტორიოგრაფიის საკითხები, 1952, გვ. 235.

2 ა. სურგულაძე, რუსეთი XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, 1963, გვ. 500-513.

ამ მასალების მცირე ნაწილი გამოსცა. საქართველოს არქივში დაცულია დიდძალი მასალა. რომელიც დღემდე გამოქვეყნებას და ღრმა შესწავლას ელოდება.

1832 წლის შეთქმულება ღირსია სპეციალური მონოგრაფიული შესწავლისა მისი წყაროების პუბლიკაციის საფუძველზე. ეს ამოცანა ამჟამად ჩვენს მიზანს არ შეადგენს და შევეცდებით გამოვთქვათ მხოლოდ ზოგიერთი მოსაზრება შეთქმულების საკვანძო საკითხებზე.

1832 წლის შეთქმულება

XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობათაგან ყველაზე მნიშვნელოვანს 1832 წლის შეთქმულება წარმოადგენს.

თავად-აზნაურთა ამ გამოსვლამ (დამარცხების მიუხედავად) ქართული ეროვნული ინტელიგენციის ცხოვრებაში ღრმა კვალი დატოვა. მან სათავე დაუდო იმ მძლავრ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას, რომელიც XIX საუკუნის 60-70-იანი წლებიდან ქართველი ხალხის იდეური ცხოვრების ნიშანსვეტი გახდა.

შეთქმულებამ გადამწყვეტი გავლენა მოხდინა ნიკოლოზ ბარათაშვილის მსოფლმხედველობის ფორმირებაზე. იდეური დასაბუთება ოცდათორმეტიანელთა მოძრაობას ბარათაშვილმა მისცა.

1. შეთქმულების აღმოცენება, საქმიანობა და პროგრამა

შეთქმულების პირველი ორგანიზაციული ჩანაფიქრი პეტერბურგსა და მოსკოვში მცხოვრებ ქართველ ბატონიშვილთა წრეში აღმოცენდა.

ქართველი ბატონიშვილები მიუხედავად იმისა, რომ ცარიზმმა უზრუნველყო მათი მატერიალური ცხოვრება, ვერა და ვერ შეურიგდნენ სამშობლოდან იძულებით გადასახლებას, მამა-პაპური ღირსებისა და მამულების ჩამორთმევას. XIX საუკუნის 20-იან წლებამდე საქართველოში ბაგრატიონთა სამეფო ტახტის აღდგენისათვის ბრძოლის მეთაური დავით ბატონიშვილი იყო, რომელიც მტკივნეულად განიცდიდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსასრულს და რუსეთის დედაქალაქში ცარიზმის ფხიზელი მეთვალყურეობის ქვეშაც განაგრძობდა ბრძოლას, რათა მშობლიური ქვეყნის ავტონომიური უფლებებისათვის მაინც მიეღწია. ამასთან, საქართველოს მომავალი პოლიტიკური ორგანიზაციის პროექტებსაც თხზავდა. დავითის ბრძოლას ამ მიმართულებით არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია. 1817 წელს მინისტრთა კოლეგიამ სპეციალურად განიხილა დავითის სათხოვარი და უარყო იგი. დავითს ამის შემდეგ საქართველოს ბედით უცხო სახელმწიფოთა დაინტერესება უცდია და მათთან კავშირის გაბმასაც შედგომია; მაგრამ არაკჩევეის მკაცრმა გაფრთხილებამ, რომ ასეთი მოქმედებისათვის შემდგომში სამსახურის და-

კარგვა და პეტერბურგიდან გაძევება მოელოდა, დავით ბატონიშვილის ოცნებას სამუდამოდ შეაკვეცა ფრთები და იმსხვერპლა კიდეც. დავითი თავის საქმიანობაში, ცხადია, მარტო არ ყოფილა. მის გარშემო შემოკრებილიყვნენ ერეკლეს მრავალრიცხოვან შვილთა შთამომავლები, რომლებიც საქართველოს სახელმწიფოებრივი აღდგენის იდეის მხურვალე თანამგრძნობი და პროპაგანდისტები იყვნენ.

1819 წლიდან, დავით ბატონიშვილის გარდაცვალების შემდეგ, ამ იდეალის მოთავენი პეტერბურგში პირველყოვლისა ფარნაოზი, ხოლო შემდეგ დიმიტრი იულონის ძე და მოსკოვში ოქროპირ გიორგის ძე ბაგრატიონები იყვნენ.

ბატონიშვილთა ოჯახები პეტერბურგსა და მოსკოვში მოსწავლე და მოსამსახურე ქართველი ახალგაზრდების თავშესაყარს წარმოადგენდა. პეტერბურგში, მაგალითად, დიმიტრი ბატონიშვილის ბინაზე სისტემატურად იკრიბებოდნენ დიმიტრი, ელიზბარ, ზაქარია ერისთავები; დიმიტრი, ვახტანგ ორბელიანები; ალექსანდრე, ლუარსაბ, ივანე ჩოლოყაშვილები, გაბრიელ მამაცაშვილი, სოლომონ რაზმაძე და სხვ. სწორედ ამ ხანებშივე ცხოვრობდა ბაგრატ ბატონიშვილთან სოლომონ დოდაშვილი, რომელსაც, გარდა ბაგრატიისა, ახლო ურთიერთობა ჰქონდა თეიმურაზ და იოანე ბაგრატიონებთანაც.

საქართველოდან პეტერბურგში სასწავლებლად წასულ ქართველ თავადიშვილებს, რომელთაც მამაპაპეული ოჯახებიდან ჩრდილოეთში

გაჰყვათ საქართველოს მონარქიის აღდგენისათვის ბრძოლის რომანტიკული მოგონებანი და მისი მომავალი ბედისადმი მზრუნველობის მაღალი შეგნება, ბატონიშვილების ოჯახებში შექმნილი ატმოსფერო კიდევ უფრო უღვივებდათ საბრძოლო სულისკვეთებას და სამოქმედოდ განაწყობდათ.

პეტერბურგში მოსახლე ქართველი ბაგრატიონები დედაქალაქის კულტურული ცხოვრების ცენტრში ტრიალებდნენ და იმ დროის მოწინავე იდეებით სულდგმულობდნენ. დაუცხრომელი შემოქმედებითი საქმიანობით იყვნენ დაკავებული „კალმასობის“ ავტორი იოანე ბაგრატიონი და მისი ძმა დავითი, რომელმაც შექმნა „შემოკლებული ფიზიკის სახელმძღვანელო“; პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი ტექნიკაში სიახლეს ეძებდა და თავისი გამოგონებებით ფიზიკის განვითარების ისტორიაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეჰქონდა; დავით გიორგის ძე ბაგრატიონი, რომელიც მშობლიური ქვეყნის ისტორიის შესანიშნავ წიგნებს ქმნიდა („საქართველოს ისტორია“, „ახალი ისტორი“); თეიმურაზ ბაგრატიონი, რომელიც ისტორიის დარგში თავისი მნიშვნელოვანი შრომების გამო მსოფლიო მეცნიერული საზოგადოებრიობისათვის კარგად ცნობილი პიროვნება იყო, და მრავალი სხვა. ეს ადამიანები თვალს უსწორებდნენ არა მარტო მაშინდელი მსოფლიოს მეცნიერულ აზრს არამედ პოლიტიკურ იდეებსაც და ღრმა ინტერესით მეთვალყურეობდნენ იმ მღელვარე საზოგადოე-

ბრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებას, რომლითაც ევროპა ცხოვრობდა. იმ სამეცნიერო და პოლიტიკურ სჯა-ბაასში, ბატონიშვილების ბინაზე რომ იმართებოდა, აქტიურად მონაწილეობდა პეტერბურგში ჩასული ქართველი ახალგაზრდობა და თავისებურ დასკვნებსაც აკეთებდა.

შეთქმულების აღმოცენების წინა პერიოდი აღსავსეა განსაკუთრებით მდიდარი იდეურ-პოლიტიკური მოვლენებით. ნაპოლეონის უღლისაგან თავდახსნილ ამ დროის ევროპაში ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის ტალღები აზვირთდა. 1820 წელს ევროპის კონტინენტზე ერთდროულად იფეთქა მძლავრმა აჯანყებებმა. ესპანეთის შეუპოვარი საკონსტიტუციო ბრძოლა, იტალიის კარბონართა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობა, პორტუგალიის დემოკრატიული ძალების გამოსვლები, ღრმა იდეური მოძრაობა გერმანიაში, პოლონეთის რევოლუციონერთა აქტივობა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში – ყველაფერი ეს იმპერიის სატახტო ქალაქში მცხოვრებ მოსწავლე ქართველ ახალგაზრდობას საბრძოლო სულისკვეთებას კიდევ უფრო უღვივებდა. განსაკუთრებით შთამბეჭდავი შეიქმნა მათთვის დეკაბრისტების გმირული გამოსვლა სენატის მოედანზე თვით რუსეთში და მათი პირველი შეიარაღებული გაბრძოლება დესპოტიზმის წინააღმდეგ. ბევრ დეკაბრისტ შეთქმულს პირადად იცნობდნენ ქართველი ახალგაზრდები და სავარაუდოა, რომ მათი იდეური თანამოაზრენიც იყვნენ.

ასეთ ვითარებაში, როცა აღმგზნები გარემოებანი ირგვლივ ხშირდებოდა და ძლიერდებოდა, ბატონიშვილების შთამაგონებელ საუბარს ქართველ ახალგაზრდებთან თავისი ნაყოფი უნდა გამოეღო. დავით ჯორჯაძე საგამომძიებლო კომისიისადმი მიცემულ ჩვენებაში აღნიშნავდა, რომ „დიმიტრი ბატონიშვილი ხშირად ესაუბრებოდა მათ თავისუფლების შესახებ. საფრანგეთის, მისი ხალხის თავისუფალი ცხოვრების შესახებ, უხსნიდა მეფის შეზღუდული მონარქიის რაობას, საფრანგეთის ყველა მოქალაქის მონაწილეობის წესს მეფის არჩევაში. ესაუბრებოდა ამბოხებათა შესახებ, რომლებიც საფრანგეთში ხდებოდა. ზოგჯერ მსჯელობდა თავისუფალი ქალაქების მაინის ფრანკფურტისა და კრაკოვის შესახებ, აქებდა ამ ქალაქების ბედნიერ ცხოვრებას“¹.

ყველა ასეთი საუბრის დანიშნულება ერთი იყო: ახალგაზრდობა ევროპული ცხოვრების მაღალი დონითა და სილამაზით მოეხიბლათ. ამას, როგორც ძირითადი თემა, მოსდევდა საუბარი საქართველოს შესახებ: მისი წარსულის რომანტიკული თხრობა, ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ამაღელვებელი მაგალითები, ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის გამუქებული დახასიათება, ერის ბედზე ზრუნვის შთაგონებანი, დამოუკიდებელი საქართველოს ახლებური პოლიტიკური ორგანიზაციის

¹ საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1475, რეგული XII, გვ. 1178.

წარმტაცი სურათები და სხვ. ასეთ ვითარებაში თანდათან ყალიბდებოდა ცარიზმის წინააღმდეგ გამოსვლის აზრი და სულისკვეთება, რომელიც მალე ორგანიზაციულადაც ჩამოყალიბდა კიდეც.

შეთქმულთა მასალებში შემონახული ე. წ. „კანდრახტი“, როგორც პროფ. გ. გოზალიშვილი ვარაუდობს, მისი ორგანიზაციული გაფორმების პირველ დაოკუმენტად შეიძლება ჩაითვალოს. აქ აღნიშნულია: „წელსა 1828-სა დღესა 13 მაისისა შევეკარიტ კანდრახტი, ასე რო რაც ჩვენის სარგებლობისათვის იყოს და ან რაც ჩვენ გვიფიქრია ვინც უმტყუნოს ან ამხანაგობაში და ან საერთო სარგებლობისათვის იყოს შეჩვენებული ღვითისაგან.

მე ამ ზემოხსენებულზე ხელს ვაწერ თავადი
დიმიტრი ერისთავი

მეც ამ ზემოხსენებულზე ხელს ვაწერ თავადი
ელიზბარ ერისთავი

მეც ამ ზემოხსენებულზე ხელს ვაწერ თავადი
გიორგი ერისთავი

1828-სა წელსა

მაისის 13-ს დღესა

პეტერბურგში

ლიედეინში ჟანდსკის სახლში“¹.

დოკუმენტიდან, ცხადია, არ ჩანს რაზეა საუბარი, რა ჩანაფიქრზე ან საერთოდ რა სარგე-

1 გ. გოზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება, 1935, გვ. 17.

ბლობაზე შეთანხმებულან ხელისმომწერნი, მაგრამ ეს უნდა ყოფილიყო კონსპირაციული მოსაზრებით. დაკითხვის დროსაც ეს ხელისმომწერნი ამტკიცებდნენ, რომ ეს „კანდრახტი“ მათ შინაურ საქმეებს შეეხებოდა, მაგრამ გამოძიებამ, შეთქმულთა დაპირისპირებამ დაადასტურა, რომ „კანდრახტი“ შეთქმულთა პირველ ორგანიზაციულ უჯრედს და მათ ფიცს წარმოადგენდა.

მაგრამ შეთქმულების ორგანიზაციის იდეა, ჩვენი აზრით, „კანდრახტის“ დადების დღეს არ აღმოცენებულა და მას წინ უსწრებდა ხანგრძლივი მოსამზადებელი მუშაობა, ხანგრძლივი ფიქრი და მრავალნაირი გეგმა. ეს კარგად ჩანს გამოძიების მასალებიდან. მოსამზადებელი პერიოდი ორ წელს მაინც აღემატება და არ შევეცდებით თუ ვიტყვით, რომ უშუალოდ ებჯინება დეკაბრისტების გამოსვლას, რომელსაც, მიუხედავად დამარცხებისა, არ შეიძლებოდა ქართველ პატრიოტებზე უდიდესი წამქეზებელი და გამამხნევებელი ზეგავლენა არ მოეხდინა. „1825 წელს, – აღნიშნავს დიმიტრი ერისთავი, – მე ჩავედი პეტერბურგში, ვცხოვრობდი ფარნაოზ ბატონიშვილთან და ხშირად ვხვდებოდი დიმიტრი ბატონიშვილს, რომელთანაც ხშირად იყვნენ ხოლმე თავადები გიორგი და ელიზბარ ერისთავები. ის (დიმიტრი ბატონიშვილი) გვიამბობდა ჩვენი ისტორიიდან ამბებს თავისუფლებაზე, რითაც ჩვენ, ასე ვთქვათ, მოგვამზადა და მერე, დიმიტრი და ვახტანგ ორბელიანების ჩამოსვლის შემდეგ, ჩავგინერგა რა ჩვენ აზრი

თავისუფლებაზე დაიწყო მათიც მომზადება"...¹.

შეთქმულთა წრის პირველი აქტივისტები პეტერბურგში თანდათან აფართოებდნენ თანამზრახველთა წრეს და მასში დედაქალაქში ჩასულ თავადებს აბამდნენ.

ასეთივე საქმიანობას ეწევიან ქ. მოსკოვში ოქროპირ ბატონიშვილის მეთაურობით, რომელიც კარგად იყო ინფორმირებული დიმიტრი ბატონიშვილის თაოსნობით წამოწყებული საქმის შესახებ და დროდადრო ახერხებდა კიდევ მასთან დაკავშირებას.

პეტერბურგიდან თბილისში დაბრუნებულ ქართველ თავადებს, რომლებიც განდობილი იყვნენ ფარულ საქმიანობაში, თან ჩამოჰქონდათ შეთქმულების იდეა და მას მეტად სანდო პირებს უზიარებდნენ. შეთქმულთა მასალებიდან კარგად ჩანს, რომ პეტერბურგში აღმოცენებული იდეა 1827-1829 წლებში საქართველოშიც იწყებდა ფარულ და ნელ ხორცშესხმას, შეთქმულთა წრე ფართოვდებოდა და აქაც მნიფდებოდა ნიადაგი მისი ორგანიზაციული გაფორმებისათვის.

შეთქმულების ორგანიზაციული გაფორმება 1830 წელს მოხდა თბილისში ბატონიშვილის ჩამოსვლასთან დაკავშირებით. პეტერბურგსა და მოსკოვში საიმედოდ შემზადებული ქართველი ახალგაზრდები, რომლებიც თბილისში დაფანტულიყვნენ და ჯერჯერობით პრაქტიკული საქმიანობისათვის ხელი ვერ მოეკიდათ, ოქროპირმა შეკრიბა, შეაკავშირა და უახლესი სამოქმედო

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. IV, №V. 583.

გეგმებით აღჭურვა ისინი. პირველი ხერხემალი და ძირითადი ბირთვი თბილისის ორგანიზაციისა ალექსანდრე ორბელიანი, ელიზბარ ერისთავი და სოლომონ დოდაშვილი გახდნენ¹. ეს ბირთვი თავის გარშემო იკრებდა ახალ-ახალ ადამიანებს და აფართოებდა შეთქმულთა წრეს. შეთქმულების კერები თბილისის გარდა საქართველოს სამაზრო ცენტრებშიც (თელავი, გორი, სიღნაღი) იქმნებოდა, 1830-1832 წლებში შეთქმულთა წრე იმდენად გაიზარდა და გაფართოვდა, რომ მასში ჩაბმული აღმოჩნდა აღმოსავლეთ საქართველოს თითქმის მთელი თავადაზნაურული ინტელიგენცია.

როგორც ცნობილია, საგამომძიებლო კომისიამ შეთქმულების მონაწილე 145 კაცი გამოავლინა. ცხადია, ყველამ თანაბარი აქტივობა არ გამოიჩინა და „დამნაშავენიც“ ამის მიხედვით 10 კატეგორიად დაიყო. პირველი კატეგორიის დამნაშავედ ცნობილი იყვნენ ისინი, ვინც „თავისი შთაგონებით ბოროტგანზრახულებას დასაბამი მისცეს“² (დიმიტრი, ოქროპირ ბატონიშვილები); მეორე კატეგორიისა – შეთქმულთა თაოსნები, რომლებიც ხალხს აქეზებდნენ და ამბოხებას ამზადებდნენ (ელ. ერისთავი, ალ. ორბელიანი, იასე ფალავანდიშვილი, ს. დოდაშვილი); მესამე კატეგორიისა – ვინც აქტიურად მონაწილეობდა შეთქმულებაში და ეთანხმებოდა აჯანყების მოწყობას (თამარ ბატონიშვილი, დიმიტრი ერი-

1 იხ. გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 28-30; ა. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია (XIX ს.), გვ. 160-161.

2 გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 37.

სთავი, ლუარსაბ ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, გიორგი რევაზის ძე ერისთავი, მოლა ზამანა, ალექსანდრე ბატონიშვილი და მოლა მაჰმადა), დანარჩენი კატეგორიის დამნაშავენი შეთქმულთა საქმის კურსში მყოფნი, მაგრამ მათი პასიური თანამგრძნობელნი ან საერთოდ ეჭვმიტანილი პირები იყვნენ¹.

შეთქმულთა ცენტრი თბილისი იყო, მაგრამ ირკვევა, რომ მას მცირე ფილიალები საქართველოს მრავალ კუთხეში ჰქონდა. შეთქმულთა კერები, როგორც ვთქვით, იყო თელავში, სიღნაღსა და გორში. იყო ცდა იმერეთის თავადაზნაურობის შეთქმულებაში ჩაბმისა. იმერეთში შეთქმულების პროპაგანდა დაკისრებული ჰქონდა აზნაურ თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს, რომელმაც საიდუმლოების რამდენიმე პირისათვის განდობა მოასწრო მხოლოდ.

გამოძიების პროცესში გაირკვა, რომ შეთქმულებს გეგმაში ჰქონდათ ანტიირუსულ მოძრაობაში ჩაებათ აფხაზეთის მთავარი შერვაშიძე, სამეგრელოს მთავრის მემკვიდრე პორუჩიკი დავით დადიანი, გურიის თავადობა. დაკითხვაზე შეთქმულები, ცხადია, თავს იკავებდნენ ეთქვათ ყველაფერი და მხოლოდ ისეთ ფაქტებს აღიარებდნენ, რომლებიც გახმაურებული იყო და დამალვა აღარ შეიძლებოდა. „მე შემიძლია ავაჯანყო მთელი აფხაზეთი, ორი ათასი აფხაზით სრულიად მოვნყვეტ მას რუსეთისაგან“, ამბობდა ვ. ორბელიანის მოწმობით კონსტანტინე

1 Акты, т. VIII, стр. 409-411.

შერვაშიძე. გ. ერისთავის ჩვენებით, „ჭკვიანი და პატრიოტი ახალგაზრდა“ დავით დადიანი სავსებით იზიარებდა შეთქმულთა იდეებს. თვით დავით დადიანი შეთქმულებაში მონაწილეობას, რათქმა უნდა, დაკითხვისას უარყოფდა, მაგრამ მას არ უარუყვია, რომ ქართველი თავადობა მასთან ხშირად საუბრობდა პოლიტიკაზე და რუსეთის საწინააღმდეგო აზრებს გამოთქვამდა.

ამრიგად, 1832 წლის შეთქმულების მონაწილენი მთელი საქართველოს ამხედრებას ვარაუდობდნენ და შეთქმულება სრულებითაც არ იყო ისეთი ლოკალური, მხოლოდ თბილისური მასშტაბისა, როგორც ეს ზოგიერთ მკვლევარს აქვს წარმოდგენილი.

ცარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლას შეთქმულნი კავკასიის მასშტაბით ვარაუდობდნენ. კავკასიის მუსლიმურ მოსახლეობას, სომხებს აჯანყების დანწყებისთანავე თავიანთი რაზმები უნდა გამოეყვანათ. ამ მიმართულებით შეთქმულები უკვე აბამდნენ ქსელს თბილისში მცხოვრებ სომეხ და მუსლიმ გავლენიან პირებთან.

პირველი წარმატებისთანავე შეთქმულებს უნდა გაემაგრებინათ რუსეთის არმიის ამიერკავკასიაში შემოჭრისათვის სავარაუდო ყველა მიმართულება. კერძოდ, ქვებით ამოეყორათ დარიალის უღელტეხილი, ზარბაზნებითა და სანაპირო ჯარებით გაემაგრებინათ (ათი ზარბაზანი და ექვსი ათასი კაცი) შავი ზღვის სანაპირო, ხოლო კასპიის ზღვა, საიდანაც მსხვილი ოპერაციები არ იყო მოსალოდნელი – ოთხი ათა-

სი კაცით და სხვ¹. რა თქმა უნდა, ყველაფერი ეს შემდგომი მოქმედების ერთ-ერთი სავარაუდო მონახაზი იყო. ჩვენთვის ეს ფაქტი საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც მასში ჩანს შეთქმულების ფართო, კავკასიური მასშტაბები.

შეთქმულები იმთავითვე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ალექსანდრე ჭავჭავაძის მონაწილეობას, მის ხელმძღვანელობას მათ საქმიანობაში.

ალ. ჭავჭავაძისადმი ქართველი ფეოდალური დიდკაცობა უაღრესი პატივისცემით იყო გამსჭვალული. ერეკლე მეორის უახლოესი თანამებრძოლის, დიდი პატრიოტისა და გამორჩეული დიპლომატის გარსევან ჭავჭავაძის ოჯახი ოციან წლებშიც ძველი დიდების შარავანდედით ბრწყინავდა და ყველა ეროვნულ წამოწყებაში თაოსნის როლს განასახიერებდა.

ეკატერინე მეორის ნათლული, მრავალი ომის მონაწილე, ღრმად განათლებული, ქართველთა შორის იმ დროს მაღალი ჩინის მქონე ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძე, რომლის სასახლენი თბილისსა და კახეთში ქართველი, რუსი და უცხოელი ინტელიგენციის ერთ-ერთ მიმზიდველ თავშესაყარს წარმოადგენდა, შეთქმულთა ჩანაფიქრის სასურველი წინაძღოლი ჩანდა. მისი მონაწილეობა შეთქმულების ავტორიტეტს მაღლა სწევდა და წარმატების რწმენას უნერგავდა. კახეთის თავადობის დიდი ნაწილი თავის განწყობილებას, არც თუ უსაფუძვლოდ, ალ. ჭავჭავაძის განწყობილებას უფარდებდა.

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. IX, გვ. 1482.

„პირველი დიახ ჭკვიანი კაცი არის ჭავჭავაძე და განათლებული და ჩვენის გულისათვისაც ადრე დატყვევებული იყო რუსეთში. ამისი ნდობა შეიძლება და კარგს განკარგულებას მოახდენს და უცხო ზაგავორს გააკეთებს“, – წერდა ალ. ორბელიანი და ამით გამოხატავდა შეთქმულთა საერთო განწყობილებას. „არც ერთ შეთქმულს არ უნდოდა მონაწილეობა გენერალ ჭავჭავაძის გარეშე“¹, – აღნიშნავს შეთქმულების მეორე მონაწილე ელ. ერისთავი და ეს იმიტომ, რომ ალ. ჭავჭავაძე, როგორც გ. გოზალიშვილი შენიშნავს, იმ დროს საქართველოში „ყველაზე დიდი ფიგურა იყო“.

შემთხვევითი როდია, რომ შეთქმულების გამარჯვების შემთხვევაში საქართველოს დროებითი მთავრობის შემადგენლობაში ნავარაუდევი სამი კაციდან ერთი და მთავარი ალექსანდრე ჭავჭავაძე იყო (ალ. ჭავჭავაძე, ი. აფხაზი, გ. ერისთავი).

შეთქმულების მასალები სრულიად ცხადყოფს, რომ ალ. ჭავჭავაძე შეთქმულების საქმის კურსში იყო და მისი ორგანიზაციული კონსულტანტის როლს ასახიერებდა. მართალია, იგი არ მონაწილეობდა ყველა შეკრებაში, რომლებიც თბილისში იმართებოდა, მაგრამ მოვლენათა განვითარებას თვალყურს ადევნებდა და ისე წარმართავდა შეთქმულთა საქმიანობას. ალ. ჭავჭავაძე კონსპირაციული მოსაზრებით

1 იქვე, ფ. 1437, ანან. 29, რე.

2 გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 41.

შეთქმულების ერთ-ერთ წამყვან მონაწილესთან ალექსანდრე ორბელიანთან იყო დაკავშირებული და მისი მეშვეობით ეცნობდა საქმის მიმდინარეობას, მასვე ანდობდა გეგმებს, რომლითაც მომავალში შეთქმულებს უნდა ემოქმედათ.

გამოძიების პროცესში შეთქმულნი ან ძალზე ძუნწად ან საერთო არაფერს ლაპარაკობდნენ ალ. ჭავჭავაძის მონაწილეობაზე. ეს აიხსნება სხვადასხვა მიზეზით: ჯერ ერთი, ყველა შეთქმულისათვის მართლაც უცნობი იყო ის როლი, რომელსაც ამ მოძრაობაში ალ. ჭავჭავაძე ასრულებდა, მეორეც, ქართველი თავადები მეტიმეტად უფრთხილდებოდნენ ალ. ჭავჭავაძის სახელს, მის სიცოცხლეს (ისე როგორც დეკაბრისტები პუშკინის სახელს უფრთხილდებოდნენ) და ყოველნაირად ცდილობდნენ მისთვის თავიდან აეცილებინათ სასჯელი, როგორც შეთქმულების უშუალო მონაწილისათვის.

შეთქმულნი ენერგიულად იღვწოდნენ, რათა თანამზრახველებად საქართველოში მყოფი რუსი და უცხოელი გავლენიანი პირებიც გაეხადათ. ბევრ შეთქმულს, რომლებიც რუსული მმართველობის მაღალ წრეებში ტრიალებდნენ, არ შეიძლებოდა არ სცოდნოდა, რომ ზოგიერთი მოხელე არ თანაუგრძნობდა ცარიზმის უხეშ კოლონიურ პოლიტიკას და მსგავსად 40-იანი წლების დემოკრატიული მოღვაწეებისა, ფარულად ჩაგრული ხალხის გამათავისუფლებელ მოძრაობას თანაუგრძნობდა კიდევ. ზოგი მოხელე პირადად იყო განაწყენებული მთავარმართებელ-

ზე, ზოგიც – იმ ერს ეკუთვნოდა, რომელსაც საქართველოზე არანაკლებ ჩაგრავდა მეფის რუსეთი.

შეთქმულები, როგორც ჩანს, დიდი მონღო-მებით იღვწოდნენ, რომ თბილისის გენერალ-გუბერნატორი პეტრე ზავილეისკიც გადაებირებინათ და თანამონაწილედ გაეხადათ. ზავილეისკი პოლონელი იყო, განათლებული და ლიბერალურად განწყობილი. იგი არ თანაუგრძნობდა ცარიზმის უხეშ კოლონიურ პოლიტიკას, რომლის სიმძიმესაც მწვავედ განიცდიდა როგორც საქართველო, ისე მისი სამშობლო პოლონეთი. სავარაუდებელია, რომ ზავილეისკი იმ პატრიოტული მოძრაობის საქმის კურსში იყო, რომელიც დეკაბრიზმის დროს და 1830 წლის აჯანყების წინ პოლონეთში მიმდინარეობდა. საქართველოს გამოსვლა პოლონეთის კვალდაკვალ რუსეთის წინააღმდეგ მას ალბათ შორეული სამხრეთიდან თანამემამულეთა ხელშეწყობის ყველაზე საუკეთესო საშუალებად მიაჩნდა¹.

ზავილეისკი, როგორც მაღალი თანამდებობის პირი, ცხადია, არ იყო გათქეფილი შეთქმულთა მასაში და დაკავშირებული იყო მხოლოდ ხელმძღვანელ ბირთვთან. იგი ახლო ურთიერთობაში იყო ოქროპირ ბატონიშვილთან, ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან, ალექსანდრე ორბელიანთან, დიმიტრი ორბელიანთან, ელიზბარ

1 ნ. ნიკოლაიშვილი, 1830-1831 წლების პოლონეთის აჯანყება და საქართველოს მონინავე საზოგადოება, ჟურნ. „მაცნე“, 1967, №2, გვ. 73.

და გიორგი ერისთავებთან, ი. ჭილაშვილთან. როგორც ჩვენებებიდან ირკვევა, ამ ინტიმურ წრეში კიცხავდა იგი ცარიზმის უხეშ პოლიტიკას და პოლონეთის და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას თანაუგრძნობდა. ლიბერალური მიდრეკილების ზავილეისკი გუბერნატორობის დროს სჯიდა და თანამდებობიდან ხსნიდა უხეშ და უვიც რუს მოხელეებს. ცარიზმი ზავილეისკის მოქმედებით უკმაყოფილო იყო და 1832 წელს გუბერნატორობიდან მოხსნა. მართალია, საგამომძიებლო კომისიამ ზავილეისკის საქმე ცალკე გამოყო და მასზე საიდუმლო მეთვალყურეობით დაკმაყოფილდა, მაგრამ ეს გადანყვეტილება, ჩანს, ზევიდან იყო ნაკარნახევი და სრულებით არ მონშობს ზავილეისკის გაურევლობას შეთქმულებაში, როგორც ამას ზოგიერთი მკვლევარი ასაბუთებს¹.

შეთქმულებთან ახლო ურთიერთობაში იყვნენ აგრეთვე რუსი მოხელეები დ. პაუშენკო, ა. მელნიკოვი, ფრანგი ლეტელიე და სხვები.

„ტიტულიან სოვეტნიკ“ დიმიტრი პაუშენკოს, რომელიც დაბალი წრიდან იყო გამოსული, შეთქმულებათა სამზადისის პროცესში დუშეთის საერობო პოლიციის უფროსის თანამდებობა ეკავა. ამ თანამდებობიდან მოხსნის შემდეგ პაუშენკო დიდ მატერიალურ გაჭირვებაში ჩავარდა. იგი ქართველ თავადობასთან დაახლოებული პირი იყო და, როგორც შეთქმულების მასალებიდან ჩანს, არაერთხელ მიუღია მონაწი-

¹ გ. ხაჭაპურიძე, შრომები, ტ. 11, გვ. 195.

ილეობა იმ ინტიმურ საუბრებში, რომლებიც საქართველოს ბედს შეეხებოდა. დასტურდება, რომ პაუშენკო შეთქმულთა საქმიანობაშიც კარგად იყო გარკვეული. იგი შეთქმულთ აქეზებდა და დახმარებასაც აღუთქვამდა.

ასევე ახლო იდგა შეთქმულთა წრეებთან ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავების სიძე „კოლეჟსკი სოვეტნიკი“ მელნიკოვი, რომელმაც იცოდა შეთქმულთა საქმიანობა. საგამომძიებლო კომისიის წინაშე კატეგორიული უარის მიუხედავად, ირკვევა, რომ იგი შეთქმულების თანამგრძნობელი პიროვნება იყო. მართებულად გვეჩვენება ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება მელნიკოვზე: „მან იცოდა ჩვენი შეთქმულება და განზრახვანი, თავის მხრივ იწონებდა და გვაძლევდა კიდეც რჩევებს“¹.

დიმიტრი ყიფიანი იგონებს: „... არც ეს ვიცი და არც მესმის რა მიზეზებით იყვნენ საქმეში გარეულნი ეს სამი რუსი ჩინოვნიკი: პაუშენკო, მელნიკოვი და ზავილეისკი. მხოლოდ ვალად ვრაცხ ჩემს თავს ამაზედ ისა ვთქვა, რაც მქონდა გაგებული. მაშინდელ საზოგადოებაში ამათი რეპუტაცია იყო სრულიად უძრახველი, პაუშენკოს უცქეროდნენ, როგორც ნიჭიერ და სამაგალითო ჩინოვნიკს. მელნიკოვზე ამბობდნენ, რომ ის დიდად დამეგობრებული იყო ორ გამოჩენილ ქართველთან. ერთი იყო თავადი ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძე და უზენაესი საქართ-

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457 რვ. X, გვ. 1693.

ველოს მმართველობის პროკურორი, სტატსკი სოვეტნიკი იაგორ გაბრიელის ძე ჭილაშვილი¹.

საინტერესოა შეთქმულებთან თბილისში მყოფი საფრანგეთის საკონსულოს მდივნის ლეტელიეს ურთიერთობის საკითხი. პირველ თავში, სადაც საქართველოს მიმართ დასავლეთის სახელმწიფოთა გეგმებს ვიხილავთ, აღვნიშნეთ, რომ ახლო აღმოსავლეთისა და მისი უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული პუნქტის – საქართველოსადმი ინტერესი საფრანგეთის მმართველ წრეებში ყოველთვის დიდი იყო. ფრანგები ძალღონეს არ ზოგავდნენ კავკასიაში თავიანთი გავლენის გაძლიერების, კავკასიიდან რუსების განდევნისა და მხარის დაპატრონებისათვის. საფრანგეთს იმის ძალა არ შესწვდა, რომ კავკასიიდან რუსეთის განდევნისათვის იარაღით ებრძოლა. იგი ამისათვის ინგლისის მსგავსად ხან თურქეთის, ხან ირანის მმართველ წრეებს აქეზებდა და მათი ხელით ნარის გლეჯის პოლიტიკას აწარმოებდა. საქართველოში ანტირუსული მოძრაობის დაწყება ფრანგი კონსულისათვის მისი საიდუმლო დიპლომატიური საქმიანობის უდიდესი წარმატების საწინდარი უნდა ყოფილიყო. ამიტომ დაუახლოვდა იგი ანტირუსული განწყობილების გავლენიან პირებს – ოქროპირ ბატონიშვილს, ა. ჭავჭავაძეს, ფარნაოზ და თეიმურაზ ბაგრატიონებს. ამიტომ ჩიოდა ქართველთა წრეებში საქართველოში განათლების საქმის მოუგვარებლობასა და რუსეთის ხელისუფლების უვარ-

1 დ. ყიფიანი, მემუარები, 1930, გვ. 135.

გის პოლიტიკაზე. ამიტომ ადარებდა რუსეთის პოლიტიკას საქართველოს მიმართ საფრანგეთის ალჟირულ პოლიტიკას. გიორგი ერისთავი კომისიას შემდეგ ჩვენებას აძლევს: „ბატონმა ლეტელიემ გაიგო, რომ მე საქართველოში მივემგზავრები. მთხოვა თ. ალ. ჭავჭავაძესთან წამელო ორი თუ სამი წერილი, რომელიც ადრესატს ჩავაბარე. გამგზავრების წინ, როცა ლეტელიესთან უნდა წავსულიყავი წერილების წამოსაღებად, დიმიტრი ორბელიანმა მთხოვა გამეცნო მისთვის ლეტელიე. ლეტელიესთან მივედი, იქ დაგვხვდა უცნობი პოლონელი მოხელე, რომელიც პეტერბურგის რომელიღაც დეპარტამენტში მსახურობდა და განსვენებულ დავით ბატონიშვილსაც იცნობდა თურმე... მახსოვს, ჩამოვარდა საუბარი და ლეტელიემ დაიწყო, რომ საქართველო ასე გაუნათლებელი როგორც ახლაა არასოდეს არ ყოფილა, მთავრობა არ ზრუნავს მის განათლებასა და მდგომარეობაზე, იგი დაქსაქსულია... ლეტელიე საქართველოს მდგომარეობას მუქ ფერებში აღწერდა, პოლონელი მოხელე ლეტელიეს მოსაზრებებს ეთანხმებოდა, ამასთან აქებდა ქართველებს“¹.

დიმიტრი ორბელიანი, ადასტურებს რა გ. ერისთავის ჩვენებას, თავის მხრივ დასძენს, რომ „ლეტელიე გვიჩვენდა საქართველომ უნდა ეცადოს თავი გაითავისუფლოსო“².

ფრანგ დიპლომატს თბილისში დაწყებული საქმის წარმატება საქართველოს ფრანგული გავ-

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რე. IV, გვ. 1556.

2 იქვე.

ლენის ქვეშ მოქცევის დასაწყისად ესახებოდა და ამ გზით აქებებდა კიდეც შეთქმულებს. ლეტელიემ საქართველო ჯერ კიდევ შეთქმულების გამომჟღავნებამდე დატოვა და გამოძიება მაინცდამაინც აღარ დაინტერესებულა მისი მონაწილეობის საქმეში ღრმად ჩაეხედა. მაგრამ ის რასაც შეთქმულები აღნიშნავდნენ, სავსებით საკმარისია შეთქმულებაში ლეტელიეს მონაწილეობის დასადგენად.

თავად-აზნაური შეთქმულები, ისე როგორც დეკაბრისტები, „შორს იყვნენ ხალხისაგან“. საქართველოს ყმურ მოსახლეობას თავისი მეზობონე-ექსპლოატატორები რუს მოხელეებზე ნაკლებად როდი სძულდა.

XIX საუკუნის პირველი ოცნლეულის მასობრივმა აჯანყებებმა ნათლად დაადასტურეს ამ ორი ანტაგონისტური ძალის ინტერესთა შეუთავსებლობა, მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის ცარიზმი ორთავეს სძულდა.

მასალებიდან ირკვევა, რომ აჯანყებაში მასების მონაწილეობის საკითხი დიდად მტკივნეული და ერთ-ერთი ყველაზე თავსატეხი საკითხი იყო შეთქმულთათვის. ქართველი შეთქმულნი, ისე როგორც დეკაბრისტები, ეძიებდნენ მრავალგვარ ხერხსა და საშუალებას მასების გადასაბირებლად ან აჯანყებისადმი მოტყუების გზით მოსამხრობად.

პირველყოვლისა, შეთქმულნი აჯანყების დღისათვის თავიანთი კუთვნილი გლეხების ნაწილის გამოყვანას კისრულობდნენ. „ჩვენ საზოგა-

დოდ ისრე ვანყობდით, და ესრეთ გვინდოდა, რომ ყველას გაგვეწერა და ქალაქში ჩამოგვეყვანა ვინც რაოდენს კაცს შეიძლებდა, – მივინერთ კიდეც. ლუარსაბს (ორბელიანს) ასი კაცი უნდა ჩამოეყვანა, ელიზბარ ერისთავს ორმოცი, მე ოცი, გიორგი დავითის ძე ერისთავს – ოცი, ელიზბარ ერისთავმა მითხრა მამუკაც (ორბელიანი) ასს კაცს მოამზადებსო, ბიძინა ერისთავი თანახმა არ შეიქნა და არც შემიძლიან რომ მე ჩამოვიყვანო ვინმეო, თუ ქალაქში მოხდება ბუნტიო, მაშინ არამც ოცსა ანუ ორმოცსაო ათასსაც ვიშოვნო რომ ჩამოვიდე, იმით ერთათაო..." – აჩვენებდა გამოძიებისას ალ. ორბელიანი¹.

შეთქმულების აქტიურ მონაწილეებზე მებრძოლთა „შენერის“ ფაქტს ადასტურებენ ლუარსაბ ორბელიანი, იასე ფალავანდიშვილი, ელიზბარ ერისთავი, გიორგი რევაზის ძე ერისთავი და სხვები. შეთქმულ თავადთა მიერ ჩამოყვანილი გლეხები მებატონეთა განზრახვაში განდობილები ალბათ არც იყვნენ. გლეხობის მცირე ნაწილს, განსაკუთრებით სანდოს და პატრონისადმი „თავდადებულს“ თუ ეცოდინებოდა წინასწარ რაზმების შეგროვების მიზანი. თავადაზნაურობა კარგად ხედავდა იმასაც, რომ გლეხობისათვის ცარიზმის კოლონიური უღელი განსაკუთრებით მძიმე იყო. რუსი მოხელეების უზნეო და თვითნებური პარპაში გლეხობას სულს უხუთავდა. თავადობა ვარაუდობდა, რომ აგიტაცია საძულველ

¹ საქართველოს ცსა, გ. 1457, ნაწ. 299, რვ. IX, გვ. 1483.

რუს მოხელეთა წინააღმდეგ და გულუხვი დაპირებანი გლეხობას დროებით მაინც თავად-აზნაურთა მხარეზე გამოსვლისათვის განაწყობდა.

ამიტომ იყო, რომ ისინი გლეხოებაში წინასწარ აგიტაციის განევას და მათ შემზადებას ავტორიტეტულ პირებს ავალებდნენ. მასალებიდან ჩანს, რომ კახეთის გლეხოების წაქეზება და აჯანყებისათვის მომზადება სოლომონ დოდაშვილს ჰქონდა დაკისრებული, ხოლო ქართლებსა – ელიზბარ ერისთავს¹.

ი. ფალავანდიშვილის ჩვენებით, ს. დოდაშვილს ამ მხრივ გადაუდგამს კიდეც ნაბიჯი. „ამა წლის ზაფხულში კახეთში ყოფნის დროს ის უამბობდა გლეხებს, თუ რუსებმა როგორ უსამართლოდ ჩაიგდეს ხელში საქართველო, ავინროებენ ხალხს და სურთ ჯარის კაცის მოკრება, რაზედაც ვითომ უპასუხნიათ, ისინი მზად არიან პირველნი დაიხოცონ თუკი ტფილისში დაიწყებდნენ...“². სოლომონ დოდაშვილი კატეგორიულად უარყოფდა ი. ფალავანდიშვილის ამ ჩვენებას, მაგრამ სხვა მასალებიდანაც ჩანს, რომ სოლ. დოდაშვილი კახეთის გლეხოების წამქეზებლად შეურჩევიათ და მას ეს დავალება ნებით თუ უნებლიედ უნდა შეესრულებინა.

გლეხოების წაქეზების ერთ-ერთ ყველაზე მოხერხებულ საბაბად შეთქმულები მიიჩნევდნენ ხმის დარხევას „სალდათად“ განვევის შესახებ. შეთქმულთ კარგად ახსოვდათ 1829 წლის თბილისის „ბუნტის“ ფაქტი და საერთოდ გლეხო-

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. 111, გვ. 405.

2 გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 80.

ბის რეკრუტობისადმი განწყობილება, რომელიც რეფორმამდელ რუსეთში სამშობლოდან და ოჯახებიდან თითქმის სამუდამო განშორებას და აუტანელ სამსახურს ნიშნავდა.

მაგრამ გლეხთა ის მცირე რაზმები, რომელთა გამოყვანას შეთქმულნი ვარაუდობდნენ, 2-3 ათას კაცს არ აღემატებოდა. ამასთან, გლეხთა რაზმები რუსეთის რეგულარული და საუცხოოდ შეიარაღებული ნაწილების წინააღმდეგ საბრძოლველად არც გამოდგებოდნენ.

შეთქმულები ვარაუდობდნენ მოსყიდვის გზით მთავრობის ჯარის ნაწილების გადმობირებას. კერძოდ, ლაპარაკი შეეხებოდა თბილისში განლაგებულ სამოსწავლო ბატალიონს, სადაც ოთხი ქართველი ოფიცერი მსახურობდა, შეთქმულებს ამ მხრივ გარკვეული ნაბიჯები გადაუდგამთ კიდეც, ქართველი ოფიცრებისათვის თავიანთი განზრახვა გაუნდვიათ და გადაუბირებიათ. ანტონ აფხაზი თავის ჩვენებაში აცხადებდა: „ალექსანდრე ორბელიანი ამბობდა, რომ სამოსწავლო ბატალიონის ყველა ოფიცერი მოსყიდული იყო და ჩვენმა ნათესავმა ნათალიშვილმაც, რომელიც ამ დროს ამ ბატალიონში იყო, ეს იცოდაო“¹.

შეთქმულთ თბილისის არსენალშიც მოუსინჯავთ ნიადაგი, არტილერიის საქმის მცოდნე კაცებიც შეურჩევიათ და იმედი ჰქონიათ, რომ აჯანყების დღეს არტილერიასაც გამოიყენებდნენ².

1 საქართველო ცსა, ფ. 1457, რვ. VI, გვ. 962.

2 იქვე.

შეთქმულებს თბილისში მომსახურე პოლონელი ჯარისკაცების გადმობირების იმედი ჰქონდათ. ელიზბარ ერისთავი შეთქმულთა მხარეზე 500-ზე მეტ პოლონელს ვარაუდობდა. არ გამორიცხავდნენ ისეთ უკიდურეს ღონისძიებებსაც კი, როგორც, მაგალითად, ლოთებისა და მანანნალების გამოყენება იყო, როგორც ცნობილია, აგზნებული ბრბოს, აგრეთვე ლოთებისა და მანანნალების გამოყენების ვარაუდს აყენებდნენ დეკაბრისტებიც, რომელთაც მებრძოლი მასა არ გააჩნდათ.

შეთქმულებს, რომლებიც სამხედრო და პოლიტიკურ საქმეებში ღრმად ჩახედული ადამიანები იყვნენ, კარგად ესმოდათ, რომ აჯანყების წარმატება, რაც მოულოდნელობასა და იერიშის უპირატესობაზე იქნებოდა დამყარებული, საბოლოოდ არ წყვეტდა ბედს იმ საქმისას, რისთვისაც ისინი იღვწოდნენ. რუსეთი დიდი იყო, აურაცხელი არმია ჰყავდა და პატარა საქართველოს, თუნდაც მთელ ამიერკავკასიას, მისი გამკლავება, მისი შეკავება არავითარ შემთხვევაში არ შეეძლო. ეს რეალური შიში აიძულებდა შეთქმულებს ეძიათ მხარდამჭერი ძალა ამიერკავკასიის გარეთ და ეფიქრათ ამიერკავკასიის პოლიტიკური ბედის გადასაწყვეტად დასავლეთის ქვეყნების, კერძოდ, საფრანგეთის ჩარევაზე.

შეთქმულებისათვის არ უნდა ყოფილიყო უცნობი დასავლეთის, კერძოდ, ინგლისისა და საფრანგეთის კავკასიური გეგმები, მათი მცდელობა ირანისა და თურქეთის საშუალებით ამ-

იერკავკასიიდან რუსეთის განდევნისა და მხარის დაპატრონებისა. შეთქმულთა ვარაუდით, თუკი საქართველო საკუთარი ძალებით დაიწყებდა ბრძოლას რუსეთის წინააღმდეგ, საფრანგეთის მთავრობა სიამოვნებით იკისრებდა დახმარებას. და თუ რუსეთთან შეუძლებელი გახდებოდა ტრაქტატით გათვალისწინებული ურთიერთობის აღდგენა, საფრანგეთი გამოვიდოდა ასეთი მფარველის როლში და საქართველოს თავკაცებს ქვეყნის პოლიტიკური ორგანიზაციის საქმეებში დაეხმარებოდა¹.

შეთქმულთა ერთი ჯგუფი ძლიერი მონი-ნააღმდეგის გასამკლავებლად ლექთა რაზმების გამოყენებას და ალექსანდრე ბატონიშვილის მეშვეობით ირანის მხარდაჭერასაც ვარაუდობდა. შეთქმულნი დიდი ინტერესით ადევნებდნენ თვალს აგრეთვე ეგვიპტის ფაშას მუჰამედ-ალის მოქმედებას, რომელიც თავისი სიუზერენის – თურქეთის სულთნის წინააღმდეგ ბრძოლაში დიდ წარმატებებსაც აღწევდა. მუჰამედ-ალიმ დაიკავა სირია. იგი წარმატებებს არ სჯერდებოდა და თავის სამფლობელოს თურქეთის ხარჯზე აფართოებდა. საქართველოში მოდიოდა ხმები იმის შესახებ, რომ მუჰამედ-ალი წარმოშობით ქართველია, იგი საქართველოს საუკუნო მტერს, თურქეთს, დამხობას უმზადებს და, ამასთან, დაუძინებელი მტერია რუსეთისა და საფრანგეთსაა მინდობილიო. 1832 წელს ისეთი ხმებიც კი გავრცელდა, რომ ფაშამ ყარსი და ერზერუმი

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. III, გვ. 344-345.

აილოო. რა თქმა უნდა, ამ ამბებში ბევრი ჭორი და გადაჭარბება იყო, მაგრამ დამახასიათებელია, რომ სწორედ ამ მოვლენებმა აღუძრეს სურვილი შეთქმულებს ეგვიპტის ფაშასთან დაკავშირებისა.

შეთქმულთა საქმიანობა, ცხადია, უდიდესი კონსპირაციულობით მიმდინარეობდა. მიმონერას ისინი საიდუმლო ანბანით აწარმოებდნენ. კოდის ავტორი იყო ფილადელფოს კიკნაძე, რომელსაც ეკუთვნის აგრეთვე „აქტი გონივრულის“ შედგენა¹. ფილადელფოსის შიფრის² გარდა შეთქმულნი სარგებლობდნენ ნანერის ამოცნობის საიდუმლო ხერხით. ასეთი ხერხი პეტერბურგიდან თბილისში მიმავალ ელ. ერისთავს შეასწავლა დიმიტრი ბატონიშვილმა. ეს იყო ალაგ-ალაგ ამოჭრილი ფოსტის ქაღალდის ნახევარი, რომელსაც წერილზე ადებდნენ და კითხულობდნენ იმას, რაც ჩვეულებრივი მკითხველისათვის უცნობი იყო³.

შეთქმულთა საქმიანობა, 1829 წლიდან დაწყებული, თანაბარი ინტენსივობით არ მიმდინარეობდა. შეთქმულთა გაცხოველებული სამზადისის პერიოდი დაიწყო 1831 წლიდან, როცა საქართველოში მოვიდა ხმა რუსეთის წინააღმდეგ პოლონეთის აჯანყების დაწყების შესახებ. „ამისთანა დროს ქართველები ველარ იშოვნიან“⁴,

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. IV, გვ. 565-670.

2 იქვე, რვ. III, გვ. 381.

3 იქვე, გვ. 371.

4 იქვე, რვ. IX, გვ. 1481.

– ამბობდა თამარ ბატონიშვილი და შეთქმულებს ავალებდა გაეცხოველებინათ სამზადისი, დაეწყოთ მოქმედება მანამ, ვიდრე მეფის რუსეთის ჯარები პოლონეთის წინააღმდეგ მოქმედებით იყვნენ დაკავებული.

პოლონეთის აჯანყებას თბილისში დიდი ინტერესით ადევნებდნენ თვალყურს და შეთქმულების მესვეურნი მას ისე იყენებდნენ, როგორც ერთ-ერთ მძლავრ არგუმენტს რუსეთის წინააღმდეგ მოძრაობის დასაწყებად¹. ამ პერიოდში განსაკუთრებული სისწრაფით იზრდებოდა შეთქმულთა წრე. მასში ახალი და ახალი პირები ებმებოდნენ. ენთუზიაზმიც მაღალი იყო, შეთქმულების დეტალები ზუსტდებოდა, მონაწილენი ფუნქციებს ინაწილებდნენ...

მაგრამ არ გაუვლია დიდ დროს და თბილისში მოვიდა პოლონეთის გამოსვლის მარცხით დამთავრების ამბავი. ეს იყო თავზარდამცემი ცნობა, რომელმაც ოცნებებით გახურებულ თავებს ერთბაშად ცივი წყალი გადაასხა. „1831 წელსა გვექონდა შეთქმულება და განკარგულებაც იყო მოხდენილი, თუ რომელ ჩვენგანს როგორ უნდა ემოქმედნა, მაგრამ ვუცდიდით მხოლოდ ამბავს. აიღებდნენ თუ არა რუსები ვარშავას. მაგრამ როგორც კი მივიღეთ ქალაქის აღების შესახებ ცნობა, ჩვენი საქმე ჩაიშალა“², – ამბობდა ა. აფხაზის ჩვენებით ა. ორბელიანი.

1 იქვე, რვ. III, გვ. 344 ა.

2 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. II, გვ. 181.

პოლონეთის დამარცხების შემდეგ შეთქმულების საქმიანობის მინელებას სხვა აქტიური წევრებიც ადასტურებენ. გარკვეულ დრომდე, როგორც პროფ. ა. კიკვიძე აღნიშნავს, გამოსვლების სტრატეგიულ გეგმას და გაცხარებულ მზადებას ცვლიდა სალიტერატურო-პროპაგანდისტული მუშაობდა. ასე რომ, შეთქმულთა ბრძოლა დაუბრუნდა თავის პირვანდელ მდგომარეობას¹.

1832 წლის დასაწყისიდან შეთქმულთა ერთუზიაზმი და პრაქტიკული საქმიანობა ისევ ცხოველდება. სოლ. დოდაშვილი თავისი ჟურნალის ფურცლებიდან აღვივებს პატრიოტულ სულისკვეთებას. გიორგი და დიმიტრი ერისთავები პეტერბურგიდან ბრუნდებიან. შეკრება ისევ ხშირად და ცხოველ ხასიათს ღებულობს. საერთაშორისო მოვლენებიც თითქოს შეთქმულთა სასარგებლოდ რთულდება. მუსლიმანურ სამყაროში დიდი მოძრაობაა. ეგვიპტის ფაშას ძლევამოსილი წინსვლა თურქეთს დალუპვით ემუქრება. სულთანი საქმეში ჩასარევად ევროპელ სახელმწიფოებს მოუწოდებს. ინგლისი და ავსტრია თავს იკავებენ, საფრანგეთი აშკარად აცხადებს სიმპათიებს ეგვიპტის ფაშასადმი. რუსეთშიც ფაციფუცია და კონსტანტინეპოლში ჯარის ნაწილების გადასასხმელად ექსპედიციას ამზადებდნენ. გამათავისუფლებელი მოძრაობა ევროპაში, პოლონეთის დამარცხების მიუხედავად, ღვივდება. 1820 წლის რევოლუციის ხანძარი

1 ა. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია, გვ. 165.

ჯერ კიდევ არაა ჩამქრალი. პეტერბურგიდან ჩამოტანილი ეს ცხელი ამბები ისევ აღვივებს იმედის ნაპერწკალს. თვით კავკასიის ფრონტზეც რუსეთის მდგომარეობა გართულებულია. ყაზიმოლა აქტიურად იბრძვის და საქართველოში შემოჭრით იმუქრება. კავკასიის კორპუსის ჯარები დაბანდებულია მთიანეთში და წარმატებას პირი არ უჩანს. შეთქმულებაში ებმებიან „საიმედო“ და „გავლენიანი“ პირები. 1832 წლის ზაფხული განსაკუთრებით ცხელი თვეებია შეთქმულთა საქმიანობაში. ზუსტდება დეტალები, იკვეთება აჯანყების დაწყების გეგმა, მუშავდება ე. წ. „პირველი ღამის განკარგულება“¹.

„პირველი ღამის განკარგულება“ აჯანყების სანყის სურათს ასე წარმოგვიდგენს:

აჯანყების წამომწყები, მისი ცენტრი ქალაქი თბილისია. აჯანყება 1832 წლის 20 ნოემბერს იწყება. ნოემბრის პერჩევა შემთხვევითი არ ყოფილა. ზაქარია ჩოლოყაშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, კორპუსის უფროსი (ბარონი როზენი) ნასულია, კავკასიის მთებით ჯარებს გადმოსვლა არ შეუძლიათ. ზამთარში ჯარის ზღვით გადმოყვანაც შეუძლებელია². რიცხვი ოციც გააზრებულია, რადგან ამ დღეს უნდა დაწყებულიყო თავად-აზნაურთა წინამძღოლის არჩევნები და შეთქმულთა თავმოყრა დედაქალაქში მთავრობის ეჭვს არ გამოიწვევდა.

1 საქართველოს ცსა, გ. 1457, რვ. I, გვ. 10.

2 საქართველოს ცსა, გ. 1457, რვ. VIII, გვ. 1333.

აჯანყება ფაქტიურად 19 ნოემბერს ღამით იწყებოდა. პირველი ამოცანა იყო მთელ ქალაქში ხმის გავრცელება „სალდათობის“ შესახებ. შეთქმულთა რწმუნებულებს ხალხი უნდა დაერწმუნებინა, რომ მთავრობა ჯარს თხოულობს, თავადობა არ აძლევს და მზადაა უკანასკნელი სისხლის წვეთამდე იბრძოლოს. იმავე დღეს ლუარსაბ ორბელიანის ოჯახში, თათრის მოედანზე, დიდი ნადიმი უნდა გამართულიყო, სადაც ქართველ წარჩინებულებთან ერთად რუსეთის უმაღლესი მოხელეებიც იქნებოდნენ მოწვეული. ღამის პირველ საათზე მოედნიდან შუშხუნების ნიშანზე დაიწყებოდა მოქმედება. ფარულად შეიარაღებული ქართველი თავადები რუს მოხელეებს ამოუღებდნენ, ამოუღებდნენ იმ ქართველებსაც, ვინც წინააღმდეგობას გაბედავდა. ამის შემდეგ მოქმედება უშუალოდ ქალაქში გადავიდოდა.

„პირველი ღამის განკარგულების“ მიხედვით შეთქმულების აქტიურ ნევრებს ფუნქციები განანილებული ჰქონდათ. მაგალითად, დიმიტრი ვახტანგის ძე ორბელიანი 40 კაცით ციხეზე უნდა წასულიყო, ზაქარია ჩოლოყაშვილს და გიორგი რევაზის ძე ერისთავს 200 კაცით ყაზარმეზე უნდა მიეტანა იერიში, ასევე მიმაგრებული იყვნენ შეთქმულები არსენალზე, „საპრავიანტო კომისიაზე“, „ხაზინაზე“, „ორდენონანსჰაუსზე“, ნავთლუღის კომისიაზე, პურის მაღაზიაზე¹ და სხვა პუნქტებზე, რომელთა დაკავებას ქალაქში

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. I, გვ. 10-12.

აჯანყების წარმატებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა.

შეთქმულთა შესაკრებ ადგილად თათრის მოედანი იყო შერჩეული. აქ დაუკრავდა აზიური მუსიკა (მოქმედების დაწყების ნიშანი), როცა ეკლესიებში ზარების რეკვა ატყდებოდა. შეთქმულთა მითითებით ქალაქის ეკლესიის მღვდლები და ბერები ღვთისმშობლის ხატზე დააფიციებდნენ მოსახლეობას და საზეიმო ელფერს მისცემდნენ „საქართველოს გათავისუფლებას“. შეთქმულები იმედოვნებდნენ, რომ „საღდათობით“ შეშფოთებული დაბალი მოსახლეობა ერთბაშად გამოვიდოდა მათთვის მხარდასაჭერად.

„პირველი ღამის განკარგულება“ ითვალისწინებდა ქალაქში წესრიგის დაცვას, დროებით მმართველობის დაუყოვნებლივ ორგანიზაციას, ასევე დაუყოვნებლივ ზრუნვას „რეგულის“ (რეგულარული არმიის) შექმნაზე. ქალაქში პირველი წარმატება საქართველოს რაიონებსაც აამოქმედებდა. რაიონებიდან უნდა ჩამოსულიყვნენ თავადნი, აზნაურნი და ქუდზე კაცნი, რომელთაგან რეგულარული არმიის ორგანიზაცია უნდა დაწყებულიყო. ელ. ორბელიანის ჩვენებით ნავარაუდები იყო აგრეთვე თამარ ბატონიშვილის გამოყვანა, როგორც ხელმძღვანელისა, რომლის განკარუგულებანი იქნებოდა დამოუკიდებელი საქართველოს ფუნქციების სიმბოლო. შერჩეული იყვნენ რეგულარული არმიის სარდლებიც კი (ალ. ჭავჭავაძე, ი. აფხაზი, ვ. ბებუთოვი, გ. ერისთავის, სავარსამიძე).

მიუხედავად იმისა, რომ შეთქმულნი მეტისმეტად ძუნწობენ ჩვენებებში და ცდილობენ ძირითადი მიჩქმალონ, აგრეთვე საქმიანობას გულუბრყვილო, პრიმიტიული ხასიათი მისცენ. რათა იგი გრძნობამოჭარბებულ ადამიანთა უნაყოფო, რუსეთისათვის უშიშარ მოქმედებამდე დაიყვანონ, დაკვირვებული თვალი მაინც შენიშნავს, რომ შეთქმულება მეტად ფართო ხასიათს ატარებდა. მასში საქართველოს ინტელექტუალური ძალები მთლიანად იყვნენ ჩაბმული. იდეურად მას გამოკვეთილი სახე ჰქონდა, ორგანიზაციულად მტკიცედ იყო შეკრული და ნინასწარ იყო დამუშავებული აჯანყების ყველა დეტალი. შეთქმულებს ისიც კი არ გამორჩენიათ, რომ აჯანყების დღისათვის ეროვნული დროშები – („რევოლუციის ბაირალები“) დაემზადებინათ. ამ დავალებას გატაცებით ასრულებდნენ შეთქმულებაში განდობილი ქალები. შეთქმულებს განზრახული ჰქონდათ შემოეღოთ ეროვნული ორდენები (დავით აღმაშენებლის, წმინდა ნინოსი) დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში წარჩინებულ პირთა დასაჯილდოებლად.

ნოემბრის ოცისათვის შეთქმულებმა განზრახულის სისრულეში მოყვანა ვერ მოახერხეს. აჯანყების ვადამ დაახლოებით ერთი თვით გადაინია. ნოემბრის ბოლო და დეკემბრის პირველი რიცხვები, როგორც ეს ი. ფალავანდიშვილის დასმენიდან ჩანს, განსაკუთრებით ინტენსიური იყო შეთქმულთა ცხოვრებაში. სხდომები თითქ-

მის ყოველდღე იმართებოდა, ზუსტდებოდა დეტალები, ფართოვდებოდა კავშირი, მაგრამ მზადების ამ უკანასკნელ, დამამთავრებელ ეტაპზე შეთქმულება მისმა ერთ-ერთმა აქტიურმა მონაწილემ იასე ფალავანდიშვილმა გასცა. ეს იყო 1832 წლის 9 დეკემბერს. ფალავანდიშვილმა თავის დასმენაში დანვრილებით აღწერა შეთქმულების ჩასახვა და მსვლელობა, დაასახელა მისი მონაწილენი, გახსნა შეთქმულთა მიზანდასახულობა და „პირველი ღამის განკარგულება“ კი.

ფალავანდიშვილის გამცემლობას წინ უძღოდა შეთქმულების საქმის ერთგვარი გახმაურება. ბორჩალოელ თათრებში გავრცელდა ხმა ალექსანდრე ბატონიშვილთან ქართველი თავადების მიმონერის შესახებ. შეიპყრეს კაცი, რომელიც ალექსანდრე ბატონიშვილთან იყო გაგზავნილი. შეთქმულების ამბავი მივიდა თბილისის გუბერნატორ ნიკო ფალავანდიშვილის ყურამდეც. შეთქმულები შეშფოთდნენ, საეჭვო დოკუმენტების სასწრაფოდ განადგურებას მიჰყვეს ხელი. აი, ამ ვითარებაში ყველაზე მეტი სიმხდალე და სულმდაბლობა გამოიჩინა ი. ფალავანდიშვილმა, რომელმაც იმის შიშით, რომ მთავრობა ყველაფერს მაინც გაიგებდა და მას, როგორც მთავარ ფიგურას, არ აცდებოდა უმკაცრესი სასჯელი, ამჯობინა ერთგვარად შეემსუბუქებინა მდგომარეობა შეთქმულების გაცემით.

2. დაპატიმრება, სასჯელი

ფალავანდიშვილის დასმენის შემდეგ 1832 წლის 10 დეკემბერს, ბარონ როზენის განკარგულებით დაიწყო შეთქმულების მთავარ მონაწილეთა დაპატიმრება. როზენმა გენერალ-მაიორ ვოლხოვსკის, გენერალ-მაიორ ბაიკოვის და პოლკოვნიკ ტროტილევიჩის შემადგენლობით შექმნა საგამომძიებლო კომისია, რომელიც დაუყოვნებლივ შეუდგა საქმეს.

პეტერბურგში იმპერატორის განკარგულებით დაარსდა საიდუმლო-საგამომძიებლო კომისია გენერალ-ადიუტანტ გრაფ ა. ორლოვის თავმჯდომარეობით, რომელსაც დაევაღა თვალყური ედევნებინა საქართველოს გარეთ და დედაქალაქში მცხოვრები ქართველი ბატონიშვილებისათვის. ამასთან, ნიკოლოზის მითითებით, თბილისის კომისიის მუშაობის საკონტროლოდ გაიგზავნა გენერალ-მაიორი ჩეკვინი¹.

1833 წლის სექტემბერში თბილისის კომისიამ მუშაობა დაასრულა და გამოძიების მთელი საქმე ბარონ როზენს გადასცა. კომისიის მასალები და საკუთარი დასკვნები ბრალდებულთა შესახებ როზენმა სამხედრო მინისტრ ჩერნიშევს გაუგზავნა². საქმეს გაეცნო თვით იმპერატორი, რომელმაც განკარგულება გასცა ყველა დამნაშავეთაგან სამხედრო სამართალში 13 პირის მიცემის შესახებ (ელ. ერისთავი, ალ. ორბელიანი,

1 Акты, т. VIII, стр. 396-411.

2 იხ. იქვე, გვ. 391-393.

ს. დოდაშვილი, დ. ერისთავი, ნ. ორბელიანი, დ. ორბელიანი, მოლა ზამანა, მ. ორბელიანი, დ. პაუშენკო, ვახ. ორბელიანი, სოლ. რაზმაძე, ი. ერისთავი, ზ. ჩოლოყაშვილი).

1834 წლის 10 თებერვალს თბილისში სამხედრო სასამართლომ ყველა ბრალდებული პეტრესდროინდელი, სამხედრო წესდების¹ მიხედვით გაასამართლა და ცამეტივეს ოთხად გაკვეთა მიუსაჯა¹.

როზენის განმარტების შემდეგ სამხედრო სასამართლოს განაჩენი გენერალ-აუდიტორიატმა შეინყალა და სიკვდილით დასჯა სხვადასხვა ვადის გადასახლებით შეცვალა (ელიზბარ ერის-

1 პეტრესდროინდელი სამხედრო წესდება იმ დროის სამხედრო სასამართლოებისათვის ერთადერთი სახელმძღვანელო იყო სასჯელის დასადებად. ახალი კოდექსი შემუშავებული არ ყოფილა. 1716 წლის წესდების მიხედვით კი სასჯელთა სისტემა იმდენად მკაცრი იყო, რომ იგი სრულებით აღარ შეეფერებოდა დროის საერთო მიმართულებას და თვით უსასტიკესი ნიკოლოზ პირველიც კი მის გამოყენებას შეუფერებლად თვლიდა. ამიტომ პრაქტიკაში დამკვიდრდა ასეთი წესი: სამხედრო სასამართლოს მიერ გამოტანილ განაჩენს ადგილობრივი უმაღლესი ხელისუფლება განიხილავდა და თავის „აზრს“ გამოთქამდა სასჯელის შემსუბუქების შესახებ. მთელი საქმე ადგილობრივი ხელისუფლების მოსაზრებასთან ერთად ეგზავნებოდა გენერალ-აუდიტორიატს პეტერბურგში, რომელიც ჩვეულებრივ იწყნარებდა ხოლმე ხელისუფლების მოსაზრებას (იხ. პროფ. მ. პოლიევქტოვი, საარქივო მასალები 1832 წლის შეთქმულების ისტორიისათვის საქართველოში, საქართველოს არქივი, წიგნი II, 1937, გვ. 115-116).

თავს და ს. რაზმაძეს სამუდამოდ, სხვებს სხვადასხვა ვადით 5 წლიდან 15 წლამდე)¹.

რაც შეეხება პეტერბურგში მცხოვრებ შეთქმულებაში შენიშნულ ქართველ ბატონიშვილებს, ცარიზმმა ისინი დედაქალაქიდან გააძევა და რუსეთის სხვადასხვა ქალაქში დაფანტა.

რუსეთის ცარიზმი, როგორც ცნობილია, მისი ბატონობის წინააღმდეგ ყოველგვარ შეთქმულებას უმკაცრესად უსწორდებოდა. სახრჩობელა, სამუდამო კატორღა, ციმბირის ყინულები იყო ხვედრი იმ ადამიანთა, რომლებიც „მთლიანი და განუყოფელი რუსეთის“ ხელყოფას გაბედავდნენ. გავიხსენოთ ბედი დეკაბრისტებისა, პოლონელი პატრიოტებისა, პეტრაშეველებისა და სხვა ათასობით საუკეთესო ადამიანისა. ნიკოლოზ პირველი, რომელიც ტახტზე დეკაბრისტთა გვამებზე გადავლით ავიდა და მთელი სიცოცხლის მანძილზე მათი იდეური თანამოაზრეებისადმი უმკაცრესი სიძულვილის და შურისძიების გრძნობით იყო გამსჭვალული, განსაკუთრებულ სისასტიკეს მონარქიის მტრებისა და სეპარატისტების წინააღმდეგ იჩენდა.

და აი, პოლონეთის აჯანყება ახლად ჩამქრალი იყო, პოლონელ პატრიოტებს უმკაცრეს სასჯელს უმზადებდნენ, როცა სამხედრო მინისტრმა ჩერნიშევმა იმპერატორს მოახსენა საქართველოში დიდი შეთქმულების აღმოჩენის ამბავი. მოსალოდნელი იყო, რომ კავკასიაზე, მისი დაუმორჩილებლობის გამო, ისედაც აღრე-

1 მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი.

ნილი ნიკოლოზი უმკაცრესად დასჯიდა ქართველ შეთქმულებს და ამით მშფოთვარე კავკასიის სეპარატისტულად განწყობილ ადამიანებს მკაცრ გაკვეთილს მისცემდა, მაგრამ ასე არ მომხდარა. იმპერატორმა „დიდი ლმობიერება“ გამოიჩინა და მისი მითითებით შეთქმულთა საქმის გამოძიება ცარიზმისათვის უჩვეულო ლიბერალურ ფორმებში წარიმართა. მსჯავრდადებულთა სასჯელიც შედარებით ჰუმანური იყო. ეს უცნაურობა შემდეგი გარემოებებით შეიძლება აიხსნას:

1. როზენმა 1832 წლის შეთქმულება არ გამოაცხადა ქართველი თავადაზნაურობის პოლიტიკური ორიენტაციის გამოვლინებად და იგი რამდენიმე პირის ბოროტგანზრახულობამდე დაიყვანა. როზენს ანყობდა შეთქმულების ასეთი ინტერპრეტაცია, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში საგრძნობლად უნდა შელახულიყო მისი, როგორც ამიერკავკასიის მმართველის, რეპუტაცია, რომელმაც ალლო ვერ აუღო თავადაზნაურობის – ცარიზმის დასაყრდენი ძალის – ორიენტაციას და დროულად არ მიიღო გადამჭრელი ზომები. შემთხვევითი არ იყო ის გარემოება, რომ ბარონი როზენი ჩერნიშევისადმი მოხსენებაში ხაზს უსვამდა ქართველი თავადაზნაურობის შეურყეველ რწმენას და ერთგულებას საიმპერატორო ტახტისადმი¹.

2. შეთქმულება გამომჟღავნდა იმ დროს, როცა ცარიზმს კავკასიის ფრონტზე გართულე-

1 იხ. Акты, т. VIII, стр. 391-411.

ბული მდგომარეობა ჰქონდა. კავკასიის მთიანეთი ბოხოქრობდა და მისი დამორჩილების ყველა ცდა წარუმატებლობას განიცდიდა. ასეთ ვითარებაში ცარიზმს აუცილებლად სჭირდებოდა ქართველი თავად-აზნაურების მხარდაჭერა. „განსაკუთრებით სასიამოვნოა თქვენი რწმენა, რომ ქართველ თავადაზნაურობას არ ახასიათებს მიდრეკილება იმ ბოროტგანმზრახველობისადმი, რომელიც დამნაშავეებმა გამოავლინეს, და რჩება მთავრობისადმი მორჩილი, გულმოდგინედ ასრულებს მასზე დაკისრებულ მოვალეობას“¹, – წერდა ჩერნიშევი ბარონ როზენს. ქართველი თავად-აზნაურების გულის მოგებას, მისდამი კეთილგანწყობილებას ახლო აღმოსავლეთში შექმნილი საერთაშორისო ვითარებაც უკარნახებდა ცარიზმს.

3. 1832 წლის შეთქმულების გამოაშკარავება იმ დროს მოხდა, როცა ცარიზმმა სასტიკად გაუსწორა ანგარიში პოლონეთს, რომელიც დამოუკიდებლობისაკენ მიისწრაფოდა. პოლონეთის გამოსვლას და ცარიზმის უსასტიკეს ანგარიშსწორებას პოლონელი ხალხისადმი დიდი გამოხმაურება მოჰყვა ევროპაში. ევროპის პროგრესული წრეები გულისწყრომით ლაპარაკობდნენ ცარიზმზე, რომელიც ახორციელებდა არარუსი ხალხების უხეშ ეროვნულ ჩაგვრას და სისხლის ღვრას. ევროპის მმართველი წრეები გარეგნულად პოლონეთის მფარველის როლს იჩემებდნენ, ცხადია, იმ მოსაზრებით, რომ ევროპაში რუსე-

1 Акты, т. VIII, ст. 292-293.

თის გავლენა შეესუსტებინათ და პოლონეთი, რუსეთზე დასავლეთიდან შეტევის ეს შესანიშნავი პლაცდარმი, თავის გავლენის ქვეშ მოექციათ. ევროპაში განგებ ბევრს ხმაურობდნენ აგრეთვე ახლო აღმოსავლეთში ცარიზმის ძალადობის შესახებ. ინგლისი ფარულად აქეზებდა კავკასიის მთიანეთის მესვეურთ ცარიზმის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამ ვითარებაში 1832 წლის შეთქმულების პოლიტიკურ აქტად გამოცხადება ცარიზმისათვის არ იყო ხელსაყრელი და არცაა შემთხვევითი, რომ სენატი არ ჩარეულა, საერთოდ, შეთქმულების საქმეში. ცარიზმის მოსაზრება შეთქმულების მონაწილეთა დანაშაულის „შემსუბუქებაში“ შენიშნული აქვს ა. ორბელიანსაც, რომელიც თავის მოგონებაში წერს: „იქამდისინ ოსტატნი არიან რუსეთის მთავრობა, რომ იძულებულ ქმნილთა და შეწუხებულებს – ყველას ათქმევინეს შეთქმულებს და სხვანიცა მრავალნი ალაპარაკეს, რომ რაც მოხდა, ეს მამულის გამოხსნის შეთქმულება არ არის, სხვას მნიშვნელობას აძლევდნენ, რაღაც სხვა მიზეზებს. ეს რუსეთის მთავრობის საიდუმლო არის, რომელიცა იმან უნდა იცოდეს და სხვამ არავინ, რისთვისაც სდებდა სხვა მიზეზებსა“¹.

მართებულად შენიშნავს პროფ. ა. კიკვიძე, რომ „მთავრობის სასარგებლოდ საჭირო იყო ამ ბრძოლას გამოცლოდა სერიოზული ნიადაგი, მით უფრო აუცილებელი იყო საქმის ასე წარმართვა, რომ მეფის მთავრობას არ შეეძლო

¹ გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 6.

ქართველი თავადაზნაურობისათვის მიეცა ახალი და უფრო დიდი უკმაყოფილების საბაბი, მას არ შეეძლო ჩამოეცილებინა თავისი თანამშრომელი პრივილეგიური წოდება. აქედან განისაზღვრა სასჯელის ზომები შეთქმულების მონაწილეთა მიმართ¹.

4. თვით შეთქმულებმა შეძლეს, რომ გამოძიებისათვის დაემალათ საქმის არსებითი მხარე. შეთქმულნი ადრევე ითვალისწინებდნენ ჩავარდნის მოსალოდნელობას და ყოველ ახალ მინდობილს პირველ მოვალეობად აკისრებდნენ შეთქმულების გამომჟღავნების შემთხვევაში საიდუმლოების დაცვას.

„რაც არ უნდა გვტანჯონ, არ გამოვტყდეთ“², – უთხრა გიორგი ერისთავმა ალ. ორბელიანს დაპატიმრების წინ. ეს იყო დევიზი ყველა შეთქმულისა, მაგრამ იასე ფალავანდიშვილის დასმენა ისე დაწვრილებით იყო შედგენილი, რომ ყველაფრის დაფარვა ბოლომდე შეუძლებელი შეიქნა. ბევრმაც სულმდაბლობა გამოიჩინა. შეთქმულების წამყვანმა პირებმა ასეთ ვითარებაში უმჯობესად ჩათვალეს მათი მოქმედებისათვის პრიმიტიული ხასიათი მიეცათ, გამოეცალათ მისთვის პოლიტიკური და პროგრამული საფუძველი, გამოეცხადებინათ იგი შემცდარი ახალგაზრდობის უნაყოფო და განუხორციელებელ ოცნებად. შეთქმულებმა ამას (მით უმეტეს, რომ მთავრობასაც ასე ანეობდა) მიაღწიეს. ამი-

1 ა. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია, გვ. 178.

2 გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 178.

ტომაა, რომ კომისიის დაკითხვის მასალებში ეს დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობის აქტი, ერთი შეხედვით, მეტად დაუწყობელ, ბუნდოვან, მოუძნელებელ მოვლენად გამოიყურება.

1832 წლის შეთქმულება და ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის პირველი ეტაპის დასაწყისი საქართველოში

1832 წლის შეთქმულების შეფასებისას მკვლევარმა პასუხი უნდა გასცეს რამდენიმე კითხვას, რომლებსაც, ჩვენი აზრით, არსებითი მნიშვნელობა აქვს ამ მოძრაობის ხასიათის და მისი მიზნების მართებული განსაზღვრისათვის. ეს კითხვებია:

1. რა ორიენტაციისა იყვნენ შეთქმულების მონაწილენი? უბრუნდებოდნენ ისინი იმ მუსლიმანურ სამყაროს, რომელსაც ქვეყანამ დიდი ბრძოლით დააღწია თავი XIX საუკუნის დასაწყისში, თუ კვლავ შეურყევლად იდგნენ რუსეთთან (ევროპასთან) თანაცხოვრების თვალსაზრისზე?

2. სურდათ თუ არა შეთქმულებს, თუნდაც მის უკიდურეს მემარჯვენეებს, ბაგრატიონთა ტახტის უცვლელად აღდგენა ანუ საქართველოს ისტორიული ჩარხის უკუღმა დატრიალება? როგორც ეს მრავალი მკვლევრის მიერაა აღიარებული, თუ ცარიზმისაგან თავდაღწეული საქართველოს პოლიტიკური ორგანიზაცია მათ იმ დროის მოწინავე იდეების გათვალისწინებით ჰქონდათ ნავარაუდევი?

3. რომელი მიმდინარეობა (ფრთა) სჭარბობდა შეთქმულთა შორის – რეაქციულ-კონსერვატორული, თუ კონსტიტუციურ-მონარქიული და რამდენად ახლო იდგა ეს უკანასკნელი დეკაბრიზმთან ან ევროპის 20-30-იანი წლების გამათავისუფლებელ მოძრაობასთან?

4. ემსახურებოდა თუ არა ქართველი ერის თვითშეგნების გაღვიძების, მისი პატრიოტული შემართების საქმეს შეთქმულთა საქმიანობა და შეძლეს თუ არა მათ დადებითი კვალი დაეჩნიათ საქართველოს ინტელექტუალური ცხოვრებისათვის?

5 რა იყო ის „თესლი“, რომელიც, ი. ჭავჭავაძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ოცდაათიანელებმა ქართული ცხოვრების ხნულში „ჩასთესეს“ და რამდენად შეუწყო ხელი ამ „თესლის“ გაღვივებამ ეროვნული მოძრაობის შემდგომ აღმავლობას 60-70-იან წლებში?

* * *

კავკასიაში რუსული მმართველობის წინააღმდეგ შეთქმულება სრულებითაც არ გულისხმობს ხელაღებას იმ ორიენტაციაზე, რომელიც აღმოსავლურ-მუსლიმანურ გარემოცვაში გატანჯულმა ქართველმა ხალხმა ჯერ კიდევ სამი საუკუნის წინათ აირჩია საბოლოოდ და ამ ორიენტაციის სამსხვერპლოზე თაობათა უამრავი სისხლი დაღვარა.

ქართველი პატრიოტები შესანიშნავად ხედავდნენ ერისათვის იმ დიდ სარგებლიანობას,

რაც რუსეთთან თანაცხოვრებამ მოუტანა. რუსეთი ერთადერთი ქვეყანა იყო მაშინ, რომელიც საქართველოს საუკუნო მტრებს: ოსმალეთსა და ირანს ახლო აღმოსავლეთში პოზიციების გაფართოებისათვის ბრძოლაში ზედიზედ ამარცხებდა და თანდათან ხელიდან გლეჯდა ადრე მიტაცებულ ქართულ მიწა-წყალს. რუსეთმა ალაგმა ლეკების გამუდმებული თარეში. რუსეთში ენაფებოდა სწავლას ცოდნას მონყურებული ქართველობა, რუსეთის საშუალებით შეეძლო მას ისტორიის პროგრესისათვის აენყო ფეხი და, სულისშემხუთველ მუსლიმანურ ასიმილაციურულ ატმოსფეროდან თავდაღწეულს, ევროპული ცივილიზაციის შუქი მოჰფენოდა. შეთქმულების მონაწილე ქართველი თავადობა არც ისე გაუნათლებელი, პოლიტიკურ ვითარებაში ჩაუხედავი და ბეცი იყო, რომ რუსული ორიენტაცია დაეგმო და ისევ აღმოსავლურ მუსლიმანურ გარემოცვაში ჩაკეტილიყო. ეს ჭეშმარიტად ერის ისტორიული ჩარხის უკუღმა დატრიალება იქნებოდა.

ქართველი შეთქმულები, იდეური სხვადასხვაობის მიუხედავად, ორიენტაციის საკითხში ერეკლეს პოლიტიკის თავდავინწყებად ერთგულნი იყვნენ. მათ იდეალს წარმოადგენდა 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატის მუხლების აღდგენა. შინაგან მმართველობაში დამოუკიდებელი, საგარეო საქმეებში კი რუსეთთან ერთად და მისი ხელმძღვანელობით მოქმედი საქართველო უპასუხებდა მათ პატრიოტულ ინტერესებს

და ამისათვის იბრძოდნენ ისინი. ამის საილუსტრაციოდ მრავალი ფაქტის მოტანა შეიძლება.

შეთქმულთა საქმეებში ინახება 1801 წლის მანიფესტის შენიშვნები დაწერილი დიმიტრი ერისთავის მიერ. შეთქმულების ეს აქტიური წევრი ალექსანდრე პირველის მანიფესტს რუსეთთან საქართველოს შეერთების შესახებ მკაცრად აკრიტიკებს და მას უსამართლო აქტს, ერის შეურაცხყოფელ დოკუმენტს უწოდებს. დ. ერისთავს მიაჩნია, რომ საქართველოს სამეფოზე რუსეთის იმპერიის „მფარველობა და უმაღლესი ხელისუფლება სამართლიანი და სასარგებლო იყო, მაგრამ ეს რუსეთის მონარქებს ავალებდა დაეცვა ქვეყანა. სინამდვილეში სულ სხვა რამ მოხდა. ნაცვლად იმისა, რომ ახალგაზრდა ქვეყანას საკუთარი მმართველობის ორგანიზაციაში დახმარებოდა, რუსეთის მონარქმა მოიტაცა საქართველოს სამეფო გვირგვინი და ქვეყანა თავის რკინის სკიპტრის ქვეშ მოაქცია, საქართველო ყველა გარყვნილი რუსი მოხელის გადასახლების ადვილად გადააქცია, ჩაკლა ახალგაზრდა ქართველობის ნიჭი და ნაცვლად იმისა, რომ შეერიგებინა მოპირისპირე პარტიები, ხელი მიჰყო ქართველთა ნასისინებას“¹.

კრიტიკული შენიშვნები სრულად არაა მოღწეული, მას რამდენიმე ფურცელი აკლია, მაგრამ მოტანილი ადგილებიც ნათლად ადასტურებს, რომ დამიტრი ერისთავი ტრაქტატის მომხრეა

1 საქართველოს ცსა, და. 1457, რვ. V, გვ. 725; გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 117-119.

და გმობს ცარიზმის იმ აგრესიულ ღონისძიებას, რომელიც 1801 წელს განხორციელდა. „ყოველ შემთხვევაში რუსებთან განყრელი უნდა ვიყოთ. მე და ჩემს ოჯახში მყოფნი ყველანი ამ აზრისა იყვნენ“, – წერს ერთ-ერთ ჩვენებაში ალექსანდრე ჭავჭავაძე. ასეთი აზრი გამოსჭვივის შეთქმულების მონაწილეების ალექსანდრე ორბელიანის¹, თამარ ბატონიშვილის და სხვ. ჩვენებებშიც.

დაკითხვის პროცესში შეთქმულები, ცხადია, რუსეთის ცარიზმის სააუგოს არაფერს იტყოდნენ და მარტო მათ ჩვენებებზე დაყრდნობა იმის საილუსტრაციოდ, რომ შეთქმულნი რუსული ორიენტაციისანი იყვნენ, გაუმართლებელი და დაუჯერებელია მაინც. მაგრამ ქართველი პატრიოტები რომ სხვაგვარ ორიენტაციას ვერ აიღებდნენ და რუსეთთან თანაცხოვრება ერის კეთილდღეობის საწინდრად მიაჩნდათ, ეს სხვა კუთხით, სხვა მაგალითებითაც ნათლად დასტურდება. დამახასიათებელია შეთქმულების არამონაწილე, მაგრამ გულწრფელი ქართველი პატრიოტის ივანე აფხაზის სიტყვები: „ღმერთო, ნუ მიიყვან რუსთა ესრეთსა განწირულობას შინა, რომელ იძულებულ იყვნენ დატევებად საქართველოსა, რომელიც მყისვე შეიქმნების მსხვერპლად უწესეობისა შინაგანი განხეთქილებისა და ზედა დასმისა დაუძინებელთა მტერთაგან“². შეთქმულების მონაწილე გრ. ორბელიანი აფ-

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. 17, გვ. 677-679.

2 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. IV. გვ. 376.

ხაზთან საუბარში სანინალმდეგო შეხედულებას ავითარებს, მაგრამ, როგორც პ. ინგოროყვა შენიშნავს, პოეტის ერთგვარი დაეჭვება თავის პოზიციაში უნებლიედ მოჩანს ამ დიალოგის შესავლიდან, აგრეთვე იმის მიხედვითაც, რომ იგი საჭიროდ თვლის ასე დანვრილებით გადმოგვცეს ი. აფხაზის საუბარი. „ან ვითარ ძლიერად და მართლად აღწერა აწინდელი მდგომარეობა საქართველოსა, რომელიცა უყვარს, ვითარცა ჭეშმარიტსა ძესა მამულისასა“¹, – ამბობს გრიგოლი.

ქართველ ოცხათიანელთა პოლიტიკური ორიენტაციის სრული დახასიათება შესანიშნავად აქვს გადმოცემული ნიკოლოზ ბარათაშვილს, რომელიც, მართალია, მცირეასაკოვნობის გამო შეთქმულების მონაწილე არ ყოფილა, მაგრამ არის მემკვიდრე ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიისა, რომელმაც გამოსახულება 1832 წლის შეთქმულებაში პოვა. ამ იდეოლოგიის ნათელ გამოხატულებას „ბედი ქართლისა“ და „საფლავი მეფისა ირაკლისა“ წარმოადგენს, სადაც რუსეთთან თანაცხოვრება საქართველოს გადარჩენის და მისი ხალხის მშვიდობიანი ცხოვრების ერთადერთ საშუალებადაა აღიარებული.

შეთქმულებს მიაჩნდათ, რომ ირანი და ოსმალეთი, საქართველოს ეს დაუძინებელი მტრები, რუსეთთან ომების შემდეგ იმდენად იყვნენ

1 გრიგოლ ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული, 1959, გვ. 172.

დასუსტებულნი, რომ საქართველოზე ადრინდელი პრეტენზიებით ველარ გამოვიდოდნენ, რომ ამ ქვეყნების მიერ საქართველოს მიტაცება გამორიცხული იყო და საერთოდ მოხსნილი იყო მუსლიმანური აგრესიის ის საფრთხე, რომელიც ადრე, საუკუნეთა განმავლობაში, ქართველ ხალხს სიცოცხლეს უმწარებდა. „ეგვიპტის ფაშა სულთანის წინააღმდეგ მოდის და მისი შვილი იბრეჰიმ ფაშა უკვე არზრუმშია. ხოლო სპარსელები ომის შემდეგ ისე გაღატავდნენ, რომ სულს ძლივს ითქვამენ“¹. ასე ამხნევებდა ალექსანდრე ორბელიანი შეთქმულებს, როცა საუბარი საქართველოს მტავრობაზე და მისი მონაპოვრის შენარჩუნებაზე მიმდინარეობდა. შემთხვევითი როდია შეთქმულთა ცდა გაებათ კავშირურთიერთობა სულთნის წინააღმდეგ მებრძოლ ეგვიპტის ფაშასთან. რომელიც საფრანგეთის მფარველობით სარგებლობდა.

როგორც ცნობილია, შეთქმულნი საფრანგეთის დახმარებასაც არ გამორიცხავდნენ და იღვწოდნენ კიდევ, რომ შინაგანი მმართველობის ორგანიზაციაში საფრანგეთის კონსულტაციისათვის მიეღწიათ. აქედან ზოგ მკვლევარს ის დასკვნა გამოაქვს, რომ თითქოს შეთქმულნი ორიენტაციას იცვლიდნენ და რუსების განდევნის შემთხვევაში იმედს საფრანგეთის მფარველობაზე ამყარებდნენ. ეს არაა მართალი. შეთქმულებს არ შეიძლებოდა არ სცოდნოდათ, რომ ნაპოლეონის დამარცხების შემდგომ და-

¹ გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 135.

სუსტებული საფრანგეთი მისთვის ასე შორეულ საქართველოზე მფარველობას ვერ განახორციელებდა, რომ საფრანგეთის არაერთგზის ცდა (ნაპოლეონის ძლევამოსილობის ეპოქაშიც კი) კავკასიიდან რუსეთის განდევნისა მარცხით დასრულდა, ხოლო ოციანი წლების მიწურულისათვის ინგლისთან სიახლოვე, საქართველოს ბედით ამ სახელმწიფოთა დაინტერესება იმ მოტივით იყო ნაკარნახევი, რომ ამ უკანასკნელთა გამოსარჩლებას რუსეთი მთავრობაზე მოეხდინა გავლენა, რომ საქართველოს მეტი შინაგანი ავტონომია მისცემოდა.

შეთქმულებს პოლონეთის ან ფინეთის გამოცდილება უკარნახებდა მათი ქვეყანა – საქართველო ევროპული დიპლომატიის ინტერესთა სფეროში მოექციათ და ამ ინტერესთა ჭიდილში განემტკიცებინათ დამოუკიდებლობა.

ამრიგად, 1832 წლის შეთქმულების მონაწილენი (ისე როგორც მათი წინამორბედი ქართველი არისტოკრატია, რომელიც 1802, 1804, 1812, 1819-1820 წლების აჯანყებებში მონაწილეობდა და ამ აჯანყებათა მეშვეობით აპირებდა მფარველობითი ტრაქტატის აღდგენას) რუსული ორიენტაციისანი იყვნენ და რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შესულნი მხოლოდ და მხოლოდ ფართო შინაგან ავტონომიას უმიზნებდნენ.

იყო თუ არა რეალური ეს ვარაუდი საერთოდ რუსეთის სინამდვილეში? რა თქმა უნდა, იყო. ცარიზმმა XIX საუკუნის პირველ ათწლეულში, როცა საქართველოში სასტიკ ანექსიას ახორ-

ცილებდა, იარაღით დაიპყრო ფინეთი, მაგრამ, როგორც ცნობილია, ანგარიშს უწევდა რა საერთაშორისო ვითარებას, ეპოქის სულისკვეთებას, სეიმი და კონსტიტუცია მისცა მას და ასე თუ ისე ანგარიშს უწევდა მის საშინაო თვითმმართველობას. ცარიზმმა ასევე დაისაკუთრა ვარშავის საჰერცოგო, მაგრამ მასაც სეიმი და კონსტიტუცია მისცა, თუმცა ცარიზმი თავისი ბუნებით კონსტიტუციურ მმართველობას ვერ იტანდა და რუსეთის შიდა გუბერნიებში და შინაგან „კოლონიებში“ უმკაცრეს მონარქისტულ რეჟიმს ახორციელებდა.

ამით ჩვენ იმის თქმა გვინდა, რომ აზრი საშინაო თვითმმართველობისა, რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ავტონომიური უფლებების ჩართვისა (ტრაქტატი), აზრი პროტექტორის შესახებ იმ ეპოქისათვის უცხო და უტოპიური არ ყოფილა, ყველაფერი თვით ამ ქვეყნის შინაგან ძალებზე და ევროპაში ძალთა ნონასწორობაზე იყო დამოკიდებული¹.

მკვლევართა ნაწილი 1832 წლის შეთქმულების რეაქციულობის მთავარ არგუმენტად აღიარებდა იმას, რომ შეთქმულებს თითქოს საქართველოში მონარქიული წყობილების აღდგენა სურდათ, ე. ი. სურდათ დაბრუნებოდნენ პოლიტიკური წყობილების იმავე ფორმებს, რაც საქართველოში XVIII საუკუნის მიწურულისათვის იყო, ანუ, – სხვაგვარად, ისტორიის ჩარხს უკუღმა ატრიალებდნენ.

1 ა. სურგულაძე, რუსეთი XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, გვ. 510.

შეთქმულების პოლიტიკური პროგრამის ანალიზი ამ თეზისს სრულიად აქარწყლებს.

ჩვენთვის ცნობილია ის შეუპოვარი ბრძოლა, რომელსაც ქართველი რეაქციული თავადობა, ბატონიშვილების მეთაურობით, ძველი ქართული მონარქიული წყობილების აღდგენისათვის ეწეოდა. ამ ბრძოლების თვალსაჩინო გამოვლინება იყო 1802 წლის შეთქმულება, 1804, 1812, 1819-1820 წლების გლეხთა აჯანყებებში თავადური ნაკადი. ცნობილია ისიც, რომ რეაქციული თავადობის და მათი მეთაურების ყველა ცდამ ამ მიმართულებით მარცხი განიცადა. მოძრაობის მეთაურები რუსეთის მმართველობამ საქართველოდან გადაასახლა.

მეცხრამეტე საუკუნის ოციანი წლების მეორე ნახევრისათვის, ე. ი. იმ პერიოდისათვის, როცა შეთქმულება აღმოცენდა, ქართული მონარქიული წყობილების რესტავრაციისათვის მებრძოლი ბატონიშვილებიდან ყველაზე აქტიურნი ცოცხალნი აღარ იყვნენ (ბატონიშვილები იულონი, დავითი).

რაც შეეხება დიმიტრი იულონის ძე და ოქროპირ გიორგის ძე ბაგრატიონებს, რომლებიც რეაქციული თავადობის ზემოაღნიშნულ მოძრაობაში მონაწილეობას არ იღებდნენ, მათ რუსეთის კულტურულ ცენტრებში (მოსკოვში, პეტერბურგში) ცხოვრებამ, ევროპაში მიმდინარე მძაფრი პოლიტიკური მოვლენების მეთვალყურეობამ და ანალიზმა საქართველოს პოლიტიკურ წყობილებაზე შეხედულებანი საფუძვლიანად შეუცვალა.

ცნობილია ისიც, რომ პეტერბურგში გადასახლებულ ქართველ ბატონიშვილთა იდეურ მესვეურს, დავითს, რუსეთისა და ევროპის გამოცდილებათა შედეგად, თავისი ქვეყნის პოლიტიკური წყობილების გადახალისება აუცილებლად მიაჩნდა. ამის თვალსაჩინო დადასტურებას დავით ბატონიშვილის სახელმწიფო პროექტები და თხზულებანი წარმოადგენს.

ნიჭით, განათლებით, აღზრდით, პეტერბურგელ ბაგრატიონთა წრეში ერთ-ერთი მოწინავე იყო დიმიტრი იულონის ძე. დიმიტრი ამ დროისათვის, როგორც ჩანს, უკვე საკმაოდ იყო ჩახედული ევროპის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, იცნობდა კონსტიტუციურ მონარქიას, როგორც სახელმწიფო მმართველობის ფორმას, მაინის ფრანკფურტისა და კრაკოვის მმართველობის. ამასთან, როგორც შეთქმულები უჩვენებდნენ, მოსწონდა მეფის არჩევნებში ყველა ფრანგი მოქალაქის მონაწილეობის წესი, აქებდა მაინის ფრანკფურტისა და კრაკოვის პოლიტიკურ წყობილებას. გიორგი ერისთავის ჩვენებაში ნათქვამია ისიც, რომ დიმიტრი ბატონიშვილთან ყოველ კვირადღეობით თავს იყრიდნენ ქართველები და იმართებოდა მსჯელობა საქართველოზე – შეუძლია თუ არა მას იყოს დამოუკიდებელი; ლაპარაკობდნენ ხალხის უფლებაზე, იმ საშუალებებზე, რომლითაც საქართველოს განთავისუფლება იქნებოდა შესაძლებელი.

„ამის საუკეთესო საშუალებად ბატონიშვილი განათლებას აღიარებდა... აქებდა ფრანგებს, როგორც თავისუფლების დამცველთ“ და სხვ.

ძნელი არაა, რომ ბატონიშვილის ამ სიტყვებში დავინახოთ ადამიანი, რომელიც ცხოვრების ევროპული ნესებისადმი სიმპათიითაა გამსჭვალული და იზიარებს ცარიზმის დესპოტიზმისადმი რუსი ახალგაზრდობის იმ პროტესტანტულ განწყობილებას, რომელიც ამ დროს ფრიად გავრცელებული იყო პეტერბურგის ახალგაზრდობაში. დიმიტრი ბატონიშვილი თავისი მსოფლმხედველობით, ცხადია, დეკაბრისტი არ ყოფილა, მაგრამ მისი საუბრის მიმართულება, უეჭველია, გვაძლევს უფლებას ლიბერალური იდეების მოტრფიალედ მივიჩნიოთ იგი და ქართული არქაული პოლიტიკური ცხოვრების აღდგენის მისწრაფების ბრალდება ჩამოვაცილოთ.

ახლა ოქროპირ ბატონიშვილის პოზიციას დავაკვირდეთ. შეთქმულნი უჩვენებენ, რომ ოქროპირ ბატონიშვილი, ისევე როგორც დიმიტრი, ქართველი ახალგაზრდობის ჩათრევას შეთქმულებაში თავისუფლებასა და დემოკრატიზმზე წარმატადი თხრობით იწყებდა. ალ. ორბელიანი აღნიშნავს, რომ ოქროპირი უამბობდა მას საბერძნეთის ისტორიას და აქებდა ბერძენთა დემოკრატიულ მმართველობას. ვახტანგ ორბელიანი აჩვენებდა: „დოდაშვილმა თქვა, – როცა თბილისიდან ოქროპირ ბატონიშვილს ვაცილებდი, ამან მითხრა: „დიალ, ბატონო ქართველებო, ეცადეთ საქართველოს გათავისუფლება, თუმცა მე საქართველოს გათავისუფლება იმიტომ კი არ მინდა, რომ ბატონიშვილთა გვარიდან იქ ვინმე გამეფდეს, არამედ რომ საქართველო შეიქმნეს

რესპუბლიკის მაგვარ სახელმწიფოდაო¹. მართებულად შენიშნავს პროფ. ა. კიკვიძე: „განა ბატონიშვილებმა თვით საქართველოს მაგალითზე არ იცოდნენ, თუ რამდენად დრომოჭმული იყო ბატონყმობა – ფეოდალური წყობილება? ამ წყობილების წინააღმდეგ მოძრაობა და რეფორმატორული მუშაობა დაიწყო ბატონიშვილთა წრეში ჯერ კიდევ გიორგი XII-ის კარზე და იოანე ბატონიშვილის „კალმასობა“ ხომ ბატონყმური საქართველოს წინააღმდეგ შედგენილ საბრალდებულო აქტს წარმოადგენს“².

მაგრამ კითხვა ისმის: შეიძლება ბატონიშვილები დემოკრატიულ წყობილებაზე, საქართველოს მომავალ თავისუფლებაზე, საფრანგეთის მსგავს მმართველობაზე განგებ ლაპარაკობდნენ, რომ ახალგაზრდობა წაექეზებინათ, შეიძლება მათ შეთქმულების გაღვივებისათვის სჭირდებოდათ მხოლოდ ასეთი პროპაგანდა, შეთქმულების წარმატების შემდეგ კი მონარქიას აღადგენდნენ.

ასეთი ვარაუდი არავითარ ფაქტიურ მასალას არ ემყარება. ძნელია დაბეჯითებით მტკიცება იმისა, თუ რა კურსს აიღებდნენ ბატონიშვილები საქართველოს სამეფო ტახტს რომ დაუფლებოდნენ, მაგრამ თავისთავად ბევრის მთქმელია თუნდაც ის, რომ რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის ახალგაზრდობის წაქეზებას ისინი თავისუფლების, კონსტიტუციური მმართველობის, არჩევითი სისტემის უპირატესობის მომარ-

1 საქართველოს ცსა, ფ. 147, რვ. ფ. 1567.

2 ა. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია, გვ. 186.

ჯვეებით იწყებენ. ჩანს, ბატონიშვილები უკვე დარწმუნებული იყვნენ, რომ სხვაგვარი აგიტაცია ახალგაზრდობაში ანტირუსული მოძრაობის ენთუზიაზმს ვერ გააღვივებდა.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ რუსეთის კულტურულ ცენტრებში აღზრდილ ქართველ ბატონიშვილებს, რომლებიც მშვენივრად იყვნენ ინფორმირებული ევროპაში მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების შესახებ და რომელთა თვალწინ უკვე ნგრევას განიცდიდა დრომოჭმული მონარქიული რეჟიმი ევროპის ბევრ ქვეყანაში და ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობა უკვე ფრთებს ისხამდა (იტალია, პორტუგალია, ბალკანეთის ქვეყნები), რუსეთში კი დეკაბრისტებმა იარაღით ხელში აშკარა ბრძოლა გამოუცხადეს თვითმპყრობელურ რეჟიმს, საეჭვოა, რომ ამ ვითარებაში მათ საქართველოში მონარქიული ხელისუფლების ძველი ფორმებით აღდგენაზე, ერეკლესული საქართველოს პოლიტიკური სხეულის რესტავრაციაზე ეოცნებათ და ანგარიში არ გაენიათ იმისათვის, თუ საერთოდ როგორ შეიცვალა ვითარება, რა ძლიერად დაჰბერა ახალმა სიომ, წელი მოიმაგრა ახალმა ეპოქამ.

ბატონიშვილთა პოლიტიკური ჩანაფიქრის რეაქციულობაც რომ არასაეჭვოდ გამოვაცხადოთ და ერეკლეს შვილიშვილებს პაპისდროინდელი მმართველობის ტრფიალი მივანეროთ მხოლოდ, შეთქმულების საერთო პოლიტიკური კურსის გასარკვევად იგი მაინც არ გამოდგება.

ბატონიშვილების მიერ პეტერბურგში წამოწყებულმა მოძრაობამ, როგორც ვიცით, საქართველოში ფართო ხასიათი მიიღო. მასში სხვადასხვა დროს ჩაებნენ შემდეგში ერის თვალსაჩინო მოღვაწენი: ალექსანდრე, ვახტანგი, დიმიტრი, მამუკა ორბელიანები, ელიზბარ, გიორგი, ივანე, ლევან ერისთავები, ალექსანდრე ჭავჭავაძე, დიმიტრი ყიფიანი, სოლომონ დოდაშვილი, სოლომონ რაზმაძე, ათნელოვი და მრავალი სხვ.

ამრიგად, შეთქმულებაში რიცხოვრებულ და იდეურად დომინირებული მდგომარეობა იმდროინდელმა ქართულმა ინტელიგენციამ, ოცდაათიანელთა პროგრესულმა თაობამ დაიკავა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში 1832 წლის შეთქმულება ინტელიგენტურ მოძრაობად, ქართველი აზნაურული ინტელიგენციის პროტესტის გამოხატულებად და აღიარებული. მართლაც, მასში წამყვანი როლი საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ თბილისში ან პეტერბურგსა და მოსკოვში განსწავლულ ახალგაზრდობას ეკავა. ამ ინტელიგენციას თავისი იდეოლოგია, თავისი პოლიტიკური კრედო ჰქონდა. იგი მისტიროდა წარსულის დიდებას, დამოუკიდებელი და ძლიერი საქართველო, მართალია, იდეალად მიაჩნდა, მაგრამ ახალ, ცივილიზებულ ეპოქაში ეს დამოუკიდებელი და ძლიერი საქართველო სრულიადაც არ წარმოუდგებოდა ისეთივე სახელმწიფოებრივი მექანიზმით, როგორც ეს შუა საუკუნეებში და თუნდაც მე-18 საუკუნეში იყო. დამოუკიდებელი საქართველო, მათი აზრით, ევ-

როპის პოლიტიკური წყობილების ყაიდაზე უნდა მოწყობილიყო თავისი სამინისტროებით, თავისი წარმომადგენლობითი დაწესებულებებით და სხვ. ნიკოლოზ ბარათაშვილი, რომელიც, როგორც საერთოდ აღიარებულია, ოცდაათიანელთა პოლიტიკურ იდეოლოგიას ასახავდა, იძლევა აბსოლუტიზმის ბრწყინვალე კრიტიკას და პკიცხავს ისეთ პოლიტიკურ წყობილებას, სადაც მონარქები ხალხთა ბედს ისე განაგებენ, ვითარცა კამათლებს. მეფის მსაჯულის ამ ფიქრებში, რომელიც ამავე დროს პოეტის ფიქრებია, უმართებულო იქნებოდა არ დაგვენახა ოცდაათიანელი ქართველი ინტელიგენტი, რომელიც ახალი ეპოქის, ახალი ცხოვრების შესაბამისად მონარქიულ წყობილებას უსამართლობად, დრომოჭმულად თვლიდა და კანონიერად მიიჩნევდა მხოლოდ ისეთ ხელისუფლებას, რომელიც სახალხო წარმომადგენლობით ან სახელმწიფოს ძირითადი კანონით იქნებოდა შეზღუდული:

„მადლობა, ღმერთო, შენსა განგებას!
ერთს კაცს მომადლებს ყოვლთა უფლებას,
და მისს ერთს სიტყვას მონებენ ერნი,
განურჩეველად სულელნი, ბრძენნი,
და იგი მათს ბედს ასე განაგებს,
ვითა ამღერდეს იგი კამათლებს!“

ოცდაათიანი წლების ეს ქართველი ინტელიგენტები ძირფესვიანად განსხვავდებოდნენ თა-

1 ნ. ბარათაშვილი ლექსები, ბედი ქართლისა, 1968.

ვიანთი მამებისაგან, რომლებიც 1802, 1804, 1812, 1819-1820 წლებში ქართული ფეოდალური მონარქიის აღდგენაზე ოცნებობდნენ. 1802 წლის კახეთის თავადური შეთქმულების ძირითადი ლეიტმოტივი მართლაც ერეკლესდროინდელი ქართული მონარქიის აღდგენა იყო. 1802 ან 1812 წლების მოძრაობის მონაწილე ქართველ თავადს სიტყვის გაგონებაც კი არ სურდა პოლიტიკური და სოციალური ურთიერთობის რაიმე ცვლილებებზე. იგი ამ მოძრაობაში იმიტომ მონაწილეობდა, რომ მხოლოდ და მხოლოდ რუსული მმართველობით გაუქმებული თავისი სამემკვიდრეო თანამდებობისათვის იბრძოდა, ქვეყნის მართვამგეობაში მონაწილეობისათვის იბრძოდა, თავისი მამულისა და ყმის საქმეებში მმართველობის ჩარევის წინააღმდეგ იბრძოდა. მას აწყობდა ფეოდალური პარტიკულარიზმი, აწყობდა სუსტი და აზიურ ჟანგიან ბორბლებზე მოჭრიალე მონარქიული ურემი. ამრიგად, ქართველი ფეოდალის პოლიტიკური და სოციალური იდეალი რეაქციული იყო და საზოგადოებრივ პროგრესს ვერ უთვისდებოდა.

ოცდაათიანელ ქართველ თავად ინტელიგენტს არ შეიძლებოდა ჰქონოდა ამგვარი იდეალი. მართალია, მისი კლასის ინტერესები ზღუდავდა მას და სოციალურ სფეროში მომწიფებული საკითხისაგან თავშეკავებას უკარნახებდა, მაგრამ პოლიტიკურ სფეროში ეპოქის საერთო მოთხოვნილება მის აზროვნებას ახალი გზით წარმართავდა. ქართველი ოცდაათიანელები, ისე

როგორც დეკაბრისტები, ბრწყინვალე წოდებას ეკუთვნოდნენ. ისინი შეთქმულებაში ებმებოდნენ და წოდებრივ პრივილეგიებს, უზრუნველცხოვრებას დიდ საფრთხეში აგდებდნენ. დეკაბრისტებზე ცარიზმის ანგარიშსწორების ფაქტი მათ თვალწინ ედგათ, მაგრამ სიკვდილ-სიცოცხლის ზღურბლთან ამ გაბედულ დგომას მაღალი პარიოტიზმი, სამშობლოს მგზნებარე სიყვარული აპირობებდა: მათ მოძრაობაში არ იყო თავადური რეაქცია, არ იყო მოლოდ კლასობრივი ინდივიდუალიზმი, ეს იყო ერის კეთილდღეობისათვის ზრუნვის გამოხატულება, მსგავსად იმ მოძრაობისა, რომელიც რუსეთის ცარიზმის წინააღმდეგ აზვირთდა პოლონეთში.

გამოძიების პროცესში, როგორც ეს ცნობილია, შეთქმულნი მეტად ძუნწად სწორედ ამ პროგრესულ მხარეზე ლაპარაკობდნენ. მათ მშვენივრად იცოდნენ, რომ თვითმპყრობელური რუსეთის სამსჯავრო ყველაზე მკაცრად ადამიანებს პროგრესული პოლიტიკური იდეალებისათვის სჯიდა. ამიტომ შეთქმულთა მასალებში ძნელი მოსაძებნია ფაქტები, რომლებიც მათ პოლიტიკურ თვალსზრისს უკამათოდ გამოკვეთავდა. მაგრამ ის, რაც საგამომძიებლო კომისიამ გამოავლინა, შეთქმულთა ლიბერალურ შეხედულებებზე მსჯელობის საშუალებას გვაძლევს მაინც.

შეთქმულნი საქართველოს უმაღლეს ხელისუფლებას ორ პალატიანად წარმოადგენდნენ. ზედა პალატაში მეფე და მისი მინისტრები იგუ-

ლისხმებოდნენ, ქვედა პალატაში (სამმართველო-ში) ყველა მაზრის დეპუტატები. შერჩეული იყო მეფისა და მინისტრების კანდიდატებიც. მეფედ ალექსანდრე ბატონიშვილი უნდა მოენვიათ. მინისტრთა პორტფელები კი ასე იყო განაწილებული: სამხედრო მინისტრი – ალექსანდრე ჭავჭავაძე, იუსტიციის მინისტრი – თავ. მუხრან-ბატონი, ფინანსთა მინისტრი – ფალავანდიშვილი, შინაგან საქმეთა და განათლების მინისტრი – ჭილაშვილი, საგარეო საქმეთა მინისტრი – ბებუთაშვილი¹. როგორც ვხედავთ, აქ საქართველოს მთავრობა სრულიადაც არ გამოიყურება ისე, როგორც ეს ერეკლე მეორის დროს იყო. ამ ძუნწი ცნობების საფუძველზე ძნელია გარკვევით ითქვას, აქ შეუზღუდველ თუ შეზღუდულ მონარქიასთან გვაქვს საქმე. ყოველ შემთხვევაში, შეუზღუდველიც რომ ვივარაუდოთ, იგი არსებითად განსხვავდება მე-18 საუკუნის საქართველოს მონარქიული მმართველობისაგან. ეს მონარქია თავისი მინისტრებით, თავისი რეგულარული არმიით (რეგულის განწყობა²), თავისი ქვედა სამმართველო (საკონტროლო) აპარატით სავსებით შეეფერებოდა მონარქიული მმართველობის იმ დონეს, რომელიც ამ ეპოქისათვის რუსეთისა და ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში იყო მიღწეული.

მაგრამ, ჩვენი აზრით, აქ საქმე გვაქვს ქვეყნის მმართველობის უფრო პროგრესულ ფორმასთან

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1475, რგ. 1, ფ. 75-80.

2 იქვე.

– შეზღუდულ მონარქიასთან. ზაალ ავთანდილაშვილის მონაზონით, შეთქმულებს „აჯანყების მეორე დღეს უნდოდათ მოეწვიათ სეიმი და ვიდრე მეფეს აირჩევდნენ, საქართველოს მმართველობა სეიმის წევრებისათვის უნდა ჩაებარებინათ, რომელნიც საზოგადოებას უნდა აერჩია“¹. ბევრის მთქმელია ეს ერთი ფრაზა. აქ ნაგულისხმევი სახელმწიფოებრივი მმართველობა ძალიან ჩამოგავს დეკაბრისტთა ერთი ჯგუფის (ჩრდილოეთის ფარული საზოგადოების) კონსტიტუციურ მონახაზს, პოლონეთის ან ფინეთის მმართველობის სისტემებს. უეჭველია, შეთქმულნი კარგად იცნობდნენ ამ ქვეყნების მმართველობის წესებს და ცდილობდნენ მათი კრიტიკული გადამუშავების შედეგად თავიანთი ქვეყნის დონისა და შესაძლებლობის შესაფერი უკეთესი სისტემა შეექმნათ. ალექსანდრე ბატონიშვილის მეფედ მონვევის განზრახვას შეთქმულთათვის ხელი არ უნდა შეეშალა მმართველობის პროგრესული სისტემის განხორციელებაში. ალექსანდრე უკვე მოხუცი და დაუძლურებული იყო. განათლებულ ქართველ თავადობას მისი დაყოლიება არ უნდა გასჭირვებოდა. რეაქციული თავადობის ის პარტია, რომელსაც ალექსანდრე ბატონიშვილი ეყრდნობოდა, პოლიტიკაში თვალსაჩინო როლს ვეღარ ასახიერებდა. შეთქმულთა ნაწილს ისიც ჰქონდა მხედველობაში, რომ საქართველოს სამეფო ტახტზე თამარ იულონის ასული დაესვა, რომელიც მმართველობის ევროპულ წესებში

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1475, რვ. I, ფ. 75-80.

გათვითცნობიერებული იყო და, რომელიც შეთქმულთა მიზანდასახულობის განხორციელებაში უფრო იოლი დასათანხმებელი იქნებოდა.

არც ისაა უკუსაგდები ფაქტი, რომ ზოგიერთი შეთქმული უფრო რადიკალურად იყო განწყობილი და რესპუბლიკურ წყობილებას თანაუგრძნობდა.

შეთქმულების ერთ-ერთი იდეური მესვეურის სოლომონ დოდაშვილის რესპუბლიკელობაზე ჩვენს ისტორიოგრაფიაში საგანგებოდ გაამახვილეს ყურადღება მკვლევრებმა ა. ქუთელიამ და სხვ.

დოდაშვილი, როგორც რესპუბლიკელი, ა. ქუთელიამ შეთქმულთა საერთო იდეოლოგიიდან გამოაცალკევა. მკვლევრის აზრით, დოდაშვილი ცდილობდა არა მარტო თვით ჩამოცილებოდა შეთქმულებას, არამედ სხვებიც ჩამოეცილებინა¹.

სოლომონ დოდაშვილის წამყვანი როლი შეთქმულებაში მასალების თითქმის ყველა გვერდზე დასტურდება. დოდაშვილი ერთ-ერთი ინიციატორი იყო შეთქმულებისა და პირველ მაორგანიზებელ სამეულში შედიოდა. დოდაშვილი თბილისში კულტურულ-საგანგმანათლებლო მოღვაწეობის ცენტრში იდგა და გარშემო იკრებდა ოცდაათიანელთა მთელ იმ ინტელიგენციურ თაობას, რომელიც სხვადასხვა დროს ამ შეთქმულებაში აღმოჩნდა ჩაბმული. 1831 წელსაც, როცა პოლონეთის აჯანყება დამარცხდა და პრაქტი-

1 ს. დოდაშვილი, ლოგიკა, ა. ქუთელიას წინასიტყვაობით და რედაქციით, გვ. XI-XII.

კული საქმიანობა ქართველი შეთქმულებისა მინელდა, დოდაშვილი თავისი ჟურნალის ფურცლებზე შეთქმულთა იდეოლოგიას იცავდა და ავრცელებდა, შეთქმულების გაცემის წინაც იგი იმ ხელმძღვანელთა წრეში ტრიალებდა, რომელიც შეთქმულების იდეურ და ორგანიზაციულ მსვლელობას წარმართავა. სოლომონ დოდაშვილი შეთქმულთა ორგანიზაციის ერთ-ერთი მეთაური და იდეოლოგი იყო. როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილი წერს: „მთელი არსებით იბრძოდა საქართველოს განვითარებისთვის“¹. დოდაშვილი თავის აქტიურ მონაწილეობას საგამომძიებლო კომისიის წინაშე ჩქმალავდა და თავს შეთქმულებაში შემთხვევით მოსულ, უნდობლად განწყობილ პირად წარმოადგენდა.

სოლ. დოდაშვილი შეთქმულთა წრეში მართლაც უკიდურეს მემარცხენე ფრთას განასახიერებდა. მას არ მოსწონდა ცარიზმის სასტიკი კოლონიური რეჟიმი და მკაცრად აკრიტიკებდა. აკრიტიკებდა არა მარტო შეთქმულების პერიოდში, არამედ მისი აღმოჩენისა და განადგურების შემდეგაც. პატიმრობაში თავის ერთ-ერთ ჩვენებაში სოლომონი მიუთითებს: „ჩვენ ვმსჯელობდით იმ შევიწროებაზე, რომელსაც ადამიანი განიცდის სახელმწიფო დანესებულებაში“². უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ამ მსჯელობისას სოლომო-

1 იხ. ნ. ბერძენიშვილის რეცენზია ა. კიკვიძის სადოქტორო დისერტაციაზე, ისტ. ინსტ. შრომები, ტ. I, 1955, გვ 474.

2 გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 177.

ნი და მისი თანამოაზრენი მკაცრად გმობდნენ ცარიზმის დესპოტიზმს. მის სასტიკ კოლონიურ სისტემას და გულწრფელად ანუხებდათ ხვედრი იმ ადამიანებისა, რომლებიც ცარიზმის დესპოტიზმის მსხვერპლს წარმოადგენდნენ.

სოლომონ დოდაშვილს ენადა თავისი სამშობლოს დამოუკიდებობის აღდგენა, მაგრამ მას სრულებითაც არ იტაცებდა მონარქიული რეჟიმი, სადაც თავადაზნაურობას გაბატონებული მდგომარეობა ექნებოდა და ყველა სიკეთის ბატონ-პატრონი გახდებოდა, გლეხოდა კი კვლავ მონურ მდგომარეობაში დარჩებოდა. სოლომონ დოდაშვილს უსათუოდ დაბალი წოდების ბედი (რომელსაც თვითონაც ეკუთვნოდა) აფიქრებდა და სრულიადაც არ თანაუგრძნობდა თავადაზნაურობის ყოვლისშემძლეობას. იგი მტრულად იყო განწყობილი წყობილებისადმი, რომლის დროსაც თავადები იტყოდნენ „მე ერის თავარი ვარ“. „მე – ორბელიანი“, ხოლო მას და მისებრ დაბალ გვარიანებს ჰკითხავდნენ „თქვენ კი ვინლა ბრძანდებითო“¹.

მაგრამ მხოლოდ დოდაშვილი ფიქრობდა ასე შეთქმულთა შორის? ანდა სავსებით განცალკევებული იყო იდეურად დოდაშვილი? ამის მტკიცება არავის შეუძლია, ისევე როგორც შეთქმულების ძუნწი მასალების გამო შეუძლებელია იმის მტკიცებაც, რომ დოდაშვილს თანამოაზრეთა ფართო წრე ჰყავდა. უფრო საფიქრებელი კია ეს უკანასკნელი, რადგან შეთქმულებაში გარდა

1 იხ. მ. გოცაძე, სოლ. დოდაშვილი, გვ. 78.

სოლომონისა სხვაც ბევრი ერია არაბრწყინვალე გვარის წარმომადგენელი და განწყობილებითაც ისინი სოლომონთან უფრო ახლოს იდგნენ (სოლომონ რაზმაძე, ზაალ ავთანდილაშვილი და სხვ.).

შეთქმულებაში მონაწილეობდნენ ისეთი ადამიანებიც, რომელთა სახელი დღემდე ისტორიისათვის უცნობია. ალექსანდრე ორბელიანი თავის მოგონებაში აღნიშნავს:

„ბევრი კარგებიც ერივნენ ჩვენ საქმეში, მაგრამ ვისიც ამბავი და სახელი იასემ (გამცემმა) იცოდა, იმითი გამოჩნდა და ვისიც არა იცოდა რა, უფრო მომეტებულია, იმათი არა გამოჩნდა რა, ისე დაფარულად დარჩა იმათი საქმე“¹.

ამ „გამოჩენილთა“ შორის ალბათ ზოგი სოლომონ დოდაშვილის იდეური მონაფე და თანამებრძოლი იყო; მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ სოლომონ დოდაშვილი უდიდესი ავტორიტეტით სარგებლობდა კახეთში და კახეთის დაბალი წოდების თავკაცობა მის თანამოაზრედ და ერთგულად უნდა ვიგულისხმოთ.

შეთქმულების მასალების შესწავლა გვაფიქრებინებს იმასაც, რომ იგი (შეთქმულება) ერთგვარ იდეურ კავშირში იყო დეკაბრისტულ მოძრაობასთან და მის არაპირდაპირ გავლენასაც განიცდიდა.

დეკაბრისტულ მოძრაობას უდიდესი გავლენა ჰქონდა მთელი რუსეთის გამათავისუფლებელ მოძრაობაზე „დეკაბრისტებმა გამოაღვიძეს რუსეთი“. დეკაბრისტული იდეოლოგიით

1 გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 128.

გატაცებული იყო რუსეთის მონინავე ახალგაზრდობა, მიუხედავად იმისა, რომ საიდუმლო ორგანიზაციის წევრი ბევრი იმათგანი არ ყოფილა. დეკაბრისტებმა ასევე უდიდესი ზეგავლენა მოახდინეს გამათავისუფლებელ მოძრაობაზე პოლონეთში, უკრაინაში და, თამამად შეიძლება ითქვას, საქართველოშიც. განა შემთხვევითია ის, რომ შეთქმულების მონაწილემ, ჩვენმა სასიქადულო პოეტმა გრიგოლ ორბელიანმა რილეევის „ნალივაიკოს აღსარების“ ჩონჩხზე ააგო „გივი ამილახვრის აღსარება?“ განა შემთხვევითია, რომ სოლ. დოდაშვილის ქაღალდებში იპოვეს რილეევის წერილი დასჯის წინ ცოლისადმი მიწერილი? მრავალი ქართველი – შემდეგ შეთქმულების მონაწილე – პეტერბურგში დეკაბრისტთა გამოსვლის და დასჯის უშუალო მონმე იყო. დეკაბრისტები – რუსეთის ბედნიერი მომავლისათვის წამებული ადამიანები, პროგრესისათვის უანგარო და გმირი მებრძოლები ხომ პეტერბურგელი ახალგაზრდების აღტაცებას იწვევდნენ. მით უმეტეს, აღტაცებას იმ ქართველი ახალგაზრდებისა, რომლებიც ცარიზმის რეჟიმის უსამართლობას თავისი მშობლიური ქვეყნის მიმართ არა მარტო სულიერად, ფიზიკურადაც განიცდიდნენ.

შეთქმულების აქტიური მონაწილე კაპიტანი ზაქარია ჩოლოყაშვილი დეკაბრისტული მოძრაობის ბევრ თვალსაჩინო მონაწილეს პირადად იცნობდა და მათ წრეშიც ტრიალებდა. ჩოლოყაშვილი სემიონოვის პოლკის ოფიცერი

იყო 1820 წლიდან, იმ პოლკისა, რომელმაც რუსეთის არმიის ისტორიაში პირველმა მოაწყო აჯანყება ცარიზმის წინააღმდეგ (1820 წ.), რაც დეკაბრისტული მოძრაობის ერთ-ერთი წყარო გახდა. ზაქარია ჩოლოყაშვილს დანვრილებით სცოდნია დეკაბრისტთა მოქმედების გეგმა. ანტონ აფხაზის ჩვენებაში ნათქვამია, რომ ზაქარია ჩოლოყაშვილი მასთან საუბარში დანვრილებით ახასიათებდა დეკაბრისტთა გამოსვლას, მის შეცდომებს. „დიახ, კინალამ რუსეთი დაირღვა... თუ მეამბოხენი დეკემბრის 14 არსენალთან მოვიდოდნენ და არა სენატთან, უეჭველად გაიმარჯვებდნენ, მაშინ ბრბო მოჰყიდებდა იარაღს ხელს და გადატრიალდებოდა“¹, – ამბობდა ჩოლოყაშვილი. ჩოლოყაშვილი, როგორც აფხაზი, გვაუწყებს ხსნის მეამბოხეთა გეგმას. თუ ვინ როგორ აზრს აყენებდა. პესტელი ჩოლოყაშვილს ურჩევდა, რომ პოლონეთი, საქართველო და სხვა ოლქები აუცილებლად მათ მფლობელთ დაბრუნებოდათ“².

საიდან უნდა სცოდნოდა ჩოლოყაშვილს დეკაბრისტთა მოქმედების გეგმა ან ის სხვადასხვა აზრი, რომლებსაც ამ გეგმის განხილვისას გამოთქვამდნენ? მეფის რუსეთი ხომ დეკაბრისტთა საქმეებს უდიდესი კონსპირაციულობით იძიებდა და საზოგადოებამ არაფერი იცოდა დეკაბრისტების საქმიანობის შესახებ. ჩოლოყაშვილი ალბათ დეკაბრისტებთან იმდენად დაახ-

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. II, გვ. 193.

2 იქვე.

ლოებული პირი იყო, რომ მას შეთქმულების გეგმას და მის გარშემო წამოყენებულ აზრებსაც კი უზიარებდნენ. მას ესაუბრებოდა პესტელი, მსჯელობდნენ საქართველოს ბედზე დემოკრატიული რუსეთის შემადგენლობაში.

ზ. ჩოლოყაშვილი ხშირად საუბრობდა დეკაბრისტთა მოძრაობაზე შეთქმულებთან და თანაც რჩევას იძლეოდა, რათა არ გაემეორებინათ დეკაბრისტთა შეცდომები.

ამას ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ მრავალი დეკაბრისტი, რომელნიც ცარიზმმა კავკასიაში გადმოასახლა, მეგობრულ ურთიერთობაში იყო შეთქმულების მონაწილე ქართველ ინტელიგენტებთან.

1928-1929 წლებში თბილისში ცხოვრობდნენ კავკასიაში სხვადასხვა დროს გადმოსახლებული დეკაბრისტები: ალექსანდრე ბესტუჟევი (მარლინსკი), პავლე ბესტუჟევი, ალექსანდრე განგებლოვი, ვლადიმერ ოდოევსკი, ალექსანდრე ბერსტელი, ველერიან გოლიცინი, ნიკოლოზ რაევსკი, ვლადიმერ ტოლსტოი, ვლადიმერ ვოლხოვსკი და სხვები. ეს ადამიანები ხშირად იკრიბებოდნენ და პოლიციის მკაცრი ზედამხედველობის მიუხედავად, მაინც ახერხებდნენ ერთმანეთისათვის გაეზიარებინათ თავიანთი აზრები, გაეცნოთ თავიანთი შემოქმედება. საქართველოში გადმოსახლებული დეკაბრისტები, რა თქმა უნდა, კარჩაკეტილ კასტას არ წარმოადგენდნენ. ისინი ხშირი სტუმრები იყვნენ ალ. ჭავჭავაძისა და სხვა ლიტერატურული სალონებისა, ახლო ურთიერ-

თობა ჰქონდათ შეთქმულების მონაწილე მრავალ ქართველ ინტელიგენტთან, რომელთაც შეიძლება ადრე პეტერბურგიდანაც იცნობდნენ. ამიტომ ძნელი დასაჯერებელია, რომ დასჯილ რუს დეკაბრისტებსა და შეთქმულების მონაწილე ქართველ ახალგაზრდებს შორის ინტიმური ურთიერთობის ძაფები არ გაბმულიყო, რასაც შედეგად უნდა მოჰყოლოდა მათი ფარული გულისნადების ურთიერთგაზიარება. დეკაბრიზმის იდეური ზეგავლენა, როგორც აღვნიშნეთ, ატყვია საქართველოს სახელმწიფოებრივი ორგანიზაციის იმ პროექტებსაც, რასაც შეთქმულნი სახავდნენ.

რა თქმა უნდა, ჩვენ არ გვინდა ვამტკიცოთ, რომ ქართველი ოცდათორმეტიანელები იდეოლოგიურად დეკაბრისტებამდე ამაღლდნენ. ჩვენ მხოლოდ იმას მივუთითებთ, რომ დეკაბრისტულმა მოძრაობამ, მისმა გამათავისუფლებელმა იდეოლოგიამ მიიზიდა, წააქეზა იმ დროის ქართველი მოწინავე ინტელიგენცია, გააღვივა მათში უსამართლობისა და დესპოტიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის სულისკვეთება. დეკაბრისტული პატრიოტიზმი, უანგარობა და გმირობა ქართველ ახალგაზრდობაში მამულიშვილობისა და სიმამაცის ეტალონი გახდა.

რაც შეეხება დეკაბრისტულ იდეოლოგიას, ქართველმა ოცდაათიანელებმა, რომლებსაც კიდევ უფრო ბოჭავდა კლასობრივი შეზღუდულობა, ვიდრე დეკაბრისტებს, იგი ეროვნულ პრიზმაში გაატარეს, ეროვნული თავისუფლების იდეოლოგიას დაუქვემდებარეს. ეს არ მომხდარა

შემთხვევით. ეს კანონზომიერიც იყო. ხომ ცნობილია, რომ ქართველი სამოციანელები ბელინსკის, გერცენის, ჩერნიშევსკის და სამოციანელთა რევოლუციურ-დემოკრატიული იდეოლოგიის მხურვალე თანამგრძნობნი იყვნენ. მაგრამ ეს იდეოლოგია მათ შაბლონურად კი არ გადმოიტანეს საქართველოში, არამედ ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის ინტერესებს დაუმორჩილეს. ასევე შეიძლება ითქვას შეთქმულების მონაწილეთა შესახებაც, რომლებსაც მიაჩნდათ, რომ ერის თავისუფლებისათვის საკმარისი იყო მხოლოდ რუსეთის კოლონიური ულლისაგან თავის დაღწევა. ეს სოციალური კონსერვატიზმი, როგორც ცნობილია, პოლონეთის 1830 წლის აჯანყებასაც ახასიათებდა და დეკაბრიზმის პოლონელი თაყვანისმცემლებიც ამ შემთხვევაში იმავე პოზიციაზე იდგნენ, როგორც ქართველი ოცდაათიანელები.

ყოველივე ზემოთქმული იმის უფლებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ 1832 წლის შეთქმულება პროგრესული საზოგადოებრივი მოძრაობაა და მის ძირითად მიზანდასახულობას შეიცავს: 1. ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენა, 2. მისი პოლიტიკური მმართველობის ორგანიზაცია იმ დროის ევროპის სახელმწიფოებრივი ორგანიზაციის გამოცდილების გათვალისწინებით.

აქ გვინდა შევეხოთ ერთ დოკუმენტს, რომლის ავტორია ს. დოდაშვილი. ეს დოკუმენტი შეთქმულების მონაწილეთა თვალსაზრისს მთლიანად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც გამოხა-

ტავს. პატიმრობაში ყოფნის დროს, 1833 წ. 23 იანვარს, ს. დოდაშვილს მოკლედ აღუწერია და საგამომძიებლო კომისიისათვის გადაუცია განმარტება „იმ ჩაგვრა-შევიწროებათა შესახებ, რაც ქართველთაგან მოუსმენია“. აქ ნათქვამია:

„1. სახელმწიფო დანესებულებებში საქმეები ძალიან ნელა კეთდება და არ ეფარდება არც ხალხის ხასიათს, არც ზნე-ჩვეულებებს. კანონს უკუღმართი აზრით ხსნიან და საქმეები ფრიად არასწორად მთავრდება.

2. საქმეები ასეთ ადგილებში მხოლოდ ქალაქებში მთავრდება და მათ გადანაცვლებად თვლიან, თუმცა იშვიათია, რომ ვინმეს დაკმაყოფილებული პასუხი მიეღოს.

3. წუთიერ და მცირემნიშვნელოვან რამეზეც კი ნაბრძანებია თხოვნა გერბიან ქალაქებში იქნას შეტანილი.

4. საქმე, რომელიც შეიძლება სიტყვიერად და ძალიან სწრაფად გადანაცდეს, ნაბრძანებია შეტანილ იქნეს სასამართლოში, სადაც ძალიან დიდხანს გრძელდება.

5. მომჩივართაგან, როგორც მართალი, ისე მტყუანი მხარე, უფრო მეტს ხარჯავს, ვიდრე თვითონ საქმე ღირს, თორემ წინააღმდეგ შემთხვევაში საქმე არ იქნება მოსმენილი და არც არასოდეს დამთავრდება.

6. ყველაზე პატიოსან და ყველას მიერ პატივცემულ ადამიანს სჯიან ხოლმე, თუკი მან ოდესმე რაიმე ისეთი დანაშაული ჩაიდინა, რაც ძალიან ხშირად ხდება გულწრფელობით, კან-

ონის უცოდინარობით და ქართველის მხიარული ხასიათის გამო თავისუფალი ლაპარაკით, რითაც შესაძლებელია არც არავითარ ზიანს არ აყენებს არავის, მაგრამ კანონით დანაშაულად ითვლება“ (შემდეგ მოდის მაგალითები).

„ამგვარი საქმეები უამრავია, ეს ძალიან ამძიმებს მცხოვრებლებს და ისინი ხშირადაც ჩივიან, სხვები სიღარიბის ან ენის, თუ კანონის უცოდინარობის გამო სრულიად ხელს იღებენ თავიანთ უფლებებზე. ერთი სიტყვით, ქართველთა მთელი საჩივარი სახელმწიფო დანესებულებებთან ჩაგვრა-შევიწროებაზე არის დამყარებული“¹. ეს, როგორც ალ. ქუთელია შენიშნავს, „უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტია“, რომელიც „მთელი სიცხადითა და დაუფარავი სარკაზმით ამხელს ცარიზმის მმართველობის ანტიხალხურობასა და ბიუროკრატიზმს საქართველოში“².

ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის უვარგისობაზე ს. დოდაშვილი აქ მთელი ხალხის სახელით ლაპარაკობს. იგი გამოდის მოსარჩლედ არა რომელიმე ერთი კლასის ან წოდების, არამედ ყველა იმ ქართველისა, რომელთაგანაც ეს საჩივარი მოუსმენია. მას განსაკუთრებით აწუხებს ბედი იმ ღარიბებისა, რომლებიც ენის თუ კანონის უცოდინარობის გამო სრულიად იღებენ ხელს თავიანთ უფლებებზე.

1 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. V, გვ. 809-812. დოკუმენტი პირველად გამოაქვეყნა ალ. ქუთელიამ თავის ნარკვევში „სოლ. დოდაშვილი და მისი ლოგიკა“. იხ. ს. დოდაშვილი, ლოგიკა, 1949, გვ. XXXVI-XXXVIII.

2 იქვე, გვ. XXXVIII-XXXIX.

თუ კაცი ამ დოკუმენტს ჩაუკვირდება, მასში ნათლად დაინახავს მონახაზს იმ ეროვნულ-გამათავისუფლებელი პროგრამისა, რომელიც შემდეგ, 60-70-იან წლებში, თერგდალეულებმა სრულად და გამოკვეთილად ჩამოაყალიბეს. დოდაშვილს მშვენივრად ესმის ერის გულისტკივილი, ესმის ცარიზმის კოლონიური უღლის აუტანლობის ძირითადი მიზეზები, განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა იმ ადამიანებისა, რომლებიც ღარიბები არიან და რომლებსაც ეროვნულ-თან ერთად სოციალური ჩაგვრის უღელი აქვთ დადებული. პატიმარი დოდაშვილი, რომელიც, ცხადია, სასჯელის შემსუბუქებისათვის იბრძოდა, მეტს ვერ იტყოდა ცარიზმის კოლონიური რეჟიმის აუტანლობის შესახებ. აქ მსუბუქად და შემპარავად ნათქვამია ყველაფერი ის, რაც ეროვნული თავისუფლებისათვის მებრძოლ ქართველობას (და არა მხოლოდ თავადაზნაურობას) აწუხებდა.

მოტანილი დოკუმენტი კიდევ ერთი დამამტკიცებელი საბუთია იმისა, რომ ოცდათორმეტიანელთა მოძრაობა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის პირველ ეტაპად ვაღიაროთ. მაგრამ ეს საკითხის ერთი მხარეა. 1832 წლის შეთქმულება უნდა შეფასდეს იმ დროის საერთაშორისო მოვლენების გათვალისწინებით. იმ როლით, რომელიც მას შეეძლო შეესრულებინა საერთო ეროვნულ მოძრაობაში.

1830-იანი წლების ევროპისა და რუსეთის სოციალურ-პოლიტიკური ცხოვრება ქარიშხლო-

ვანი მოვლენებით ხასიათდება. ესაა საერთოდ ევროპაში რევოლუციის აზვირთების პერიოდი, საფრანგეთში მონარქიზმის წინააღმდეგ აქტიური ბრძოლის, ბელგიაში რევოლუციური აღმავლობის პერიოდი, დამოკიდებულ ქეყნებში ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის გაჩაღების პერიოდი. რევოლუციის ტალღები მძლავრად ურტყამენ „საღვთო კავშირის“ ბურჟებს. რუსეთის, პრუსიის, ავსტრიის მონარქთა რეაქციულ გარიგებას რევოლუციისა და აგრესიის წინააღმდეგ სერიოზული საფრთხე ემუქრება. ნიკოლოზ I-ს ხანძარი საკუთარ სახლშიც უჩნდება. იარაღით გამოდის პოლონეთი, რუსეთში გლეხთა მძლავრი მღელვარებანი მძვინვარებენ.

„საღვთო კავშირის“, ევროპაში რეაქციის ბურჟის, წინააღმდეგ საერთო მოძრაობა, ცარიზმის წინააღმდეგ გამოსვლა საქართველოში, ცხადია, პროგრესულ მოძრაობად უნდა ჩაითვალოს. პოლონეთის 1830 წლის რევოლუცია თავისი კონსერვატული ხასიათის მიუხედავად, მარქსიზმის ფუძემდებლებს მაინც პროგრესულად მიაჩნდათ, რაგან იგი „საღვთო კავშირის“ ბურჟებს ურტყამდა და რეაქციის ფრონტს ასუსტებდა.

1830 წ., როცა იმპერატორი ნიკოლოზი და პრუსიის მეფე მზად იყვნენ განეხორციელებინათ თავიანთი გეგმა იმ მხრივ, რომ საფრანგეთზე ახალი თავდასხმით აღედგინათ ლეგიტიმისტური მონარქია, ამ დროს პოლონეთის რევოლუციამ გზა გადაუღო, – წერდა ფ. ენგელსი¹.

1 К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч, т. XV, стр. 548.

ქართველ ოცდაათიანელებს, ისე როგორც პოლონელ პატრიოტებს, ცარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში თავიანთი წვლილი შეჰქონდათ. 1832 წლის შეთქმულება მისი წარმატების შემთხვევაში იქნებოდა ერთ-ერთი უბანი იმ დიდი ფრონტისა, რომელიც ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ აზვირთებას იწყებდა ბალტიისპირეთში, უკრაინაში, ბელორუსიაში.

რა თქმა უნდა, 1832 წლის შეთქმულება რუსი დეკაბრისტების მსგავსად „შორს იყო ხალხისაგან“. მათი სოციალური პროგრამა კონსერვატიული იყო. ბატონყმურ ურთიერთობაში ისინი არავითარ ცვლილებას არ ითვალისწინებდნენ და, პირიქით, ცდილობდნენ უკვე შერყეული ურთიერთობის განმტკიცებას. ეს იყო 1832 წლის შეთქმულების ყველაზე სუსტი მხარე. აქ იჩენდა თავს მათი კლასობრივი მრწამსი, მათი შეზღუდულობა და მათი პოლიტიკური და სოციალური რომანტიზმიც. მართალია, 1832 წლის შეთქმულების მონაწილე ზოგიერთი რადიკალურად განწყობილი პირი გლეხთა მდგომარეობის გაუმჯობესებასაც ითვალისწინებდა და ამ მოძრაობაში გლეხობის აყოლიებით მისი დარაზმვის დიდი იმედი ჰქონდა (ს. დოდაშვილი), მაგრამ ეს იმ ვითარებაში მაინც მოუმწიფებელი იდეა იყო და მას შეთქმულთა უმრავლესობა არ გაიზიარებდა.

მაგრამ ეს სოციალური კონსერვატიზმი 1832 წლის შეთქმულების რეაქციულ მოძრაობად გამოცხადების არგუმენტად მაინც არ გამოდგება.

ეს, ვიმეორებთ, შეთქმულების ძალიან სუსტი უბანია, მისი ჩრდილოვანი მხარეა, მაგრამ მაინც პატარაა იმ დიდ, პროგრესულ მხარეებთან შეფარდებით, რაზედაც ზევით ვილაპარაკეთ. მივმართოთ ანალოგიას:

1830 წლის პოლონეთის აჯანყების დროს, როგორც ცნობილია, წინა პლანზე ეროვნული საკითხი იყო წამოწეული. თავადაზნაურული ნოდების წარმომადგენელი პოლონელი ნაციონალისტები წინააღმდეგი იყვნენ ქვეყნის სოციალურ ურთიერთობაში რაიმე ცვლილებისა. ისინი ხელუხლებლად ტოვებდნენ ფეოდალურ-ბატონყმურ ურთიერთობას. მათი მიზანი მხოლოდ დამოუკიდებელი პოლონეთი იყო. პოლონეთის რევოლუცია ამრიგად კონსერვატიული რევოლუცია იყო, რამაც გააძვირა გლეხობის ინტერესი ბრძოლისადმი, ჩამოაშორა იგი რევოლუციას. ამაზე მრავალჯერ მიუთითებდნენ მარქსი და ენგელსი, მაგრამ მიუხედავად ამ კონსერვატიულობისა, მარქსს და ენგელსს მიაჩნდათ, რომ რევოლუცია პროგრესის საქმეს ემსახურებოდა და დადებითი მოვლენა იყო, რადგან იგი გამოხატავდა ევროპის ჟანდარმის – მეფის რუსეთის წინააღმდეგ აღშფოთებას და ერთვოდა ამ საერთო ეროვნულ-დემოკრატიულ მოძრაობას, რომელიც „საღვთო კავშირის“ ძლიერებას ამხობდა.

* * *

შეთქმულების ჩასახვისა და მეფის რუსეთის მმართველობის წინააღმდეგ გამოსვლისათ-

ვის მზადების პერიოდი (1826-1832) ქართული იდეური ცხოვრების გაცხოველების, ქართული კულტურის წინსვლის, ქართული ერის თვითშეგნების გაღვივებისათვის ინტენსიური ბრძოლის პერიოდია.

პირველი ქართული გაზეთი „საქართველოს გაზეთი“, რომელიც 1819 წელს გამოიცა და 1821 წლამდე არსებობდა, მართალია, დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ერის ცხოვრებაში, მაგრამ მეტად ხანმოკლე და ამასთან, როგორც პირველი წამოწყება, ნაკლულიც აღმოჩნდა. გაზეთი ვერ ეხმაურებოდა იმ დროის მტკივნეულ საზოგადოებრივ საკითხებს.

1822-1828 წლებამდე საქართველოს გაზეთი არ ჰქონია. ახალი გაზეთის დაარსების იდეა შეთქმულების აღმოცენების იდეასთან ერთად ჩაისახა. როგორც ცნობილია, შეთქმულების ინიციატორები პეტერბურგში ძალიან წუხდნენ იმის გამო, რომ საქართველოში კულტურული ცხოვრება ჩამკვდარია და იგი განზე დგას იმ დიდი ძვრებისაგან, რაც ევროპასა და რუსეთში იჩენს თავსო. შეთქმულებს პირველი რიგის ამოცანად ერის გათვითცნობიერება, მამულიშვილური გრძნობების გაღვივება, მისი პატრიოტული შემართება მიაჩნდათ, რადგან სწორედ ამ თვისებათა მომნიშვნელობის ვითარებაში იყო შესაძლებელი ამ განზრახვის წარმატებით განხორციელება. ერის გამოღვიძების პირველ საშუალებად შეთქმულებს სამართლიანად მიაჩნდათ გაზეთი. ამიტომ იყო, რომ მათ შორის ყველაზე

დიდი განათლებითა და გამოცდილებით აღჭურვილი სოლომონ დოდაშვილი 1827 წელს პეტერბურგიდან სამშობლოს გამოემგზავრა და ერთი წლის შემდეგ, 1828 წელს, სათავეში ჩაუდგა ახალი ქართული გაზეთის („თბილისის უწყებანი“) გამოცემის უაღრესად რთულ საქმეს. იმ დროისათვის ქართული გაზეთის დაარსებას სტამბის სათანადო ორგანიზაციაც ესაჭიროებოდა, რაც აგრეთვე 1828 წლისათვის განხორციელდა და ერის ცხოვრებაში მნიშვნელოვან მოვლენად იქცა. ქართული სტამბა, მართალია, არ იყო დამოუკიდებელი და ძლიერი, მაგრამ ქართველი მოღვაწენი ძალ-ღონეს არ ზოგავდნენ, რომ ქართული სტამბის ცალკე დაარსების და მისი გაფართოების საქმეც მოეგვარებინათ. „თბილისის უწყებანი“ იმდროინდელი მკაცრი ცენზურის პირობებში ეხმაურებოდა ყველა იმ მტკივნეულ საკითხს, რაც ქართულ საზოგადოებრიობას აწუხებდა და აინტერესებდა. „გაზეთში გაფანტული ცნობები, – წერს ამ გაზეთის მკვლევარი მ. გოცაძე, – ეხებოდნენ ცარიზმის პოლიტიკას, საქართველოს ეკონომიკას, კლასთა ბრძოლას, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობას, რუსეთ-ირანისა და რუსეთ-თურქეთის ომებს, ქართულ კულტურასა და განათლებას, მწერლობას, ზნეჩვეულებასა და სხვა საკითხებს. „თბილისის უწყებანი“ ანალოგიური უფლებებით აღჭურვილ სხვა იმდროინდელ გაზეთებს არ ჩამორჩებოდა“¹.

1 მ. გოცაძე, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, 1954, გვ. 146-147.

„თბილისის უწყებანმა“ შემოიკრიბა იმ დროის ქართული კულტურის მოღვაწეთა ფართო წრე, აღძრა საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალი მნიშვნელოვანი საკითხი და ერთგვარი ბიძგი მისცა საზოგადოებრივ აზრს, რომელიც მანამდე, პერიოდული ორგანოს არარსებობის პირობებში, მოდუნებული და მიძინებული იყო.

შეთქმულებასთან, მისი წევრების პროგრამასთან განუყოფლადაა დაკავშირებული აგრეთვე პირველი ქართული ჟურნალის „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანის“ დაარსება. ქართული ჟურნალი 1832 წელს აღმოცენდა. ეს იყო შეთქმულთა საქმიანობის ყველაზე ინტენსიური პერიოდი, ქართული ინტელექტუალური ცხოვრების გაცხოველების პერიოდი. აღსანიშნავია, რომ ჟურნალის გამოცემისათვის სამზადისი თბილისში შეთქმულების კერის აღმოცენებას ემთხვევა. 1828 წლიდან სოლომონ დოდაშვილი და შეთქმულების სხვა გამოჩენილი მონაწილენიც (ალ. ჭავჭავაძე, ალ. ერისთავი, ალ. ორბელიანი და სხვ.) იღვწოდნენ ჟურნალის გამოცემისათვის, მაგრამ იმდენად დიდი დაბრკოლებები აღუდგანინ ამ კეთილშობილურ საქმეს, რომ მხოლოდ 1832 წლისათვის გახდა შესაძლებელი ჩანაფიქრის განხორციელება.

ჟურნალს განსაზღვრული პროგრამა ჰქონდა და იგი ეყრდნობოდა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიას. ჟურნალის ამოცანას, მისივე სიტყვით რომ ვთქვათ, შეადგენდა „მისცემოდა ესეთ გუარსა სასარგებლოსა

გამოცემასა მტკიცე საფუძველი შესაწევნელად განათლებისა, განვრცელებისათვის ბუნებითსა ენისა ჩუენისა და მიახლოვებისათვის განბრძობილთა მცხოვრებთა ევროპითსათა... განელვიძებინა თანამემამულეთა შორის სურვილი და სიყვარული ბუნებითსა ენისა და სიტყვიერებისა¹.

ამონანერი აშკარად მიუთითებს, რომ ჟურნალი ემსახურებოდა ეროვნების ბურჟის – ქართული ენის მოვლის საქმეს, ხალხში განათლების გავრცელების საქმეს, ევროპული ცხოვრების გაცნობისა და პოპულარიზაციის საქმეს. ჟურნალი მაშინდელი ცენზურის სასტიკი მეთვალყურეობის ვითარებაში ვერ იტყოდა, თუ რას გულისხმობდა ცხოვრების ეროვნული წესის პოპულარიზაციაში, მაგრამ ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ამ წესებთან იყო დაკავშირებული მათი პოლიტიკური იდეოლოგია. ამრიგად, ჟურნალი გამოდიოდა როგორც პროპაგანდისტი და ორგანიზატორი იმ დიდი ეროვნული ჩანაფიქრისა, რომელსაც 1832 წლის შეთქმულება ასახავდა. ეს ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის პირველი ყლორტების გაშლას, მისი სათავის ამოშენებას, ერის ინტელექტუალურ ცხოვრებაში ახალი ნაკადის გაჩენას გამოხატავა.

ამ ჟურნალის დაკვირვებული მკვლევარი მ. გოცაძე სამართლიანად მიუთითებს, რომ ჟურნალი ამბოხების იდეური შემზადების საქმეს

1 სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი, 1832, თბ., საქართველოს სსრ შსს საარქივო სამმართველო, საისტორიო მოამბე, 1952, გვ. 315-316.

ემსახურებოდა, რომ მის რედაქტორს ს. დო-
დაშვილს ევალებოდა მოეთავსებინა ჟურნალში
„წერილები“ „Против правительства“, ეწერა
Волные сочинения“ და სხვ. მართლაც, ს. დო-
დაშვილის „სალიტერატურონი ნაწილნი“ ნაციო-
ნალურ კულტურას უმღერდა და ქებას ასხამდა.
ჟურნალში სამშობლოს დაცვაზე და მტრებთან
შეუდრეკელ ბრძოლაზე იყო ლაპარაკი¹.

სალიტერატურო ნაწილში გამოქვეყნებული
მასალები აშუქებდნენ ჩვენი ერის ისტორიის
უმნიშვნელოვანეს საკითხებს და იცავდნენ მას
გამყალბებლებისაგან, მოგვითხრობდნენ ქარ-
თული კულტურის, კერძოდ, ქართული ლიტ-
ერატურის ძირძველობაზე და მის მაღალ დო-
ნეზე, შორეულსაუკუნოვანი ქართული ენის
ტრადიციებსა და მის მაღალ გამომსახველობით
უნარიანობაზე. ყველაფერი ეს ემსახურებოდა
ქართული სულიერი კულტურის აღორძინების
კეთილშობილურ საქმეს.

შეთქმულების მონაწილენი განსაკუთრებულ
ყურადღებას აქცევდნენ ქართველობაში მა-
მულიშვილობის გრძნობის, პატრიოტული შე-
მართების გაღვივებას. მათი ლიტერატურული
მოღვაწეობის ძირითადი ლეიტმოტივი სამშობ-
ლო იყო. ისინი განადიდებდნენ სამშობლოს წარ-
სულს, ქება-დიდებათ იხსენიებდნენ გმირებს,
რომლებიც თავს დებდნენ უცხოელი დამპყ-
რობლების წინააღმდეგ ბრძოლაში, რუსული
მმართველობის დამკვიდრებას ყიზილბაშობას

1 მ. გოცაძე, დასახ ნაშრომი, გვ. 200.

ადარებდნენ და თანამედროვეთ მოუწოდებდნენ მიებაძათ წინაპართათვის – აეღოთ მახვილი „მამულის გამოსახსნელად“ „სალიტერატურონი ნაწილში“ დაიბეჭდა გიორგი ერისთავის პოემა „ოსური მოთხრობა“, რომელიც აღწერდა მე-17 საუკუნის ლეგენდარული გმირების ელიზბარ, შალვა ერისთავების და ბიძინა ჩოლოყაშვილის თავდადებას სამშობლოსათვის. ამ პოემას რომ აქვეყნებდა, ჟურნალი უეჭველია უხმობდა თანამედროვე გმირებს, რომლებსაც ასეთივე თავდადება უნდა გამოეჩინათ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის განზრახულ ბრძოლაში. პოლიტიკური პროკლამაციის როლს ასრულებდა ლექსი „გივი ამილახვარის აღსარება“, რომელიც გ. ორბელიანის მიერ რილეევის ცნობილ „ნალივაიკოს აღსარების“ გადმოქართულებას წარმოადგენდა, და ჟურნალში დასაბეჭდად იყო განზრახული.

ჯერ ერთი, საინტერესოა თვით ის ფაქტი, რომ რილეევი მეტად ცნობილი და იდეურად მახლობელი პოეტი იყო ქართველ შეთქმულთათვის; ამას მოწმობს არა მარტო რილეევის პოემის გადმოქართულება, არამედ სიკვდილით დასჯის წინ რილეევის მიერ ცოლისადმი მიწერილი ცნობილი წერილის გავრცელება შეთქმულთა შორის. გამოძიების პროცესში შეთქმულნი არ უარყოფდნენ თავიანთ სიმპათიებს რილეევისადმი, რომელიც ნიკოლოზ პირველმა სახრჩობელაზე აიყვანა. მას მთელი რუსეთისათვის ცნობილ ადა-

მიანს უნოდებდნენ¹. უდავოა, რომ შეთქმულები, როგორც აღვნიშნეთ, დეკაბრისტთა იდეოლოგიის გავლენას განიცდიდნენ.

„გივი ამილახვარის აღსარებას“ პოლიტიკური პროკლამაციის დანიშნულება აქვს. მისი მთავარი გმირი – გივი ამილახვარი თანამემამულეთ თათართა წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდებს და მონურ ცხოვრებას სიკვდილს არჩევს. თათართა წინააღმდეგ ბრძოლის ეპიზოდი ალეგორიულია. ავტორს მხედველობაში მისი თანამედროვე საქართველო აქვს და ამილახვარის მოწოდება სხვა არაფერია, თუ არა ქართველებისადმი მოწოდება აღსდგნენ რუსული მმართველობის დასამხოვად.

„ერი ღალადებს ვაებას და ვერვინ აღსდგა
მფარველად,
მის ჟამით მტრისა სისხლისა ვარ დასათხევად
მოსურნე
და ამა ფიქრით მოცულსა, სახე მაქვს
ჭმუხვნილ, მრისხანე.
მე თავისუფლებისათვის სული მარადის
მიკვნესის...
„ჟამი არს მტერი მამულის მისცეთ მახვილსა
ლესულსა!
ვუნყი მე მართლად, რომ ჯერ არს სიკვდილსა
იგი ელოდეს,
ვინც ერის მანუხებელსა, პირველად წინა
აღუდგეს!

1 იხ. მ. გოცაძე, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, გვ. 206.

მარა, მოძღვაო! მითხარ, ვის? სადა? რომელსა
მხარეს?
თავისუფლება უმსხვერპლოდ, უსისხლოდ
მოუსყიდიეს?
ნარესწყმდები, მამულისათვის, ვიცი, ვგრძნობ
და აღვიარებ;
და მისთვის ესრედ ჩემს სიკვდილს ადრეც
სიამით ვაკურთხებ“¹.

ამავე დანიშულებას ემსახურება სოლომონ
დოდაშვილის ლექსიც, იგი აჯანყებისაკენ მგზნე-
ბარე მოწოდებაა.

„მაისის თვესა იქმნას ძახება
გამოხატული ქართველთ უფლება
აღვიპყრათ ხელსა მახვილი
მივცეთ მტერთ შიში ძრიელი
შემოვიკრიბოთ გულით მსურველნი
ვეცეთ, ვეძგერნეთ გაგულებულნი
განვდევნოთ სოფლით ძალით მოსრულნი,
ჩვენ მამულისა მაოხრებელნი
ქართველნო ხართ სადმე თუ არა
არავინ არ იცის მოეთ გონება“².

ხალხის გამოფხიზლების, მისი პატრიოტუ-
ლი სულისკვეთების გაღვივების, საქვეყნო
საქმისათვის დარაზმვის საქმეს ემსახურებო-
და ის პროკლამაციაც, რომელიც დოდაშვილის

1 გრ. ორბელიანი, თხზ. სრული კრებული, 1959, გვ. 112.

2 საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რვ. X, ფურც. 1834.

გაჩხრეკა-დაპატიმრებისას მის ქაღალდებში იპოვეს. „ქვეყნის დაარსებითგან, – ნათქვამია იქ, – მამულსა ჩვენსა აქვნდა თავისი საკუთარი მდგომარეობა, აქვნდა თავისნი სჯულნი, თავისი სარწმუნოება, თავისი ენა, და თავისი ჩვეულება და ჰყვანდა დროსა საკუთარი თვისი ხელმწიფე და არასოდეს არ იყო მოკიდებული სხვასა ზედა და არცა მონა, ვითარცა ან არს მამული ესე ჩვენი და ჩვენი ხმა, სახელი, მხნეობა და მამაცობა წინაპართა ჩვენთა ყოველთვის ჰქუხდა და ავსებდა მსოფლიოსა. მტერი მარადის მოწყლული იყო და დამხობილ მათგან. ხოლო ან ხედავდა დამხობასა და არარაობასა მამულსა ჩვენისასა, ჰგრძნობთ შევიწროებას ყოვლისა კაცისასა, რაისთვის არს ესე ესრეთ, ნუ (თუ) ჩვენ არა ვართ შვილნი მამა-პაპათა ჩვენთანი. ნუ უკვე ჩვენ არა ძალგვიძს შენახვა საკუთარისა მამულისა ჩვენისა, ნუ უკვე ჩვენ არა გვაქვს სიმხნე და ძალი ესოდენი, რაოდენიც ჩვენს მამათა ანუ სხვათა მსგავსთა კაცთა, მაშა რაისთვის ცოცხალვართ“¹.

შეთქმულთა ეს საამბოხო ლექსები, ალბათ ხელნაწერთა სახით კონსპირაციულად ვრცელდებოდა შეთქმულთა შორის. დოდაშვილის ჟურნალის პატრიოტული მოთხრობები, მისი თავისუფალი აზრები დიდად უწყობდა ხელს ქართული საზოგადოებრიობის ეროვნული გათვითცნობიერების საქმეს.

სოლომონ დოდაშვილის პირად ქაღალდებში, კომისიას რომ ძიების საქმეში ჩაუკერებია, ინახე-

¹ იქვე, ფურც. 1833.

ბა ერთი ანონიმური ლექსი, რომელიც კარგად ასახავს ცარიზმის ანექსიონისტური პოლიტიკით უკმაყოფილო ქართველი დიდგვარიანების განწყობილებას და ისევე როგორც სხვა მოტანილი ლექსები, ალბათ ქართულ მოსახლეობაში ანტირეჟიმული აჯანყების სულისკვეთების გაღვივებას ემსახურება.

ლექსი ასეთია:

„სკვითთ წაგვართვეს მთლად ქვეყანა
არც კი მოგვცეს კაცი ერთი;
ქართლ კახეთსა არ დაჰჯერდნენ,
ზედ დაიდვეს იმერეთი:
მწირობაში დავგლახავდით
შემწე არ გვყავს არცა ერთი,
შევთხოვთ ზენას სამართალსა
ვნახოთ ვითა განსჯის ღმერთი“.

ლექსის უკანა გვერდზე საგამომძიებლო კომისიისაგან მიწერილია: დოდაშვილის განცხადებით, ეს ლექსი დაწერილია იოანე ბატონიშვილის მიერ და გამოგზავნილია პეტერბურგიდან.

დოდაშვილის განცხადება კომისიას არ მიუჩნევია საეჭვოდ. ლექსი რომ მართლაც დოდაშვილს არ ეკუთვნის ფაქტია, რადგან როგორც სტილით, ისე ხელწერით დიდად განსხვავდება დოდაშვილის ნაწერებისაგან. საგამომძიებლო კომისიას ამ საკითხზე შემდგომი ძიება საჭიროდ აღარ ჩაუთვლია, რადგან იოანე ბატონიშვილი, რომელიც დოდაშვილმა ავტორად გამოაცხადა, ამ დროს უკვე გარდაცვლილი იყო. კავკასიის

არქეოგრაფიული კომისიის მიერ შეკრებილ აქტებში, სადაც 1832 წლის შეთქმულების საქმეზე საგამომძიებლო კომისიის მასალებია დაბეჭდილი, მოტანილია რუსული თარგმანი ამ ლექსისა, რომელიც აქაც გამოცხადებულია იოანე ბატონიშვილის შემოქმედებად. თარგმანი, რომელიც კომისიის თარჯიმანს შეუსრულებია, დედანს სიტყვასიტყვით იმეორებს:

«Скифы отняли у нас всю землю и не дали
нам даже одного человека
Не довольствовавшись Карталиниею в Кахетиюю,
присовокупили к оным и Имеретию
Мы в несчастии обеднели и не имеем поборника,
к кому бы прибегнуть
И спрашиваем с выше правосудие, посмотрим как
рассудит бог!»

იოანე ბატონიშვილის ავტორობა სავარაუდოა, მიუხედავად იმისა, რომ მის საქმეებში ამ ლექსის პირი არაა დაცული. ცნობილია ის დიდი შემოქმედებითი საქმიანობა, რასაც იოანე ეწეოდა. მის კალამს, გარდა „კალმასობისა“, მრავალი ორიგინალური ნათარგმნი და გადმოკეთებული თხზულება ეკუთვნის. იოანე ლექსებსაც წერდა, ზემომოტანილი ლექსი პირველად ქვეყნდება, იგი საინტერესოა შინაარსითაც და ფორმითაც, ლექსის ხალხური კილო, მსუბუქი ფორმა მის დანიშნულებაზე მიგვანიშნებს. საფუძველს მოკლებული არ იქნება, თუ ვიფიქრებთ, რომ ლექსი, რომელიც ცენზურის მეთვალყურეობის

ვითარებაში დოდაშვილის ჟურნალის ფურცლებს ვერ იხილავდა, განკუთვნილი იყო მოსახლეობაში გასავრცელებლად და პროკლამაციის დანიშნულებას ასრულებდა, ისე როგორც თვით დოდაშვილის ლექსი და მოწოდება.

ჟურნალს იმ დროისათვის ხელისმომწერთა საკმაოდ დიდი რაოდენობა ჰყავდა. ჟურნალი ვრცელდებოდა არა მარტო საქართველოში, არამედ პეტერბურგშიც და დიდი მოწონებით სარგებლობდა. ეს იყო იმდროინდელი ქართველი ინტელიგენციის ერთადერთი სულიერი საკვები. იგი მამულიშვილურ გრძნობებს აღვივებდა, ერის გამათავისუფლებელ მოძრაობას ბიძგს აძლევდა.

შეთქმულების მონაწილეებს ქართული კულტურის დარგში ფართო გეგმები ჰქონდათ დასახული. ისინი ეწეოდნენ მზადებას ქართული ბიბლიოთეკის შექმნისათვის, ქართული ეროვნული თეატრის დაარსებისათვის. ერთ-ერთ კრებაზე, რომელიც ს. დოდაშვილის ბინაზე შემდგარა, ლაპარაკი იყო საზოგადოების შექმნაზე, რომელსაც უნდა შეეგროვებინა თანხები ბიბლიოთეკისა და სტამბის შესაძენად, ნიჭიერი ახალგაზრდების რუსეთის უნივერსიტეტებში გასაგზავნად და მათთვის მატერიალური დახმარების გასანევად¹.

საგამომძიებლო კომისიის ჩვენებაში ს. დოდაშვილი აღნიშნავს, რომ ჩემს ბინაზე, ვახშამზე „წავიკითხეთ მონაფე მაჩაბელოვის თხზულებანი და ვმსჯელობდით, ვამბობდით შეგკედგინა

1 ჟურნ. „სალიტ. ნანილნი...“ 1832, №2, გვ. 46.

საზოგადოება, გამოგვერთმია ფული, ამ თანხით შეგვეძინა ბიბლიოთეკა და სტამბა, ვამბობდი აგარეთვე ნიჭიერი მოწაფეები გაგვეგზავნა უნივერსიტეტში და დაგვენიშნა მათთვის სტიპენდია".

მართალია, ამ მიზანდასახულობათაგან შეთქმულების მონაწილეებმა ვერ მოასწრეს ბევრი რამის განხორციელება, მაგრამ ეს მათი ჩავარდნის მიზეზით მოხდა. შემდეგ კი, როცა ისინი ისევ დაუბრუნდნენ მშობლიურ ქვეყანას, ქართული კულტურის კერების შექმნის ადრინდელი იდეებს ფრთები შეასხეს.

ჟურნალი „სალიტერატურო ნაწილნი“, რომელიც შეთქმულთა ლიტერატურულ-პოლიტიკურ ორგანოდ მიგვაჩნია, თავისთავად სრულიად ახალი და დიდად საყურადღებო მოვლენა იყო ქართული კულტურის ისტორიაში. იგი თავის გარშემო იკრებდა და რაზმავდა ერის რჩეულ, კულტურულ ძალებს. ყველა იმის ზრუნვაში იყო, რომ ჟურნალისათვის თავისი ნააზრევნი მიეწოდებინა. „ჩვენ ყველანი ვცდილობდით ჟურნალისათვის რაიმე შეგვეთხზა ან გვეთარგმნა და გადაგვებეჭდა“, – აღნიშნავდა ამ ჟურნალის აქტიური თანამშრომელი, შექმულების მონაწილე გიორგი ერისთავი. ჟურნალმა ერთბაშად გამოაფხიზლა ქართველი ინტელიგენცია, სარქველი ახადა იმ გონებრივ ჭურჭელს, რომელიც ბეჭდვითი სიტყვის არარსებობის გამო მხოლოდ შინაგან დუღილს განიცდიდა და გასაქანს ეძებდა. მან გზა მიუჩინა აზრებსა და იდეებს, რომ-

ლებიც აწუხებდა განათლებულ ქართველს, მის ინტელექტუალურ ცხოვრებას ასულდგმულებდა. ს. დოდაშვილი მიესალმებოდა ამ ყვავილობას ქართულ ლიტერატურულ ცხოვრებაში და ჟურნალის ფურცლებზე აღტაცებით წერდა: „გული ჩემი მარად დღე ტრფიალებს, ვინაიდან მრავალთა ახალგაზრდათა კაცთა ინყეს თხზუა მშვენიერთა სტიხთა და აღწერა პროზად სხვადასხვა საგანთა“.

ქართული ლიტერატურული საქმიანობის ამ ერთბაშად გამოცოცხლებამ, როგორც ჩანს, ქართული ლიტერატურული საზოგადოების დაარსების იდეაც მოამწიფა. ს. დოდაშვილი საგამომძიებლო კომისიას უმხელდა: „ბოლოს გადავწყვიტეთ შეგვექმნა ლიტერატურული საზოგადოება“.

ამ საზოგადოების სულისჩამდგმელი თვით სოლომონ დოდაშვილი უნდა ყოფილიყო, რომელსაც ისეთი თანამებრძოლები ჰყავდა, როგორიც იყვნენ: გ. ერისთავი, გრიგოლ ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, დავით მაჩაბელი, სოლომონ რაზმაძე და სხვები.

ჟურნალის დაარსებამ, ლიტერატურული ცხოვრების გაცხოველებამ დედაქალაქის ინტელიგენციის ცხოვრებას სხვაგვარი ელფერი მისცა, თბილისი ლიტერატურული სალონების ქალაქად აქცია. ყველაზე სახელგანთქმული იყო ალექსანდრე ჭავჭავაძის სალონი, სადაც თავს იყრიდნენ დედაქალაქის საუკეთესო ადაჰიანები, საპატიო სტუმრები, თბილისში გადმოსახლებუ-

ლი დეკაბრისტები. ამ სახლში მაშინდელ ევროპულ ყაიდაზე იმართებოდა მეჯლისები და გართობანი, ქართული ლიტერატურული პროდუქციის დემონსტრირება, მსჯელობა მათი ავკარგიანობის შესახებ. ამ სალონის მუდმივი სტუმრები იყვნენ 30-იანი წლების ქართველი რომანტიკოსები. მათ შორის პატარა ტიტოც, რომელმაც აქ შეიძინა უფროსი თაობის ის მეამბოხური სულისკვეთება, რაც შემდეგ ასე გენიალურად ჩააქსოვა თავის შემოქმედებაში.

ლიტერატურული სალონები, გარდა ა. ჭავჭავაძისა, მოწყობილი იყო მანანა ორბელიანის, ვახტანგ ორბელიანის, რ. ბაგრატიონის და სხვათა სახლებში.

ქართული ეროვნული ინტელიგენციის ეს წამყვანი თაობა ქართული ეროვნული თეატრის აღორძინებასაც ამზადებდა.

შემთხვევითი როდია ის დიდი აღტაცება, რომლითაც თბილისის ინტელიგენცია 1828 წელს გენიალური რუსი პოეტის ალ. პუშკინის ჩამოსვლას შეხვდა. საზოგადოება ხარბად ეცნობოდა მის ჯერ კიდევ დაუბეჭდავ თხზულებებს.

პუშკინის – დეკაბრისტების უახლოესი მეგობრის, თავისუფლების ამ უბადლო მომღერლის სიყვარული და პატივისცემა განუზომლად დიდი იყო იმ ქართველ ინტელიგენტთა შორის, რომლებიც მაშინ უკვე ებმებოდნენ ეროვნული თავისუფლებისათვის განზრახულ ბრძოლაში.

მართალია, ამ დროს ქართული თეატრი ჯერ კიდევ გამართული არ ყოფილა, მაგრამ ცალ-

კეულ ლიტერატურულ სალონებში მაინც ხერხდებოდა პიესების წარმოდგენა. ასეთი წარმოდგენებისათვის თარგმნიდნენ შესაფერ პიესებს, წერდნენ ორიგინალურსაც. ზოგიერთ სალონში წარმოდგენა რუსულ ენაზე იმართებოდა, მაგალითად, 1831 წელს რ. ი. ბაგრატიონის სალონში წარმატებით დაიდგა გრიბოედოვის „ვაი ჭკუისაგან“, რომელშიაც მარო და სოფიო ივანეს ასული ორბელიანები მონაწილეობდნენ. ეს დიდი საქმიანობა, ქართული თეატრის აღდგენისათვის რომ მიმდინარეობდა, მართალია, 1832 წლის შეთქმულების ჩავარდნამ და მონაწილეთა დაქსაქსვამ შეწყვიტა, მაგრამ 40-იანი წლების მიწურულში იმავე თაობის თაოსნობით, როგორც ცნობილია, დაიბადა კიდევ ახალი ქართული თეატრი.

ოცდაათიანელთა საგანმანათლებლო საქმიანობის შესახებ შეიძლება კიდევ ბევრი თქმულიყო, მაგრამ, ვფიქრობთ, იმის გასარკვევად, „თუ რა თესლი ჩათესეს მათ ცხოვრების ხნულში“, რაც ითქვა, ისიც საკმარისია.

ამრიგად, ქართველმა ოცდაათიანელებმა საქართველოს ეროვნული განთავისუფლების კეთილშობილური საქმე თავიანთი იდეური ცხოვრების ძირითად შინაარსად გაიხადეს.

ოცდაათიანელთა იდეოლოგია, სოციალური კონსერვატიზმის ანუ კლასობრივი შეზღუდულობის მიუხედავად, პროგრესული იდეოლოგია იყო. იგი ქართული ისტორიული ცხოვრების ჩარხს უკან კი არა, წინ ეწეოდა, ამზადებდა

ნიადაგს ერის სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ევროპულ ყაიდაზე გარდაქმნისათვის.

ქართველმა ოცდაათიანელებმა ეროვნული განთავისუფლების კეთილშობილური იდეის სამსახურში ბევრი რამ გააკეთეს ქართული კულტურის წინსვლისათვის, მიძინებული სულიერი ცხოვრების გამოღვიძებისა და გაცხოველებისათვის, ეროვნული თვითშეგნების გაღვიძებისათვის, პატრიოტული შემართებისათვის.

ოცდაათიანელთა თაობა ახალი მოვლენა იყო ქართულ სულიერ ცხოვრებაში. ისინი მამების მსგავსად (1802, 1812 წლების აჯანყების მონაწილენი) უკან კი არ იხედებოდნენ და ძველის რესტავრაციას კი არ ისახავდნენ მიზნად, არამედ წინ იყურებოდნენ და ნიადაგს წმენდნენ იმ მძლავრი მოძრაობისათვის, რომელიც 60-70-იან წლებში გაჩაღდა.

ყოველივე ამის შემდეგ ოცდაათიანელებზე, ე. ი. 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეებზე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ისინი საქართველოს ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობაში, ისე როგორც დეკაბრისტები რუსეთის გამათავისუფლებელ მოძრაობაში, პირველ თაობას, პირველ რევოლუციონერებს განასახიერებდნენ.